

БАЛАДНЫЯ ПЕСНІ (БАЛАДЫ)

Метадычныя ўказанні
і ілюстрацыйны матэрыял
да правядзення фальклорнай практыкі
студэнтаў I курса
філалагічнага факультэта

**МІНСК
БДУ
2010**

УДК 398(=836)(075.8)
ББК 82.3(4Бел)73
Б20

Аўтары:
**Р. М. Кавалёва, В. К. Каратай,
Т. В. Лук'янава, Г. А. Жэгала**

Рэкамендавана Вучоным саветам
філалагічнага факультэта
29 кастрычніка 2009 г., пратакол № 2

Рэцэнзенты:
кандыдат гістарычных навук, дацэнт *Т. А. Наваградскі*
кандыдат філалагічных навук *А. Г. Алфёрава*

Баладныя песні (балады) : метаад. указанні і іл. матэрыял да правядзення
фальк. практыкі студэнтаў I курса філал. фак. / аўт.-уклад. : Р. М. Кавалёва і
інш.; пад рэд. Р. М. Кавалёвай. – Мінск : БДУ, 2010. – с.
ISBN 978-985-

Праблемы баладазнаўства разглядаюцца ў прыкладным аспекце, што паслужыць
навуковым і метадычным падмуркам палявой збіральніцкай працы студэнтаў-практыкантаў.
Ілюстрацыйны матэрыял скампанаваны згодна з прынятай класіфікацыяй баладных песень,
прадстаўленай у праграме фальклорнай практыкі студэнтаў-філолагаў. Звяртаецца ўвага на
становішча баладнага жанру ў літаратуры, пазначаны прыкладныя тэмы курсавых работ.
Метадычныя ўказанні, даведачны матэрыял, праграма-апытальнік могуць быць выкарыстаны
на лекцыях, практычных занятках, практыкуме па фальклорнай практыцы.

Для студэнтаў-практыкантаў, кіраўнікоў фальклорнай практыкі. Выданне таксама можа
выклікаць цікавасць у гісторыкаў, этнолагаў, культурологаў, мастацтвазнаўцаў.

**УДК 398(=836)(075.8)
ББК 82.3(4Бел)73**

ISBN 978-985-

БДУ, 2010

ЗМЕСТ

ПРАДМОВА	3
1. ШТО ПАВІНЕН ВЕДАЦЬ ПРАКТЫКАНТ	6
1.1. Азначэнне балады	6
1.2. Функцыянальныя характарыстыкі балады.....	7
1.3. Праблема паходжання баладных песень.....	7
1.4. Гістарычная роля балад.....	8
1.5. Чаму выканаўцы не разумеюць тэрмінаў «балада», «баладная песня»	9
1.6. Як называюць балады самі выканаўцы.....	9
1.7. Паходжанне тэрміна «балада»	10
1.8. Падыходы да ідэнтыфікацыі балад у фалькларыстычных выданнях	10
1.9. Класіфікацыя баладных песень	11
2. ШТО ПРАКТЫКАНТ ПАВІНЕН УМЕЦЬ	12
2.1. Зафіксаваць баладную песню.....	12
2.2. Ідэнтыфікаваць баладную песню	14
2.3. Адрозніваць балады ад лірычных песень з баладнымі матывамі	15
2.4. Адрозніваць баладныя песні ад рамансаў.....	16
2.5. Адрозніваць традыцыйныя народныя балады ад так званых «новых»	17
2.6. Карыстацца прапанаванай класіфікацыяй баладных песень	18
3. МІФАРЫТУАЛЬНЫЯ БАЛАДЫ	19
3.1. Міфалагічныя балады.....	19
3.2. Рытуальныя балады.....	26
4. РАЗНАВДНАСЦІ РЫТУАЛЬНА-МІФАЛАГІЧНЫХ БАЛАД	35
4.1. Казачныя і легендарныя балады	35
4.2. Балады з загадкамі.....	41
4.3. Карагодна-гульнявыя балады.....	45
5. КЛАСІЧНЫЯ БАЛАДЫ	51
5.1. Гістарычныя балады.....	51
5.2. Навелістычныя балады.....	55
6. НОВЫЯ БАЛАДЫ	88
7. ЛІТАРАТУРНЫЯ БАЛАДЫ	93
8. ЛІРЫЧНЫЯ ПЕСНІ З БАЛАДНЫМІ МАТЫВАМІ	96
ЛІТАРАТУРА	101

ПРАДМОВА

Баладныя песні – адзін з самых яркіх фальклорных жанраў. Калі вам падабаюцца гісторыі пра незвычайныя падзеі, нечаканыя павароты лёсу, пра моцныя пачуцці, вернасць і здрадніцтва, калі вас цікавяць таямніцы чалавечай душы і нязведаныя сілы, якія кіруюць учынкамі чалавека, калі ў вас ёсць жаданне разабрацца ў прычынах канфліктаў паміж бацькамі і дзецьмі, братамі і сёстрамі, даведацца пра розныя варункі, у якіх могуць апынуцца закаханыя, то вы, безумоўна, звернеце ўвагу на баладныя творы.

Што такое балада? Ёсць шэраг яе азначэнняў, і гэта сведчыць пра тое, што балада шматаблічная? Яна нагадвае казкі і легенды, гістарычныя і лірычныя песні, спяваецца і танцуецца, часам вельмі падобная да жорсткага раманса, а часам да навелы. Пры агульным падыходзе да балады карціна атрымліваецца стракатая і шматмерная. Баладу можна пераблытаць з карагоднай песняй і прыняць за баладу сямейную, любоўную, салдацкую песню з баладнымі матывамі. У гістарычнай рэтрэспектыве балада звязана з танцамі, карагодамі і ... абрадамі. У цяперашнім стане яна, наадварот, адмяжоўваецца ад іх. Шмат хто з інфармантаў засведчыў, што выкананне баладных песень прымяркоўваецца да пастоў, галоўным чынам, Піліпаўскага, дакаляднага, і да Вялікага посту.

Фальклорная балада настолькі паўплывала на развіццё еўрапейскай літаратуры, што можна казаць пра яе выключную ролю ў змяненні эстэтычных прыярытэтаў – пераходу ад застылых канонаў класіцызму да разняволеных форм рамантызму. У гэтым сэнсе баладу сапраўды можна назваць падарункам лёсу, які адкрылі свету рамантыкі – паэты і філосафы. Яны паказалі, што жыццё складаецца не толькі з працы, законаў і абавязкаў, але і са стыхійных парываў душы, неўсвядомленых імкненняў, невытлумачальных учынкаў. Рацыянальнае і містычнае існуюць у баладах сумесна, рэальнае і фантастычнае настолькі перакрываюцца, што ствараецца ўражанне аб іх адзінай несупярэчлівай прыродзе.

Рускія даследчыкі даўно засведчылі затуханне жанру балады ў Расіі, нават на спрадвечна «баладных» тэрыторыях – Рускай Поўначы, дзе ў другой палове ХХ ст. заставаліся толькі мізэрныя рэшткі некалі багатай традыцыі. Нам, беларусам, вельмі ўсцешна, што народныя спевакі да нашага часу захоўваюць баладныя песні ў жывым бытаванні. Фальклорныя запісы студэнтаў-практыкантаў, зробленыя амаль за паўстагоддзя, даюць магчымасць акінуць вокам шырокую панараму беларускіх балад, убачыць іх тэматычнае багацце, захапіцца высокай паэтычнасцю і глыбокім ідэйным зместам. На фоне сучаснага разбурэння маральных арыенціраў, ледзь не свядомага закліку да вольных стасункаў паміж паламі, асабліва ясна бачыш, наколькі чыстыя ў сваіх памкненнях баладныя героі, наколькі яны душэўна багатыя, здольныя кахаць да магілы і не баяцца смерці, падаючы з таго свету таемныя знакі свайго непарушнага пачуцця. На іх магілах вырастаюць дрэвы і пераплятаюцца галінамі...

Падзеі агульнанароднага значэння ўзнаўляюцца ў баладных песнях выключна праз лёс канкрэтнага чалавека, што і робіць гэтыя творы такімі

прыцягальнымі для выканаўцаў і слухачоў. Гуманістычны пафас балад невычарпальны, спачуванне да ахвяры бязмежнае, маральная аснова мастацкага зместу надзвычай трывалая.

Якое навуковае значэнне мае збіранне балад у наш час? Вялікае. Здаецца, усе сюжэты даўным-даўно занатаваны і выдадзены, што яшчэ можна дадаць да тых падлічаных і сістэматызаваных 150 тыпаў? Але ж фальклорны працэс не спыняецца. І заўсёды важна ведаць, у якім напрамку ён рухаецца – дэградзіруе той ці іншы жанр, запаволіў сваё развіццё, закансерваваўся або пераўзыходзіць іншыя назапашваннем новых твораў. Сучасны стан баладнай традыцыі – найлепшае сведчанне духоўнага патэнцыялу народа, узроўню яго культурнай свядомасці. Даведацца пра гэта можна толькі шляхам параўнання сучасных і мінулых запісаў. Вось чаму патрэбны паўторныя фальклорныя экспедыцыі, паўторнае наведванне тых самых вёсак і спевакоў, з якімі ўжо працавалі папярэднікі.

Другое не менш значнае пытанне – асаблівасці баладнага мыслення беларусаў. Даўно высветлена, што частка баладных сюжэтаў (40 – 45%) складае агульны фонд у традыцыйнай культуры трох усходнеславянскіх народаў, але ж астатняя частка – якраз вынік уласна нацыянальнай творчасці.

Трэба мець на ўвазе, што баладныя песні славян маладзейшыя за каляндарна-абрадавыя, але старэйшыя за вясельныя. Наяўнасць агульных сюжэтаў сведчыць на карысць думкі аб запачаткаванні баладнай традыцыі ў той час, калі славяне складалі адзінае цэлае і яшчэ не падзяліліся на ўсходніх, заходніх, паўднёвых. Пасля падзелу славянскага племені на тры часткі баладная творчасць, як бачым, не толькі не спынілася, хутчэй наадварот – атрымала новы штуршок, узбагаціла нацыянальную традыцыю этнічна пазначанымі сюжэтамі. Часам яны пераходзілі этнічныя межы, распаўсюджваліся сярод суседзяў, аднак дадзены працэс не быў масавым.

Даследчыкі падлічылі, што больш за ўсё сыходжанняў (45%) назіраецца паміж беларускімі і ўкраінскімі баладамі. Гэта каля 60 агульных сюжэтаў. Менш адпаведнасцей з рускім матэрыялам – каля 40 сюжэтаў – і ўдвая менш з польскім і славацкім.

Як і заўсёды, ілюстрацыйны матэрыял да метадычных указанняў узяты з фальклорнага архіва Вучэбна-навуковай лабараторыі беларускага фальклору філалагічнага факультэта Белдзяржуніверсітэта. Ён размеркаваны адпаведна прынятай фалькларыстамі універсітэта класіфікацыі баладных песень і тэрміналогіі. Трэба мець на ўвазе, што на сённяшні дзень універсальнай класіфікацыі балад не існуе, хоць назіраюцца перакрываванні. Дадзены факт намі ўлічаны. Акрамя таго, папярэджваем: далёка не ўсе запісы, прадстаўленыя ў выданні, узорныя. Недасканаласць некаторых запісаў проста кідаецца ў вочы. Галоўная прычына – запіс балады не «з голасу», а пад дыктоўку. У сувязі з гэтым у плане падрыхтоўкі да самастойнага праходжання фальклорнай практыкі прапануем выканаць наступнае заданне, вынікі якога будуць абмеркаваны на практычных занятках па фальклоры або на практыкуме па фальклорнай практыцы:

1. Адзначце тры ўзорныя запісы балад і абгрунтуйце свой выбар.

2. Знайдзіце тры дрэнныя запісы баладных песень і адзначце памылкі збіральнікаў (лексіка, строфіка, памер радкоў, гаворка, лагічныя разрывы і г. д.).

3. Паспрабуйце мэтанакіравана шукаць варыянты «пашкоджанага» баладнага сюжэта ў месцы праходжання фальклорнай практыкі і пры станоўчым выніку зрабіць паўторны запіс, параўнаўшы яго з папярэднім.

1. ШТО ПАВІНЕН ВЕДАЦЬ ПРАКТЫКАНТ

Скажам, вас зацікавілі баладныя песні і вы вырашылі мэтанакіравана шукаць іх. Дапусцім, вам падказалі, дзе жыве чалавек, які добра спявае і мае ў сваім рэпертуары шмат песень. Але ж вам патрэбны не проста песні, а балады, яны – ваша захапленне. У гэтым выпадку менавіта для вас прапануюцца наступныя звесткі, парады, заўвагі, рэкамендацыі.

1.1. Азначэнне балады

Усведамленне азначэння балады – гэта самае першае, з чаго практыкант павінен пачынаць падрыхтоўку да збірання баладных песень. Лепш за ўсё прытрымлівацца наступнага азначэння. Балады – эпічныя сюжэтныя песні аб драматычных ці трагічных падзеях у сферы асабістага і сямейнага жыцця чалавека.

Герой баладных песень – чалавек прыватны. Яго сацыяльны статус няпэўны, імя, як правіла, не пазначана, ён – увасабленне гендэрнай ролі, таму ў баладах дзейнічаюць сын, дачка, маці, брат, сястра, бацька, муж, жонка, бандароўна, вайтоўна, князёўна, хлопец, дзяўчына, нявестка, залвіца, дзевер і г. д.

Фон баладных сюжэтаў – сацыяльна-бытавое і гістарычнае жыццё народа.

Праблематыка балад выключна маральна-этычная. Цэнтральная тэма – асоба ў сітуацыі маральнага выбару паміж дабром і злом, вернасцю і здрадай, пачуццямі і абавязкам, высакароднасцю і зламыснасцю, дабрадзействам і злачынствам.

Баладны сюжэт не ведае шчаслівага канца. Станоўчыя персанажы, як правіла, гінуць, але на іх баку застаецца маральная перамога над злачынцамі. Пафас баладных твораў трагічны або драматычны.

Вядомы беларускі паэт, вучоны, фалькларыст Ніл Гілевіч у сваёй кнізе «Наша родная песня» (Мінск, 1968) вельмі слушна адзначыў наступнае: «Балада, як і гістарычная песня, азначала ў народнай паэзіі паварот да канкрэтнай чалавечай асобы, да яго прыватнага жыццёвага лёсу, які ў цісках феадалізму, ва ўмовах няспынных войнаў і варожых набегіў складваўся частую трагічна» [с. 109]. Яшчэ адну рысу баладных песень падкрэсліў рускі фалькларыст Д. М. Балашоў у кнізе «Народныя балады» для серыі «Бібліятэка паэта» (М.–Л., 1963). Ён піша: «Балада ставіць у цэнтры ўвагі індывідуальны чалавечы лёс. Падзеі агульначалавечага значэння, пытанні этычныя, сацыяльныя, філасофскія ўзнаўляюцца ў баладах скрозь прызму асабістых чалавечых стасункаў і лёсу. Так, трагедыя тысяч людзей, палоненых татарамі, адлюстравана ў баладзе аб адной жанчыне, якая сустракае дачку ў татарскім палоне. Сутыкненне багацця і беднасці ў феадальным грамадстве – у баладзе пра двух Лазараў, адзін з якіх пашкадаваў другому, беднаму, лустачку хлеба. Праблема нікчэмнасці чалавечай ганарыстасці раскрываецца ў баладзе пра Аніку-воіна, які сутыкаецца са смерцю. Што асабліва важна – у баладах няма абагульняючых вывадаў, якія перакідваюць масток ад прыватнага лёсу да

агульначалавечага. Абагульненне ў баладзе прысутнічае толькі як мастацкі вынік» [с. 7–8].

1.2. Функцыянальныя характарыстыкі балады

Функцыя разумеецца як прызначэнне балады. Прызначэнне вынікае з сітуацыі выканання і прымеркавання твораў. Менавіта сітуацыя з'яўляецца фактарам, які адрознівае і дазваляе аднесці канкрэтную баладу або да класа пазаабрадавых песень, або да класа абрадавых.

У расійскай фалькларыстыцы балады адназначна лічацца пазаабрадавымі сюжэтнымі песнямі. Гэта справядліва ў дачыненні толькі рускай традыцыі, але не беларускай. Частка беларускіх балад узнікла ў рэчышчы таго ці іншага каляндарнага абраду, выконвалася ў яго часавых межах асобна або ў карагодзе. Некаторыя творы захавалі сувязь з абрадам і надалей. Класічны прыклад – балада аб ператварэнні брата і сястры ў двухколёрную кветку, якая мае назву «браткі», за намер узяць шлюб. Яшчэ і ў нашы дні яна ўсведамляецца як купальская песня. Баладныя творы ўваходзяць таксама ў карагодны рэпертуар абраду ваджэння і пахавання «Стралы» (Гомельшчына).

Збіраючы балады на беларускай тэрыторыі, абавязкова трэба мець на ўвазе іх магчымую сувязь з пэўным часам (пост і да т. п.), святам (Каляды і г. д.), канкрэтным абрадам (куставы і інш.) або з карагодам. У апошнім выпадку адзначаем назву карагода, яго графічную форму і г. д.

1.3. Праблема паходжання баладных песень

Функцыянальны аналіз балад – ключ да іх генезісу. Тэарэтычнае і практычнае значэнне пазначанага аналізу заключаецца ў тым, што ён служыць асновай для ўсведамлення эвалюцыі баладных песень, разумення іх нацыянальнай спецыфікі, вызначэння прынцыпаў класіфікацыі. Такі падыход дазваляе больш аб'ектыўна і дакладна ахарактарызаваць вытокі балад у стадыі іх развіцця.

Праблема паходжання балад выключна складаная. Складаная настолькі, што вучоныя разышліся ў меркаваннях наконт часу зараджэння балад. Напрыклад, А. М. Весялоўскі лічыў, што яны належаць дафеадальнаму грамадству, а В. М. Жырмунскі звязваў іх узнікненне з эпохай Сярэднявечча. Расійскія вучоныя прытрымліваюцца апошняга пункту погляду. Яны разглядаюць старажытныя матывы метамарфозы (ператварэння чалавека ў расліну або жывёлу), канібалізму (людоедства), інцэсту (кровазмяшэння) і пад. усяго толькі ў якасці паэтычных прыёмаў, выкарыстаных з мэтай узмацніць мастацкае і эмацыянальнае ўздзеянне баладных твораў на слухачоў.

Характар беларускіх матэрыялаў, склад і функцыі балад прымушаюць калі не схіліцца да думкі А. М. Весялоўскага, то прыняць яе ў разлік. Нельга выключаць існавання рытуальна-міфалагічных балад на раннетрадыцыйнай (данацыянальнай) стадыі развіцця фальклору. Можна меркаваць, што тады іх сюжэт быў прамым выражэннем рытуальнага зместу абраду. Так, балада

«Браткі» апелюе да міфалагічнага першашлюбубу, які не мог не быць інцэстным, разумеўся неабходным для працягу жыцця і патрабаваў штогадовага абрадавага ўзнаўлення. Містэрыяльны акт адбываўся на Купалле. Трэба вельмі ўважліва ставіцца да мясцовых традыцый і абавязкова фіксаваць іх. Некаторыя не паддаюцца тлумачэнню. Напрыклад, чаму ў вёсцы Шыхаў Жлобінскага раёна да вяселля і нараджэння дзіцяці прымеркавалі частку балады пра дзяўчыну, што топіць дзіця, народжанае ў дзявоцтве. Песня пачынаецца з закліку да хлопцаў-рыбаловаў закінуць невад, каб выцягнуць долю хлопцу маладому, а яны злавлілі «божае дзіця». У гэтых варыянтах адсутнічае канцоўка пра пакаранне дзяўчыны.

1.4. Гістарычная роля балад

Балады былі першым фальклорным жанрам, які скіраваў увагу на лёс асобнага чалавека, драматычныя і трагічныя калізій сямейнага жыцця. Згодна з пашыраным меркаваннем, росквіт баладных песень пачынаецца з XIII ст. Яны былі вельмі папулярнымі на працягу ўсяго Сярэднявечча і выдатна выканалі сваю культурную місію – легалізавалі тэму прыватнага жыцця ў сапраўдных, хоць і выключных, жыццёвых падзеях. Праўда, іх героі – маўклівыя сведкі ўласнай гісторыі. Вядома, калі-нікалі мы чуем іх голас, яны, бывае, размаўляюць, але, па сутнасці, словы належаць не ім самім, а фальклорнаму аўтару, які перадае мову персанажаў.

Даследчыкі сыходзяцца на тым, што час згасання баладнай творчасці прыпадае на XVII ст. І гэта невыпадкова. Пачынаецца перыяд росквіту пазаабрадавай лірыкі, і творчая энергія народа скіроўваецца ў новае рэчышча, якое адасабляецца, праўда, не цалкам, ад баладнага. Лірычныя песні бяруць ад балад сюжэтныя сітуацыі, але распрацоўваюць іх ужо па-новаму – як унутраную псіхалагічную падзею. У сваю чаргу, баладная творчасць таксама не засталася абьякавай да стылю лірычных твораў. Гэта выявілася ў своеасаблівым спалучэнні лірычнага і эпічнага. Напрыклад, балада пра мужа-разбойніка складаецца з розных частак. Яна пачынаецца маналагам жанчыны пра адзіноту ў палацы, пазней далучаецца апавед пра плач жонкі над прывезенай разбойнікам белай хусткай: жанчына пазнае ў ёй хустку роднага брата.

Павышаная эмацыянальнасць баладных герояў, пра што сведчыць тон іх выказванняў, характар дзеяння або прычыны пасіўнасці, стала аргументам на карысць ліраэпічнай прыроды балад. На самай справе, балады – прыклад эпічнай паэзіі. Яе родавая прыкмета – наяўнасць апаведача, які расказвае пра падзеі. Дык вось, калі апавед пра драматычнае здарэнне вядзецца першай асобы, то гэта знак лірычнай паэзіі. Аднак, як было пазначана вышэй, могуць сустрацца творы з ліра-эпічным пачаткам. У гэтых выпадках трэба ўважліва глядзець, які з іх з’яўляецца дамінантным, і ў залежнасці ад функцыі лірычнага і эпічнага ідэнтыфікаваць твор.

Майце на ўвазе, што баладападобныя лірычныя песні сюжэтна нерухомыя. Замест сюжэта ў іх ідзе выказванне персанажа, якое можа суадносіцца з часам узноўленага перажывання нейкай былой падзеі, выпадку, становішча. Яно можа

тычыцца цяперашніх драматычных падзей і з'яў або нават умоўных будучых, якія падаюцца за сапраўдныя. Напрыклад, гераіня любоўнай песні «Ой, вецер вее, павявае, лісце асыпае» сумуе і плача, бо мілы некуды ад'язджае. У думках яна бачыць сябе на беразе мора, дзе просіць сіняе мора і сырую зямлю прыняць яе. А далей слова бярэ трэцяя асоба – апавядач:

Ой, сіняе мора з берагу грае,
Дзеўку не прымае:
– Ой, ідзі, ідзі, красная дзеўка,
Ты шчэ маладая.

(Вёска Малая Рудня Жлобінскага раёна).

У дадзеным выпадку дамінантным будзе суб'ектыўны план выказвання, аб'ектыўна яму падпарадкаваны. Такім чынам, сюжэтападобнае выказванне не робіць твор баладным. Яно сведчыць аб уплыве баладнага стылю на пазаабрадавыя лірычныя песні з лірычным тыпам персанажа.

1.5. Чаму выканаўцы не разумеюць тэрмінаў «балада», «баладная песня»

Адказ просты: таму што іх няма сярод народных азначэнняў гэтых песенных твораў. Самае горшае, што можа зрабіць студэнт, гэта звярнуцца з пытаннем тыпу: «А ці ведаеце вы баладныя песні? Ці спяваюць у вас балады?»

Тэрмін «балада» прыйшоў на нашы землі ў эпоху рамантызму з Заходняй Еўропы. Напачатку яго падхапілі пісьменнікі. Балады займаюць прыкметнае месца ў творчасці А. Міцкевіча, Я. Чачота, А. Грозы, Т. Зана і іншых паэтаў. Яны ўраджэнцы нашай зямлі, але пісалі па-польску, ахвотна карыстаючыся беларускім фальклорам. Праўда, у сваіх знакамітых фальклорных зборніках, дзе пададзена каля 50 сюжэтных тыпаў балад, Я. Чачот выкарыстоўвае назву «думка». Гэта пэўным чынам сведчыць на карысць ранняга разумення асаблівага становішча баладных песень сярод іншых твораў.

Потым тэрмін «балада» сталі ўжываць літаратуразнаўцы. У дачыненні да фальклорных твораў, якія адрозніваюцца ад звычайных лірычных песень, яго прапанаваў вядомы збіральнік рускага фальклору П. В. Кірэеўскі. Аднак ва ўсходнеславянскай фалькларыстыцы тэрмін «балада» замацаваўся толькі ў XX стагоддзі, і таму не варта ўжываць яго ў размовах з інфармантамі.

1.6. Як называюць балады самі выканаўцы

У свядомасці народных выканаўцаў існуе своеасаблівы эмацыянальна-змястоўны вобраз песень-балад. Згодна з памерам іх вылучаюць у асобную групу *доўгіх* песень. Лічыцца, і гэта правільна, што яны ўзніклі вельмі даўно, – адсюль назва *даўнія* песні. Па адпаведнасці іх зместу жыццёвай праўдзе балады характарызуюцца як *праўдзівыя*, *жыццельныя* песні. А стаўленне спевакоў да драматычных падзей, аб якіх гаворыцца ў творах, перадаецца праз азначэнні *смутныя*, *жаласныя* песні.

Веданне народнай тэрміналогіі дапаможа вам пісьменна распачаць размову з інфармантам, у патрэбным кірунку актывізаваць яго памяць і ў рэшце рэшт атрымаць патрэбны матэрыял.

1.7. Паходжанне тэрміна «балада»

Кожны сапраўдны філолаг перш за ўсё цікавіцца гісторыяй і этымалогіяй тэрмінаў. Лічыцца, што ням. *ballade*, франц. *ballade*, праванс. *balada* ўзыходзяць да познеац. *ballo* – танцюю. Раманскія народы ў Сярэднявеччы называлі баладамі аднагалосныя танцавальныя песні. Яны сталі адным з важнейшых жанраў мастацтва трубадураў і трувэраў (XII – XIII стст.). У Францыі XIII – XV стст. тэрмін дапасоўваўся да паліфанічных страфічных песень з рэфрэнам. Класічнымі баладамі лічацца англійскія, шатландскія, ірландскія. Там яны прадстаўлены сюжэтна-апавядальнымі творамі, пабудаванымі на фантастычным, легендарна-гістарычным і бытавым матэрыяле. Італьянская *balata*, як лічыцца, паходзіць ад народных танцавальных песень любоўнага зместу.

Англійскія фалькларысты лічаць, што англа-шатландскі баладны фонд складаецца з дзвюх частак: 1) так званыя «традыцыйныя балады» (народныя); 2) балады менестрэляў, прафесійных паэтаў-музыкантаў, стыль якіх адрозніваецца ад традыцыйных балад. Тым не менш яны змяшчаюцца ў фальклорных зборніках разам з народнымі на той падставе, што менестрэлі, вандроўныя спевакі, якія зараблялі грошы сваім майстэрствам на кірмашах і заездах, самі выйшлі з народа, атрымалі несткую адукацыю і новую прафесію.

Як бачым, у заходнееўрапейскай традыцыі тэрмін «балада» мнагазначны. Ён ахоплівае шэраг твораў, якія адрозніваюцца тэматычна, структурна, змястоўна, стылістычна. Адзінае, што іх яднае, – апавядальнасць, хоць і яна можа мець розныя адценні.

1.8. Падыходы да ідэнтыфікацыі балад у фалькларыстычных выданнях

Калі звярнуцца да зборнікаў XIX ст., то баладныя песні даўдзецца шукаць у розных раздзелах. Даследчыкі і збіральнікі фальклору даволі рэдка ідэнтыфікавалі балады. Яны або не вылучалі іх з песеннай масы (М. Дзмітрыеў, П. Гільтэбрант), або змяшчалі сярод каляндарна-абрадавых песень – веснавых, велікодных, купальскіх, на што былі аб'ектыўныя прычыны (П. Бяссонаў, К. Тышкевіч), або ўключалі ў раздзелы пазаабрадавай лірыкі – сямейнай, бяседнай (У. Насовіч, П. Шэйн). Нават у канцы XIX ст. балады яшчэ губляліся сярод іншых песень. Напрыклад, У. Дабравольскі ў чацвёртай частцы «Смаленскага этнаграфічнага зборніка» (М., 1903) шэраг твораў змясціў у раздзеле «Песні разбойнікаў, баладныя», што сведчыла аб перамене тэрміналагічнай парадэгмы, адмаўленні ад тэрміна *дума*, *думка*, астатнія ж размеркаваў паміж каляндарнымі («веснавыя», «купальскія», «пятроўкі»), гістарычнымі і бытавымі.

Не лепшым было становішча і ў рускай фалькларыстыцы. З усіх песенных форм асноўная ўвага скіроўвалася на вывучэнне былін, крыху менш на гістарычныя песні і духоўныя вершы, а балады, у залежнасці ад іх зместу і праблематыкі, далучаліся або да гістарычных песень, або да духоўных вершаў, або залічваліся да разраду *ніжэйшых эпічных песень* (зборнік А. Сабалеўскага). Частку баладных сюжэтаў П. Кірэеўскі змяшчае ў раздзеле «Песні былявыя, княжаскія».

Як бачым, ні тэорыі балады, ні ўяўлення аб яе нацыянальнай спецыфіцы ў коле сюжэтаў доўгі час не было. Трэба падкрэсліць заслугу Я. Карскага ў навуковым асэнсаванні балад. Ён свядома карыстаўся гэтым тэрмінам, даў сціслае азначэнне жанру. Той жа лініі прытрымліваліся вядомыя збіральнікі беларускага песеннага фальклору Р. Шырма і Г. Цітовіч, чаго не скажаш аб іншых фалькларыстах.

1.9. Класіфікацыя баладных песень

Балады з'яўляюцца адметным відам жанру песні. Асноўныя жанравызначальныя рысы балады, якія адрозніваюць яе ад іншых песенных відаў, наступныя: трагічны або драматычна напружаны сюжэт, тэматычна звернуты да перыпетый асабістага, сямейнага і грамадскага жыцця, прычым апошняе падаецца праз лёс асобы; своеасаблівы лірызм, звязаны з эмацыянальным станам персанажа; адсутнасць лірычнага героя; антытэтычнасць персанажаў і іх тыпалагічны склад; абавязковая наяўнасць ахвяры або пацярпелага персанажа.

Праблема класіфікацыі баладных песень як была, так і застаецца дыскусійнай. Яна ўскладняецца з прычыны цяжкасцей гістарычнай атрыбуцыі балад. Тым не менш агульны прынцып, якім мы будзем кіравацца пры класіфікацыі балад, – характар традыцыйнасці, шчыльна звязаны з функцыянальнасцю твораў.

Згодна з гэтым прынцыпам, вылучаюцца тры гістарычныя тыпы балад:

1. Міфарытуальныя балады.
2. Класічныя балады.
3. «Новыя» балады.

Тэрмін «міфарытуальная балада» даволі ўмоўны. Падзеі ў падобных творах адбываюцца не ў родаплемянную эпоху, а якраз у новы час, калі існуе патрыярхальная сям'я, парны шлюб, звычай аддаваць маладую жонку ў сям'ю мужа. Міфалагічнымі мы іх называем таму, што сюжэт дадзеных твораў трымаецца на міфалагемах. Пад міфалагемай разумеецца любая адзінка твору (матыў, вобраз, сюжэтная сітуацыя, атрыбуты, дэталі і г. д.), якая мае самастойную міфалагічную семантыку, гістарычна звязаную з канкрэтным міфам або міфалагічнымі ўяўленнямі. Рытуальнымі мы называем іх па функцыянальнай і змястоўнай сувязі з тым ці іншым абрадам, якая існуе відавочна, рэканструюецца навуковым шляхам або мяркуецца як гіпатэтычная.

Склад міфарытуальных балад

1. Уласна міфалагічныя балады. Іх асноўны міфалагічны матыў – ператварэнне герайні (маці, дачкі, нявесткі, жонкі) у птушку (зязюлю, ластаўку, салавейку і інш.), радзей – у кветкі, дрэвы, каменні, рэчкі і г. д.

2. Уласна рытуальныя балады. Іх асноўная ідэя – віна (часта ўяўная) і пакаранне персанажа з наступным ператварэннем, разарваннем.

3. Рытуальна-міфалагічныя балады. Іх разнавіднасці наступныя:

а) казачныя балады, матывы і канфлікты якіх супадаюць з матывамі і канфліктамі казак (напрыклад, матыў шлюбнага спаборніцтва, канфлікт мачахі з падчаркай і пад.);

б) легендарныя балады, якія арыентуюцца на хрысціянскія легендарныя сюжэты і хрысціянскую мараль (пра святую Алену, пра Юр'я і Цмока, дзеўку-дзетагубніцу);

в) балады з загадкамі, ідэя якіх – вытрыманае выпрабаванне;

г) карагодна-гульнявыя балады з матывамі выбару пары, перавагі мілага над іншымі персанажамі.

Склад класічных балад

1. Гістарычныя балады, у якіх лёс асобнага чалавека падаецца як залежны ад гістарычных акалічнасцей (набегі і войны, палон і продаж у няволю, сутыкненні з татарамі і г. д.).

2. Навелістычныя бытавыя балады. Іх тыповыя тэмы – сямейныя канфлікты, прыгоды і нягоды кахання, стасункі паміж братам і сястрой, своеўладства і сваявольства, забойства і атручванне, тыповыя персанажы – ахвяры, абгавораныя, нявінна гнаныя і пад.

«Новыя» балады

Адметная рыса «новых балад» – ярка выражаны сацыяльны канфлікт. Такія, напрыклад, балады пра пана Канеўскага і Бандароўну, пра князя Валконскага, яго жонку і яе каханка Ваньку-ключніка, пра халопа і панскую дачку. Другая рыса – новыя персанажы, якіх не было ў класічных баладах (напрыклад, салдат, герой, партызан, купец і пад.), і новы гістарычны фон.

Частка «новых» балад – крыху або значна фалькларызаваныя вершы вядомых паэтаў. У народнае асяроддзе яны траплялі часцей за ўсё з рэпертуару папулярных спявачак канца XIX – XX стст., цыганскіх хароў, вандроўных груп, а таксама дзякуючы фоназапісам.

2. ШТО ПРАКТЫКАНТ ПАВІНЕН УМЕЦЬ

2.1. Зафіксаваць баладную песню

Для дасягнення мэты трэба пісьменна весці размову з народнымі спевакамі. Пытанні трэба ставіць так, каб актывізаваць менавіта баладную памяць

выканаўцы, скіраваць яе ў бок сюжэтных песень з вострымі канфліктамі. Пэўную дапамогу вы атрымаеце ад апытальніка па тэме «Баладныя песні», але майце на ўвазе, што пытанні сфармуляваны прыблізна. У жывой гутарцы іх мэтазгодна карэкціраваць, каб у іх чулася ваша зацікаўленасць і давер.

Апытальнік для збору баладных песень

1. Ці спяваюць у вас доўгія, жаласныя песні? Дзе і калі іх чулі? Ці самі ведаеце іх? Якія? Ад каго навучыліся?

2. Мяне вельмі цікавяць песні, пра якія нам расказвалі на лекцыях. Можа некаторыя з іх ёсць у вашай вёсцы? Напрыклад, пра дачку, што ператварылася ў птушку і паляцела да маці, або пра жонку-птушку, маці-птушку? Пра маці, сястру, жонку, якія ў выглядзе птушак прыляцелі да забітага малойчыка? Пра свякруху, што закліяла нявестку ў каліну (рабіну, быліну, яварыну)? Пра малойчыка, зачараванага ў явар? Наогул пра розныя ператварэнні чалавека ў расліну, дрэва, рэчку. Або пра маці, якая атруціла сына і нялюбую нявестку, і дрэвы, што выраслі на іх магілах?

(Далей пераходзім да пытанняў пра балады з казачнымі і легендарнымі матывамі).

3. Можа, вам даводзілася чуць песні, як мачаха адпраўляе падчарку Ганусю ў лес, каб яе з'елі ваўкі? Або пра ваўкоў-нянек дзіцяці, якога маці забылася на полі? Ці пра шэрага ваўчка, які ўсіх перамог у шлюбным спаборніцтве за царэўну?

4. Ці ведае хто-небудзь з вас песню пра труну, якая раптам загаварыла? Пра гора і ліхую долю? Пра Юр'я і цмока? Пра дзеўку і шатана?

5. Ёсць песні, дзе хлопец ці хто іншы загадвае дзяўчыне загадкі, а яна дае правільныя адказы: што гарыць без полымя, што расце без караня і г.д. Ці ведаеце вы які-небудзь з іх?

(Асобная ўвага да балад карагодна-гульнявага складу ў ланцужковай кампазіцыі).

6. Я ведаю, што ёсць вельмі падобныя адна да адной песні, дзе дзяўчыне або малодцы не дапамагае ніхто з радні, а толькі яе мілы. Напрыклад, маладзіца нясе дзіця ў прыполе, радня адмаўляецца ад яе, а мілы шкадуе. Або як ўдава ратуецца ад татараў і схіляецца толькі да мілага. Ці як турак толькі ад мілага прымае выкуп за дзяўчыну. Або пра дзяўчыну, якая патанае на моры і згодна падаць руку толькі міламу, пра дзяўчыну-ластаўку, якая толькі міламу давярае зняць яе «з камушка з бялога». І толькі мілы згодны дастаць для паненкі яе пярсцёнак з мора. Ці сустракаліся вам падобныя песні?

Самая вялікая група балад – навелістычныя, або бытавыя, балады з унутрысямейным тыпам канфлікту. Каб актывізаваць памяць выканаўцаў, трэба задаваць адпаведныя пытанні.

7. Ці вядомы вам песні пра жудасныя здарэнні ў сям'ю: муж забівае жонку па намове маці, сястра атручвае брата, жонка губіць нялюбага мужа, муж сплаўляе па рацэ жонку-няўдаліцу, нявестка ўтапіла свякруху, браты караюць сястру за яе паводзіны, брат забівае брата і г. д.?

8. Ці звярталі вы ўвагу на песні, дзе ёсць хітрасць або падман? Напрыклад, жонка прыкідваецца мёртвай, каб праверыць вернасць мужа, хлопец прыкідваецца мёртвым, каб завабіць дзяўчыну, якую пільна сцеражэ маці, хлопец выкрадае дзяўчыну, пераапрунуўшыся ў дзявоцкае адзенне, і да т. п.?

9. Ёсць шэраг песень пра няшчасці з дзяўчынай. Напрыклад: дачка памірае, бо маці не аддае яе замуж за люблага; даверлівую дзяўчыну звозяць матросы, казакі, хлопец-зводнік; яе прапівае маці або брат; яна топіць дзіця, народжанае ў дзявоцтве; яе пакідае мілы, і дзяўчына памірае з жалю... Ці ведаеце вы такія сумныя песні?

2.2. Ідэнтыфікаваць баладную песню

Вы павінны быць гатовы да таго, што ў адказ на вашы пытанні інфармант праспявае твор, вельмі падобны да балады, але гэта будзе зусім не яна, а блізкая па тэматыцы і эмацыянальным настроі лірычная пазаабрадавая песня.

Што наогул прадугледжвае ідэнтыфікацыя? Яна прадугледжвае вызначэнне тыпа, класа, разрада і г. д. запісанага твора. Пры гэтым эмпірычна выяўлены факт уводзіцца ў межы тэарэтычнага парадку – у дадзеным выпадку жанравыя. Каб ідэнтыфікаваць песню як баладную, патрэбна наяўнасць у ёй эпічнага сюжэта і ўмоўнай (імпліцытнай) фігуры апавядальніка. Яму быццам бы вядомы падзеі, пра якія ён расказвае, але фармальна ён сам сябе ў творы не выяўляе. Тым не менш развязка сюжэта сведчыць пра пазіцыю апавядальніка: ён цалкам на баку слабых, пакрыўджаных, без віны вінаватых, пакутнікаў і ахвяр. Яго гуманістычная пазіцыя супадае з народнай.

Што характэрна для баладнага сюжэта? Дынамізм дзеяння, акцэнт на кульмінацыі і развязцы, слабая выражанасць завязкі і развіцця дзеяння, аднаэпізоднасць або малаэпізоднасць.

Не можа лічыцца баладнай песня, дзе ёсць лірычны апавядальнік, суб'ект маўлення, ад імя якога вядзецца мастацкі аповед. Так, не з'яўляюцца баладнымі песні з наступнымі пачаткамі, прыналежнымі лірычнаму апавядальніку, хоць яны і змешчаны ў томе «Балады» са зводу «Беларуская народная творчасць» (Мінск, 1977. Т. 2):

А я ў горы не радзілася,
Само гора прыкацілася [с. 608].

Параўнайце пачатак наступнай песні на тую ж тэму бяды-гора, дзе эпічны баладны сюжэт:

Удаўся, урадзіўся добры моладзец,
Краша за яго на свеце няма,
Краша за яго да й на беленькім [с. 609].

Лірычны апавядальнік выяўляе сябе ў наступных зачынах: «Як была я сем год удавою» [с. 595], «Як я молада была» [с. 593], «Аддаў мяне татка за п'янічаньку» [с. 614] і да т. п.

Такім чынам, практыканту трэба валодаць пэўным уменнем у вызначэнні жанру.

2.3. Адрозніваць балады ад лірычных песень з баладнымі матывамі

Мы ўжо гаварылі пра ўзаемаўплыў балад і лірычных песень, які паспрыяў размыванню жанравых межаў. Здараецца так, што творы маюць агульны матыўны блок, але ў адным выпадку ён існуе ў эпічным кантэксце, а ў другім – у лірычным. Так, тыповы баладны матыў «труна прамаўляе» ўваходзіць у баладу з пачаткам:

Хадзіла Улляна,
Ой, божа мой!
На ярмарку п'яна,
Людзей нанімала,
Труну будавала [с. 606].

І ён жа склаў аснову лірычнага выказвання ў песнях «Каб я тое знала, што замужам гора» [с. 605], «Ой, коню мой, коню, коню жаўтагрывы» [с. 607].

Частка твораў цікавая пераходам ад лірыкі да эпікі, ад «я» да «яна», што можна лічыць прамежкавай формай, якая захавалася ў народнай традыцыі. Напрыклад, творы з матывам «ваўкі-нянькі»:

Ты крапівіца мая,
Да й ты гусценькая,

Ты свякрушачка мая,
Наравісценькая.
Як паслала маладу
У поле жаць адну.

Яна жала, малада,
Дзень да вечара адна [с. 586].

У такім разе з'яўляецца падстава далучыць песню да балад.

Лірычныя песні ў адрозненне ад балад не толькі аднаэпізодныя і маюць, як правіла, адну сюжэтную сітуацыю, галоўнае, што нягледзячы на «баладнасць», ім не ўласціва ярка выражаная кульмінацыя, развязка таксама адсутнічае. Напрыклад, паранены салдат просіць ворана ці свайго каня перадаць родным апошняе прывітанне, наказы, вестку аб смерці. Дастаткова параўнаць наступныя два творы, каб упэўніцца, што вялікі памер не заўсёды вызначае баладу.

ПАД РАКІТАВЫМ КУСТОМ

*Запісана ў в. Рэчань
Любанскага раёна Мінскай вобласці
Ад Яўгеніі Васільеўны Філюта (1938 г. н.)*

Пад ракітавым кустом
Убіты салдат ляжыць,
А ў галоўцы яго
Свяча гарыць,

А пры боку яго
Сівы конік стаіць.
– Ах, ты, конь, ты, мой конь,
Бяжы к дому майму,
Не скажы, сівы конь,
Што ўбіты ляжу,
А скажы, мілы конь,
Што жанаты хажу.
Ажаніла мяне пуля быстрая,
А дружыла мяне шабля вострая,
Што за жонку была малада ўдава,
Што за матку была маць сыра зямля.

Запісала В.Я. Пакала ў 1982 г.

Трэба памятаць, што песні ўяўляюць сабой выказванне лірычнага героя аб падзеях, якія адбываліся з ім у мінулым. Напрыклад, вязень расказвае, за што ён трапіў за крата, колькі загубіў душ і г. д. Або лірычны герой думае, што з ім адбудзецца, што ён зробіць або мае намер зрабіць. Напрыклад, дзяўчына запэўнівае, што яна хоча з гора ўтапіцца і нават уваччу бачыць, як яна гэта робіць.

2.4. Адрозніваць баладныя песні ад рамансаў

Часам зрабіць гэта лёгка, а часам даволі складана. Што сабой уяўляюць раманы? Трэба прыняць у разлік, што раманы – творы пераважна любоўнай тэматыкі, сваім з’яўленнем на Беларусі яны абавязаны ў першую чаргу ўплыву рускай песеннай культуры. Яны пачалі трапляць у беларускія гарады, мястэчкі, вёскі з XIX ст. праз песеннікі, грамафонныя пласцінкі, вусным шляхам і вельмі слаба паддаваліся лексічнай асіміляцыі. Іх папулярнасць тлумачыцца псіхалагічнымі і культурна-гістарычнымі прычынамі. Яны вабілі слухачоў і выканаўцаў прастатой формы, шчырасцю лірычнага героя ці гераіні, своеасаблівай жыццёвасцю прыватных падзей, меладраматызмам, сентыментальнасцю, напалам страстей і пачуццяў, карацей кажучы, усім тым, што супрацьстаіць прозе жыцця і што было часткова ўласціва баладным песням. Як і баллады, яны задавальнялі патрэбу чалавека ў незвычайным, звышардынарным, нават жудасным. Раманы нібыта адчынялі дзверы зусім у іншы свет, не падобны на прывычны лад жыцця, былі экзотыкай, што заўсёды прыцягвае ўвагу.

Не трэба з пагардай ставіцца да выканаўцаў, якім падабаюцца раманы, у тым ліку і «жорсткія». Яны дасталіся ад старэйшага пакалення і ва ўмовах Беларусі набылі статус харавых песень, падпалі пад уплыў мясцовага меласу, але іх рускія карані бачны даволі ясна. Вось ад гэтых твораў і трэба адрозніваць баллады. Якім чынам? З улікам жанравых асаблівасцей раманса.

Перад намі не балада, а раманс, калі глыбокія любоўныя перажыванні герояў не маюць трагічнага канца. Падобныя рамансы нагадваюць лірычныя песні, але адрозніваюцца ад іх большай экспрэсіўнасцю, звышсентыментальнасцю, ускладненай кампазіцыйнай структурай.

У некаторых выпадках рамансы настолькі падобныя да балад, асабліва калі ў наяўнасці трагічная развязка, што нават спецыялісты могуць памыліцца пры вызначэнні жанравай прыналежнасці твораў. Майце на ўвазе наступныя прыкметы дадзеных рамансаў: яны не маюць разгорнутага сюжэта, ім уласцівыя лірызм, трагічны фінал, часцей за ўсё ўяўны, а не сапраўдны.

2.5. Адрозніваць традыцыйныя народныя балады ад так званых «НОВЫХ»

Да «новых» балад даследчыкі адносяць наступныя творы:

а) апрацаваныя народам балады літаратурнага паходжання. Асабліва папулярныя на тэрыторыі Беларусі «Хас-Булат» Амосава, «Траснік» Лермантава, «Пад вечар осенью ненаснай» Пушкіна і інш.;

б) балады, створаныя народнымі, невядомымі, малавядомымі, самадзейнымі аўтарамі згодна з літаратурным узорам. Даволі часта запісваліся творы «Каця-пастушка», «Скакаў казак чэраз даліну», «Как на кладбішчы мітрафаньеўскім», «Этат случай саўсем быў нядаўна» і інш.;

в) літаратурныя песні баладнага тыпу.

Сярод новых балад пераважаюць рускія тэксты, крыху асіміляваныя беларусамі. Частку твораў адносяць да новых балад можна толькі ўмоўна. Такая, напрыклад, песня «Па Дону гуляе казак маладой». Яна пра прадказанне цыганкі, якое спраўдзілася, хоць казак і заклікаў дзяўчыну не верыць ілжывым словам: дзяўчына сапраўды загінула ў дзень свайго вяселля. Беларусы чуйна рэагавалі на новыя баладныя творы, пабудаваныя на рэальных канфліктах, інакш не дайшла б да нашага часу балада сюжэтнага тыпу «мілая памірае з тугі па мілым», але ліра-эпічнага характару. Герояў разводзяць не багацце і беднасць – яны не перашкода шчыраму каханню, а родныя хлопца, якіх не задавальняе матэрыяльнае становішча дзяўчыны. Сын мусіць падпарадкавацца, і толькі смерць любай штурхае яго да запозненага бунту, як у творы, запісаным у 1986 годзе ў Жлобінскім раёне Гомельскай вобласці:

Зайдзі, зайдзі, месяц ясны,
За круту гору,
А я з сваім мілюсенькім
Трошкі пастаю.

– Рад бы, рад бы, мая мілка,
З табою пастаяць,
Ды не веліць бацька з маткай
Цібе, беднай, браць.

Ды не веліць бацька з маткай

Цібе, беднай, браць:
«Паязджай ты на Украіну
Багату шукаць».

– Ты паедзіш на Украіну,
А я тут умру.
Ты прыедзіш з Украіны,
Здзелаіш труну.

Мілы едзе з Украіны:
«Чую: званы б'юць –
Наверна, маю мілу
Хараніць вязуць».

Стаіць бацька ў варотах –
Усмехаецца:
– Чаго, чаго мой сыночак
Убіваецца?

Ты не мой радной папаша,
Ты мой злой отчым:
Маю пару маладую
Навек разлучыў.

Балада адчула ўплыў лірычных твораў. Яна мае ўласцівы ім зачын ў кампазіцыйную форму, пачынаючыся як маналог лірычнай гераніні. Але тэма «недабраная пара» далей вырашаецца ў апавядальным ключы з выкарыстанне маналогу і дыялогу. Лексічныя дэталі «мілка», «радной папаша», «отчым» схіляюць да думкі, што дадзены тэкст належыць пазнейшаму за класічныя балады часу.

Да новых адносіцца песня пра разбойніка, які забіў свайго бацьку, не ведаючы, хто перад ім, хоць сюжэт вядомы з часоў Антычнасці. На тэрыторыі Беларусі шырока бытуюць новыя рускія балады «Ванька-ключнік» («У саду ягада-маліна пад прыкрыціем расла»), «Аец сыну не паверыў», «Ехалі салдаты са службы дамоў» і інш.

2.6. Карыстацца прапанаванай класіфікацыяй баладных песень

Яна дапаможа вам зрабіць дакладнае апісанне занатаванага твору.

Звярніце асаблівую ўвагу на наступны раздзел, дзе ілюстрацыйны матэрыял, а гэты запісы былых студэнтаў-практыкантаў, структураваны згодна з распрацаванай класіфікацыяй і суправаджаецца навукова-метадычнымі каментарыямі.

3. МІФАРЫТУАЛЬНЫЯ БАЛАДЫ

3.1. Міфалагічныя балады

Міфалагічныя балады – група балад, у якіх вызначальную ролю выконваюць міфалагічныя матывы. Гэты від балад аб’ядноўвае этыялагічныя песні-міфы, г. зн. міфы, у якіх закладзена тлумачэнне паходжання асобных раслін, каменя, жывёл; песні, якія захоўваюць матывы ператварэнняў чалавека ў расліну, жывёлу, птушку, прадметы жывой прыроды. У міфалагічных баладах праступае архаічная светапоглядная аснова, адлюстроўваюцца старажытныя ўяўленні, вераванні і ўзаемаадносіны, увасабляецца вера ў метамарфозу, у моц чарадзейнага слова, чары, у праўдзівасць сімвалічных знакаў-прадказанняў, прарочых сноў, у незваротнасць лёсу і да т. п. Шматлікія міфалагічныя матывы, якія арганічна ўплятаюцца ў сюжэтную тканіну беларускіх балад, знаходзяць аналогіі ў фальклору іншых індаеўрапейскіх народаў. Яны мелі пачатак у духоўнай культуры старажытных народаў: хетаў, элінаў, рымлян і інш. Асноўны змест такіх балад, іх унутраны пафас накіраваны на высвятленне сямейных канфліктаў, асабістых адносін.

Шэраг міфалагічных балад з’яўляецца, па сутнасці, песеннымі апрацоўкамі этыялагічных міфаў. У баладах апавядаецца, напрыклад, як хлапец ператвараецца у явар, якога пракляла маці за непаслушэнства, парушэнне яе волі (сын паехаў на вайну); рабінай (калінай) становіцца зачараваная свякроўю нявестка; дзяўчына (па сваёй ці чужой волі) «перакідваецца» ў яблыню, бярозку, вярбу. У адпаведнасці з міфалагічнымі ўяўленнямі, на магіле закаханых вырастаюць явар і бярозка, дуб і ліпа, якія дэманструюць нязменнасць пачуццяў (злучаюцца галінкамі, зліпаюцца лісточкамі). Міфалагічныя метамарфозы адбываюцца па сваёй волі і ў выніку вонкавага ўздзеяння, знешняй чарадзейнай сілы: дзяўчына, аддадзеная далёка замуж, «скідваецца» зязюлькай, каб ляцець у родны двор; расчараваны муж становіцца «Дунаем», каб пазбавіцца няўдалай жаніцьбы, жонка ж, услед за ім, становіцца вярбою; да забітага малойца, «скінуўшыся» птушкамі (ластаўкамі, зязюлькамі і проста малымі птушачкамі), прылятаюць маці, сястра і жонка, каб аплакаць яго смерць. Гэтаксама маці дачкі, забранай у палон татарамі, зязюлькай прылятае ў татарскі сад, каб падаць родны голас няшчаснай паланянцы; пакрыўджаная сваёй маці дзяўчына топіцца ў Дунаі, робіцца кветкай; брат і сястра, што не ведаюць пра сваё сваяцтва, па шлюбе ператвараюцца ў кветку «браткі» з рознакаляровымі пялёсткамі («на брацітку – сіні цвет, на сястрыцы – жоўценькі»); браты-разбойнікі, што зняславілі сястру і забілі швагра і пляменніка, рассыпаюцца вапnavым каменнем, каб людзі выпальвалі іх у печы, здымаючы грэх.

У адрозненне ад этыялагічных паданняў-міфаў, дзе галоўнае месца мае тлумачальная функцыя, у баладах міфалагічных яна на другім плане, часам зусім адсутнічае. Тут галоўнае – адносіны людзей, іх пачуцці, уяўленні пра дабро і зло. Таму ў шэрагу сюжэтаў міфалагічныя матывы служаць для драматызацыі апавядання, акцэнтацыі яго выстрыні, эмацыянальнасці.

Баладны сюжэт пра паходжанне кветкі «браткі» з матывам інцэсту брата і сястры вядомы ў дзвюх разнавіднасцях: «удава і сыны-карабельнікі» і «жаніцьба брата з сястрой». Цікавы і рэдкі сюжэт «Ціхоня», відаць, таксама можна разглядаць як рэшткі міфа пра паходжанне аднайменнай кветкі.

Найбольш распаўсюджаны сюжэт «дачка-птушка» – пра дачку, якая, аддадзеная далёка замуж, засулавала і прыляцела ў матчын двор, абярнуўшыся зязюляй. Аб ператварэнні жанчыны ў зязюльку ёсць яшчэ тры малавядомыя сюжэты: жонка абярнулася зязюлькай, а дзеці салаўямі, каб правесці мужа ў «Русь на вайну»; жонка зязюляй падлятае пад акно, каб паслухаць, што гаворыць нялюбы; мілая хоча ператварыцца ў зязюлю і спужаць коней мілага, як ён паедзе жаніцца, каб не дастаўся ні ёй, ні роднай сястры.

У баладах з міфалагічнымі матывамі сустракаюцца вобразы і калізіі, характэрныя для казак. Матыў незвычайнага апладнення, напрыклад, прысутнічае ў баладзе «Удава і сыны-карабельнікі» (у якасці дэталі і ў невялікай колькасці варыянтаў).

Некаторыя сюжэты беларускіх міфалагічных балад агульнаславянскія, аднак сустракаюцца і сюжэты-эндэмікі, як, напрыклад, ужо згаданая балада пра ператварэнне дзяўчыны ў кветку («Ціхоня»), вядомая толькі ў цэнтральных раёнах Беларусі.

ЦЕРАЗ РЭЧАЧКУ ЛЯЖЫЦЬ КЛАДАЧКА

*Запісана ў в. Шавярыты
Бярэзінскага раёна Мінскай вобласці
ад Марыі Фёдараўны Наскавец (1949 г. н.)*

Цераз рэчачку ляжыць кладачка,
Пераходзілі сястра і братачка.
Братачка перайшоў, сястра ўтанула,
Сястра ўтанула і прамовіла:
– Не насі, братачка, з рэчак вады,
Не лаві, братачка, шчуку-рыбачку,
Не ламі, братачка, чорнай смуроды,
Не бяры, братачка, у бару бруснічку.
З рэчак вада – то слёзкі мае,
Чорна смуродань – то вочкі мае,
У бары бруснічка – то лічка маё.

ЧАРАЗ РЭЧАНЬКУ, ЧАРАЗ БЫСТРУЮ

*Запісана ў в. Данілкава
Талачынскага раёна Віцебскай вобласці
ад Ірыны Ціханаўны Ліцвінок (1910 г. н.)*

Чараз рэчаньку, чараз быструю,
Ой, рана, рана й, чараз быструю.

Ой, там ляжыць гібка кладзенька,
Ой, рана, рана й, гібка кладзенька.
Гібка кладзенька, сірабраначка,
Ой, рана, рана й, сірабраначка.
Ой, там ішоў брат з сястрыцаю,
Ой, рана, рана й, брат з сястрыцаю.
Браец перайшоў, сястра ўтанула,
Ой, рана, рана й, сястра ўтанула.
Сястра ўтанула й прамовіла,
Ой, рана, рана й, прамовіла:
– Ні бяры, браец, у раццы вады,
Ой, рана, рана й, у раццы вады.
Не рубі, браец, белую бярозу,
Ой, рана, рана й, белую бярозу.
Не касі, браец, па лугах травы,
Ой, рана, рана й, па лугах травы.
Па лугах травы – усё й каса мая.
Ой, рана, рана й, усё й каса мая.
Бела бяроза – усё й ліцо маё,
Ой, рана, рана й, усё й ліцо маё.
У рацэ вада – усё сліза мая,
Ой, рана, рана й, усё сліза мая.

Запісалі Т. Пташнікава, В. Скарупіч, І. Сакольчык у 1989 г.

ОЙ, ПОСЛАЛА МАТЫ

*Запісана ў в. Моталь
Іванаўскага раёна Брэсцкай вобласці
ад Вольгі Фёдараўны Кульбеды (1913 г. н.)*

Ой, послала маты
Нівістку лёну рваты.
– Коль нэ вырвеш лёну,
То й нэ йды додому,
Ставайся ў полі,
У полі яварою.
Як прыхаў мілы,
Пытаецца маты:
– Ой, дэ моя жонка?
– Пойшла твая жонка
У полі лёну рваты.
Нэ прыйшла додому –
Нэ вырвала лёну.
– Ой, вазьмі, сыночок,

Востры тапарочок
Да зрубі ў полы,
У полы яварочок.
Ой, як рубнуў першы раз –
біла тіла.
Як рубнуў другі раз –
То й кроў полылася.
Як рубнуў трэці раз –
Міла адазвалась:
– Нэ рубай, мілы,
Бо я твая міла,
– Колі ж моя міла,
То ході додому,
Вжэ настоялася

У полі яварою.
– Бадай тваёй маты
Так цяжко канаці,

Бо мне, молодэнькай,
Яворам стоягі.

Запісалі Н. В. Кандрацьева, Ю. А. Львова ў 1985 г.

ОЙ, ЧЫЯ Ж ТО НЫВА

*Запісана ў в. Моталь
Іванаўскага раёна Брэсцкай вобласці
ад Ганны Матвееўны Валынец (1931 г. н.)*

Ой, чыя ж то ныва,
Чые ж то покосы,
Чыя ж то дывчына
Распустыла косы?

Провожала й маты
Сына ў солдаты,
Молоду нівістку –
Зэлэн лён ірваты.

Рвала она, рвала,
Лёну нэ дорвала
Да й посэрэд поля
Тополіной стала.

Як прыіхав сынку:
– Добры вечор, маты,
А што ж за прычына,
Што на нашым полі
Расце тополіна?

Як ударыў першы –
Лісце похыліла,
Як ударыў другі –
То й заговарыла:

– Нэ рубай, мой мілы,
Я ж твая Галіна,
Подывісь до дому –
Там мала дытына.

Мэнэ твая маты
Цяжко проклінала,
Мо й посэрэд поля
Тополіной стала.

Маты мая, маты,
Што й ты наробыла?
Я ж ее кохаю,
А ты разлучыла.

Запісалі Ю. Куляшова, І. Канацэвіч у 1985 г.

А ЛЯЦЕЛІ ГОЛУБЫ

*Запісана ў в. Расна
Сенненскага раёна Віцебскай вобласці
ад Аўгінні Дзмітрыеўны Рублёўскай (1892 г. н.)*

А ляцелі голубы,
Селі-палі на раллі,
Сталі яны брукаці,
Між сабою зюкаці.
– Луччы первая ралля,
Чым лі тая другая,
Чым лі тая трэцяя.
А ў нашага караля
Стала нова навіна:
Стыяць сталы засланы,
Сідзяць мужы радамі,
Радзюць славу славамі:
– Луччы первая жана,
Чым лі тая другая,
Чым лі тая трэцяя.
А з перваю дзяцей меў,
А з другою гадаваў,

А з трэцяю разганяў.
А ў суботку цёмна ноч,
Пашлі малы дзеткі проч.
А ў нядзелю раненька
Ходзюць дзеткі на рынку,
Пытаюцца ў крамача:
– Дзе прадаюць мамачак?
Мы ўсе крамкі абышлі,
Нідзе мамкі не нашлі.
Заплакаўшы, у лес пайшлі:
– А пайдзём мы ў лясок,
А сядзем мы пад кусток,
Абернемся травіцай,
Як брацік з сястрыцай.
На братульку жоўты цвет,
На сястрыцы сіненькі,
Яны плачуць сільненька.

Запісала Г. П. Сатажынская.

КАБ У НАШЫМ РАДУ ПРАЯВІЛАСЬ ПРАЯВА

*Запісана ў в. Пацраеўка
Слаўгарадскага раёна Магілёўскай вобласці
ад Аляксандры Лявонцьеўны Кавалёвай (1904 г. н.)*

Каб у нашам у раду праявілась праява,
Ой, праявілась праява.

Праявілась праява: маладая ўдава,
Ой, маладая ўдава.

Маладая ўдава двух сыночкаў радзіла,
Ой, двух сыночкаў радзіла.

Двух сыночкаў радзіла, у пялённі спавіла,
Ой, у пялённі спавіла.

У пялённі спавіла, на ціхій Дунай нісла,
Ой, на ціхій Дунай нісла.

– Ах ты, ціхінкый Дунай, калышы маіх сыноў,
Ой, калышы маіх сыноў.

Калышы маіх сыноў, ой, да дваццаці гадоў,
Ой, да дваццаці гадоў.

На дваццаты год пайшла ўдава па ваду,
Ой, удава па ваду.

Стала ўдава воду браць, стаў караблік прыплываць,
Ой, стаў караблік прыплываць.

А ў тым караблі ды два мальцы сядзяць,
Ой, ды два мальцы сядзяць.

– Удовушка малада, а ці пойдзеш за мяне,
Ой, ці пойдзеш за мяне?

– За аднаго сама йду, да другога доч даю,
Ой, за другога доч даю.

– А бог мяне засцярог, што з сястрою спаць не лёг,
Ой, што з сястрою спаць не лёг.

Пойдем, сястрыца, у лужок і скінемся травою,
Ой, скінемся травою.

А ты будзеш жоўты цвет, а я буду сіненькі,
Ой, я буду сіненькі.

Выйдуць людзі траву рваць, будуць пра нас ўспамінаць,
Ой, будуць пра нас ўспамінаць.

А дзе ж тая травіца, што брацейка з сястрыцай,
Што брацейка з сястрыцай.

Запісала У. Л. Бараніч у 1987 г.

А Ў ПОЛАЦКУ НА РЫНКУ

*Запісана ў в. Кардон
Шумілінскага раёна Віцебскай вобласці
ад Алены Карпаўны Маруцька (1914 г. н.)*

А ў Полацку на рынку
П'юць малайцы гарэлку.
П'юць малайцы гарэлку,
Шынкарачку сватаюць.
– Калі ў вас грошай жбан,
Я за вас дачку аддам.
І ў каморы спаць клала.
Пытаецца мальчына:
– Адкуль жа ты, дзяўчына?
– А я з гораду дваранка,
А з дзярэўні мішчанка,
А зваць мяне Каця,
А па бацьку Карпаўна.

Пытаецца дзяўчына:
– Адкуль жа ты, мальчына?
– А я згораду дваранін,
З вёскі мішчанін,
Па отчавству Карпаў сын,
А зваць мяне Канстанцін.
– Брайцех мой родненькі,
Ці не бог нас усцярог,
Што брат з сястрою спаць ня лёг?
Пойдзем жа мяжою,
Рассеямся травою,
На брацейку сіні цвет,
На сястрыцы жоўты.

Запісала Т. М. Асташонак.

ПАНЯДЗЕЛАК РАНО

*Запісана ў в. Верасніца
Жыткавіцкага раёна Гомельскай вобласці
ад Дарошка Агрыпіны Адамаўны (1908 г. н.)*

Панядзелак рано
Сіне морэ йграло.
Да й отдала маць дочку
У чужу стороночку.
Отдаючы, да й прыказвала,
Шчоб часто ў госці не ходіла.
Побула годок, побула другі –
Стало мне скушненько.
Да пораблю крыльца
З золотого перца,
Да полечу до мамочки.
Лесам летіла –
Ліст пополіла
Золотымі крылейкамі,
А полем летіла

Да поле замочыла
Дробненькімі слёзочкамі.
Да прыляцела ў маменькін садок,
Села меж галочкам.
А брацейко стоіць,
Ружэйко держыць,
Хоча галочку убіць.
А мамонька ходіць,
Сыночка просіць:
– Не бі, сыночку, галкі,
Бо гэтай галцы,
Як мой доньцы
На чужой сторонцы.
– Колі галочка, колі сівая –
То ў бор ягодок есці,

А як сясірыца родная –

Прошу за стол сесті.

Запісала Н. Гуд у 1973 г.

НОВАЯ КОРЧАМКА, СТАРЫЯ ВАРОТЫ

*Запісана ў в. Малеч
Бярозаўскага раёна Брэсцкай вобласці
ад Соф'і Андрэеўны Марок (1906 г. н.)*

Новая корчамка, старыя вароты,
Выдаў бацька дочку за горы, за лесы.
І сказаў жа он ей сем лет не буваці.
А она, молодэнька, й рочку нэ дождала,
Пэрэкінулася сівой зозулькой,
Прылянула в братков сад куваты.
Выйшав браточэк зозульку стрэляты,
Выйшла его міла да й заговорила:
– Нэ стрэляй, міленькы, то твоя родіма,
То твоя родіма, родная сэстрыца.
– Ой, колы зозулька, леті в лес куваты,
А колі сэстрыца, то прошу до хаты.

Запісала М. Чарнушына ў 1971 г.

3.2. Рытуальныя балады

Рытуальныя балады характарызуюць высокую ступень развіцця каляндарнай абраднасці, калі ў ёй фальклорным спосабам, але ўжо праз сюжэтныя песні-карагоды, перадаваўся прэцэдэнтны міфалагічны тэкст, які падлягаў актуалізацыі.

Такім чынам, запісаўшы баладу, трэба высветліць традыцыю яе бытавання, даведацца, ці звязана яна з абрадам, пэўным часам і формай выканання, ці выконваецца як звычайная лірычная песня ў любы час і пры любых абставінах. Пры станоўчым адказе на пытанне аб сувязі з абрадам задача ідэнтыфікацыі балады як рытуальнай значна спрашчаецца, але не да канца. Справа ў тым, што рытуальныя балады не толькі шчыльна звязаны з міфалагічнымі, але маюць з імі агульныя сюжэты. Іх перакрываюць тлумачыцца тым, што рытуал, г. зн. унутраны змест абраду, заўсёды ўяўляе сабой узнаўленне нейкай прэцэдэнтнай міфалагічнай падзеі. Для каляндарнай абраднасці, у межах

якой існавалі карагодныя песні-балады (традыцыя карагодаў амаль знікла), уласцівы тры галоўныя міфалагемы: зямля-маці, свяшчэнная ахвяра і свяшчэнны шлюб. Часам яны аб'ядноўваюцца ў межах аднаго сюжэта, а часам існуюць паасобку.

Міфалагема зямля-маці імпліцытна прадстаўлена ў загадкавай баладзе з абраду ваджэння Куста «Ой, што ж гэта бідна вдовонька дзе» і яе шматлікіх варыянтах, дзе ўраджай на неўзараным полі ўдавы выпявае за адзін дзень, што рэальна толькі ў межах міфалагічнага часу зямлі-маці. Магчыма, удава і ёсць веснавая зямля-нявеста, якая зноў бярэ шлюб падобна багіне ў міфе пра паміраючага і ўваскрасаючага супруга. Тады да рытуальных балад дапасоўваецца веснавая карагодная песня з вёскі Моталь Іванаўскага раёна «Ой, у лісы на горісы» пра шлюб удавы і пад.

Міфалагема свяшчэннай ахвяры прадстаўлена ў многіх баладах. Так, у песні «Ляцела страла» з абраду ваджэння і пахавання «стралы» страла (пэўна, атрыбут Перуна) забівае добрага молайца, да яго цела прыступаецца толькі Ганна Іванаўна. Яна на руках адносіць цела да цэркаўкі, дзе іх быццам бы чакалі. Адбываецца цуд: самі звонікі зазваніліся, дзверы расчыніліся, свечачкі загарэліся і г. д. Матыў свяшчэннай ахвяры ўвасабляецца таксама праз метафару смерць-шлюб, як у баладзе «Ой, послала дочку маты», дзе жаніхом тапельніцы становіцца сам Дунай. Па сутнасці, і купальская балада пра дзяўчыну Ціхоню, якая ружай паплыла па рацэ, калі Дунай узяў яе за жонку, грунтуецца на семантычнай трыядзе ахвяра–смерць–шлюб.

Аптымістычны варыянт свяшчэннага шлюбу дае купальская балада пра Рожыну дачку і маладога Кузьму. Для іх вячання сам Юра (Юрай, Юрыла), веснавы бог палкага кахання, па закліку сваёй маці адмыкае царкву залатымі ключамі. У міфалагічных вытоках свяшчэнны шлюб вымушана інцэстны. Яго міфалагічныя ўдзельнікі – брат і сястра, маці і сын. У святле пазначанага зразумелым становіцца сюжэт балады пра ўдаву і сыноў-карабельнікаў, якіх яна даверыла гадаваць рэчцы, а потым гатова была з адным сама ўзяць шлюб, а за другога – дачку аддаць. Рытуальная роля баладных персанажаў у маштабе светабудовы – жыццядзейная, бо лічылася, што без абрадавага ўзнаўлення свяшчэннага шлюбу жыццю прыроды і чалавека пагражае смерць. Але ў баладах інцэстныя шлюбы пачынаюць падавацца праз прызму бытавога разумення як жудаснае адхіленне ад нормы – «Ой, што ж гэта за свет настаў».

Такім чынам, калі вам сустрэнуцца балады, дзе прысутнічае нейкая загадка, учынкі персанажаў незразумелыя, далёкія ад рэальнасці, падзеі

не паддаюцца лагічнаму вытлумачэнню, а нават у жыццэпадобных варунках адчуваецца пэўная штучнасць, то ведайце: магчыма, перад вамі рытуальная балада. Такія, напрыклад, песні пра раптоўную адначасную смерць закаханых («Росколаласа да сухая лэшчынонька»), пра смяротны паядынак (спаборніцтва) двух хлопцаў з-за адной каханай дзяўчыны («Ой, зыйшло, зыйшло») і г. д. Міфалагічныя матывы ў шэрагу твораў не назіраюцца. Пры іх наяўнасці дапушчальна вызначаць баладныя песні як рытуальна-міфалагічныя.

ТРУЙЦА, ТРУЙЦА ДА СВЯТАЯ БОГОРОДЫЦА

*Запісана ў в. Ганчары
Пінскага раёна Брэсцкай вобласці
Ад Марыі Дзмітрыеўны Бондзіч (1906 г. н.)*

Труйца, Труйца да святая Богородыца,
Посію я жыто да ныхай зародыцца.

Посію жыто да посію пшэныцю,
Зароды, Божэ, да всякую пашныцю.

Ой, у полы дэ тыхый вітёр віе,
Там вдовонька да пшэнычэньку сіе.

А посіявшы, стала волочыты,
А поволочывшы, стала бога просыты:

– Зароды, божэ, да густую пшэніцю,
На мэнэ, бідну, нышчаслыву вдовыцю.

Ой, шчэ ж вдова да додомы ны зошла,
А вжэ вдовына да пшэнычэнька взошла.

Ой, шчэ ж вдова на порозы ны стала,
А вжэ вдовына пшэнычэнька скрасовала.

Ой, шчэ ж вдова да на лавцы ны сіла,
А вжэ вдовына да пшэнычка поспіла.

Ой, шчэ ж вдова ны ложыласа спаты,
А вжэ вдовыну пшэнычэньку пора жаты.

Запісаў У. І. Раговіч у 1986 г.

ОЙ, ШЧО Ж ГЭТО БІДНА ВДОВОНЬКА ДІЕ

*Запісана ў в. Парэ
Пінскага раёна Брэсцкай вобласці
ад фальклорнага гурта*

Ой, шчо ж гэто бідна вдовонька діе,
Нэ горанэ полэ, да пшэнычэньку сіе.

Ой, посіяла да й стала волочыты,
А заволочывшы, стала бога просыты:

– Зароды, божэ, да пшэнычэньку в полю,
На вдовыно шчасце, на сыротыну долю.

Ой, шчэ ж вдова дай додомы нэ дошла,
А людэ гаворать, шчо пшэнычэнька взошла.

Ой, шчэ ж вдова на порозі нэ стала,
А людэ гаворать: пшэнычэнька скрасовала.

Ой, шчэ ж вдова дай на лавцы нэ сіла,
А людэ гаворать, шчо пшэнычка поспіла.

Ой, пошла ж вдова дай пшэнычэньку жаты,
А пэрэпюлцы нэма кого глядіты.

Ой, коб жэ тому дай тры літы хворіты,
Ой, да хто зобрав пэрэпюлчыны діты.

Запісаў У. І. Раговіч у 1989 г.

НА ВУЛІЦЫ ДА НА ШЫРОКАЙ

*Запісана ў в. Мыслабож
Ляхавіцкага раёна Брэсцкай вобласці
ад Марыі Ільнічны Шчуроўскай (1914 г. н.)*

На вуліцы ды на шырокай
Сабралася да дзявок танок,

Сабралася да дзявок танок,
Адной німа Рожынай дачкі.

– Дзевачкі мае, мае кветачкі,
Прывядзіце Рожынаю дачку.

– Ой, Рожа, Рожа, Рожа-маці,
Пусці дачку на вуліцу пагуляці.

– Пусціла б дачку да на вуліцу,
Да баюся маладога Кузьмы.

– Ой, Рожа, Рожа, німа Кузьмы дома,
Да паехаў куды нівядома.

Выйшла дачка да на вуліцу –
Кузьма яе да за ручаньку.

Выйшла маці да на вуліцу
Клікаць дачку да вячэраці.

– Не пайду, мамка, я вячэраці,
Вячэрала і з маладым Кузьмам.

– Да Юру, Юру да маці кліча:
Нясі, сынку, залатыя ключы.

Да царкоўку дай адмыкаці –
Дачку Рожы з Кузьмам абвянчаці.

Запісаў У. І. Раговіч у 1986 г.

ОЙ, НА НЭБЫ ДАЙ ЗІРОНЬКЫ ЯСНЫ

*Запісана ў в. Ганчары
Пінскага раёна Брэсцкай вобласці
ад фальклорнага гурта*

Ой, на нэбы дай зіронькы ясны,
В нашому сэлі два козачэнькы красн(ы).

Да ішлі ж воны, потыху говорылы,
Воны ободва ёдну дівку любыл(ы).

Богатыч кажэ, шчо: «Моя дівка будэ»,
А бідный кажэ: «Чы то мэнэ й нэ буд(э).

Ходімо, братко, в чыстэ полэ стрэляты,
Ёдын ёдному юв сэрдэйко цэлят(ы)!»

Ой, богатыч став пры горы, на долины,
А бідный сын став пры чырвонуй калын(ы).

Богатыч стрэлыв – калыну пэрэстрэлыв,
А бідный стрэлыв – в самэ сэрцэ поцэл(ыв).

– Ой, гэто ж тобі, да богатычу, дівка,
Дай гэ влэтіла в самэ сэрдэйко стрілк(а).

Даруй, муй братко, з мого сэрдэйка стрілку,
То я дарую тобі гэтую дівк(у).

Ой, тобі ж, братко, в сыруй зэмлі лыжаты,
Ой, а мні, братко ету дівчыну брат(ы).

Запісаў У. І. Раговіч у 1988 г.

ОЙ, ЗЫЙШЛО, ЗЫЙШЛО

*Запісана ў в. Клемаў
Слуцкага раёна Мінскай вобласці
ад Ганны Баніфацьеўны Сыцько (1927 г. н.)*

Ой, зыйшло, зыйшло
Да два месяцы ясны.
Там ішлі два казачэнькі красны.
Да ішлі воны, потыху говорылі,
Што в славнум місты

Одну дівчину любілі.
Поповіч кажа, што моя дівка будэ,
Удовін сын кажа: «То менэ не будэ».
Ой, ходылі в чістэ поле стрэляты,
Одын другому ў сэрдэнько уцэляты.
Поповіч стрэлів – тай долину перэстрэлів,
Удовін сын стрэлів – да ў сэрдэнько цэлів.
– Да гэто ж тобі, поповічу, дівко,
Што ўлетела ў твое сэрдэнько стрілка.

Запісали М. Луферчык, А. Салаўёва ў 1985 г.

РОСКОЛОЛАСА ДА СУХАЯ ЛЭШЧЫНОНЬКА

*Запісана ў в. Ганчары
Пінскага раёна Брэсцкай вобласці
ад фальклорнага гурта*

Росколаласа да сухая лэшчынонька,
Полюбыласа з козаком дівчынонька.

Росколаласа да на дві половыны,
Полюбылыса дай обое молодымы.

Понэдужалы дай однэі нэділы,
А повмыралы дай однэі годыны.

Ох, дівчына лэжыць юв таточка в коморы,
А козак-бідняк – пры зылёнуў дубровы.

Дівчынонька лэжыць юв таточка в подушках,
А козак-бідняк – пры зэлёнэнькых лужках.

Ох, ля дівчыны да мэдок-пывоносяць,
А козак-бідняк холоднэі воды просыць.

– Ох, мамонько, вжэ ж я нэ буду жыва,
Занысы козаку хоты ж шкляночку пыва.

Як вун жыв будэ, то і нас ны забудэ,
А як вун помрэ – спасенне ж души будэ.

У нэділю рано ва всі дзвонны дзвоннылы,
Выйды ж, мамонько, мо козака схороннылы.

А як шчэ й хороняць, то й мынэ нарадітэ,
Юв одну ямку нас обоіх положітэ.

Да положітэ головы з головамаы,
Коб була розмова на том світы мыж намы.

Ох, по дівчыні усі дзвонны дзвоняць,
А по казаку усі лугы шумяць.

Ох, ны шумітэ да зылёныі лугы,
Ны задавайтэ мойму сэрдэйку тугы.

Ох, по дівчыні да татко-маты плачэ,
А по казаку да воронына крачэ.

– Ой, хоч крач, ны крач, да чорный вороночку,
Полюбыв жэ я на чужыні дівчыночку.

– Ох, як жэ мні, вороныны, ны кракаты,
Шчо й помэр козак, нэкому оплакаты.

Запісаў У. І. Раговіч у 1988 г.

ДЗЕВАЧКА МАЛАДА ПА САДОЧКУ ХАДЗІЛА

*Запісана ў в. Лагаўцы
Верхнядзвінскага раёна Віцебскай вобласці
ад Еўдакіі Вікенцьеўны Запольскай (1912 г. н.) і
Пракапёнак Ефрасінні Васільеўны Пракапёнак (1921 г. н.)*

Дзевачка малада
Па садочку хадзіла,
Па садочку хадзіла,
Двух сыночкаў радзіла,
У кітаеньку спавіла,
У ціхій Дунай занесла.
Ах ты, ціхенькій Дунай,

Вазьмі дзетак гадаваць,
Жоўтым пяском накармі
І зімняй вадой напаі.
Дваццаць гадоў пражыла,
У Дунай па ваду не йшла.
На дваццатым гаду
У Дунай па ваду пайшла.

Стала ўдоўка ваду браць,
Стаў караблік прыпываць,
А ў тым жа карабліку
Два малайцы-ўдальцы:
– Чаго, удоўка, вады не бярэш
І дадому не нясеш?
– А я вады не бяру,

Карабельшчыкаў люблю,
За аднаго сама пайду,
За другога дачку аддам.
– Ай, нігдзе ж таго не буваць,
Што сына з маткай павянчаць,
Сына з маткай павянчаць,
А сястру за брата аддаць.

Запісалі А. Міроненка, Е. Мальчэўская.

А ШТО ГЭТА ЗА ВЕРБА, ШТО Й БЕЗ КОРАНЯ РАСЛА

*Запісана ў в. Дуброва
Быхаўскага раёна Магілёўскай вобласці
ад Маркоўскай Зінаіды Пятроўны (1935 г. н.)*

А што гэта за верба,
Што й без кораня расла,
А што гэта за ўдава –
Сем лет без мужа жыла,
Сем лет без мужа жыла,
Двух сыночкаў радзіла,
Двух сыночкаў радзіла,
Шчэ й Валошу, Васіля.
Шчэ й Валошу, Васіля,
У Дунай-рэчку аднясла:
А ты, рэчка Дунаёк,
Калышы маіх сыноў,
Калышы маіх сыноў
Да семнаццаці гадоў.
А ў семнаццатым гаду

Пайшла ўдова ваду браць,
Пайшла ўдова ваду браць,
Стаў карабель прыпываць.
Стаў карабель прыпываць,
Сталі ўдовушкі пытаць:
– А ты, удовушка, удава,
Пайдзі замуж за мяне.
– За аднаго сама пайду,
За другога доч пашлю.
А як сталі венчацца,
Сталі цэрквы здрагацца,
Сталі цэрквы здрагацца,
Сталі людзі смяцца:
– А што гэта за свет стаў,
Што сын маткі не пазнаў?

Запісала А. Быстрова ў 1992 г.

ПАСЫЛАЛА ДОЧКУ МАТЫ

*Запісана ў в. Моталь
Іванаўскага раёна Брэскай вобласці
ад Уллыны Якаўлеўны Бушкевіч (1911 г. н.)*

Посылала дочку маты
Ў Дунай воду браты.
Схватылася шура-бура
Да й дочку ў Дунай упхнула.
Як прыйшла яе маты,
Стала Дуная пытаты:
– Ты, Дунаю, Дунаіку,
Як мнэ тэбэ назваты:

Чі Дунаем-Дунаіком,
Чі лыхым чоловіком?
– Назавы мэнэ зяцём,
Да й зові рідным дытятём,
Бо я ж узяў твою дочку,
Як голуб голубочку.
І без пераго вінца,
І без божого слоўца.

Запісалі М. Луферчык, А. Салаўёва ў 1985 г.

ОЙ, ПОСЛАЛА ДОЧКУ МАТЫ

*Запісана ў в. Моталь
Іванаўскага раёна Брэсцкай вобласці
ад Пелагеі Іосіфаўны Глаўко (1922 г. н.)*

Ой, послала дочку маты
У Дунай воду браты.
Да случылося бура,
То й дочка ўтонула.
Ды й прыйшла і маты
Дунайко распытваты:
– Дунайко ж мій, Дунайко,
Як мні тобі Дунайком,
Чі мні лыхым чоловіком?
– Нэ зові мэнэ Дунайком,
І нэ лыхым чоловіком,
Ты зові мэнэ рідным дітэм
А взяв твою дочку,
Без подарыкув, ручнічкув,
Да біз вірнаго слову,
Без румянога вінув,
Без тыхого походоньку.

Запісалі Л. А. Шнітко, А. Г. Куліч у 1985 г.

4. РАЗНАВІДНАСЦІ РЫТУАЛЬНА-МІФАЛАГІЧНЫХ БАЛАД

4.1. Казачныя і легендарныя балоды

Казачныя і легендарныя балады – група твораў, характэрнай асаблівасцю якіх з’яўляецца наяўнасць элементаў дзівоснага, надзвычайнага, надпрыроднага. Гэта набліжае іх да балад міфалагічных, але яны маюць сваю адметнасць. Так, у казачных і легендарных баладах побач з чалавекам дзейнічаюць звяры (ваўкі-нянькі размаўляюць над дзіцем), неадушаўленыя прадметы праяўляюць волю (труна прамаўляе, патрабуе цела), па-свойму дзейнічаюць такія персаніфікацыі, як «гора», «доля», «смерць» (сюжэты «смерць – памочніца мужа», «смерць – памочніца нявесткі», «вятры – памочнікі жонкі» і інш.). Паказальным баладна-казачным узорам можа служыць сюжэт «воўк перамагае ў шлюбным спаборніцтве», дзе за права ажаніцца з каралеўнай ён змагаецца нараўне з панічом і перамагае: пераплывае Дунай (мора), перарубае явар. Сюжэт адносіцца да купальскіх абрадаў і, верагодна, звязаны з рытуалам, паколькі з тэксту вынікае, што «шэры ваўчок» сапраўды атрымлівае свой выйгрыш, а каралеўна наракае.

Казачныя матывы дагаворных стасункаў чалавека з жывёламі вядомы і ў іншых творах, напрыклад, у валачобных песнях, дзе хлопец дамаўляецца з арлом, чорным воранам, змяёй, што за дараванае жыццё яны стануць яго дзівоснымі памочнікамі. Тое самае ёсць і ў казках.

Паколькі характар канфліктаў у баладах часам супадае з канфліктамі ў казках (супярэчнасці ўнутры сям’і, варожасць мачахі да падчаркі і пад.), то і для іх адлюстравання часта выкарыстоўваюцца выяўленчыя сродкі, падобныя да казачных. Таму ў казачных баладах знаходзім адбітак тых рыс, якія характэрны для такой складанай і неаднароднай з’явы, як казка.

Але не ўсе творы, згрупаваныя пад гэтай назвай, у аднолькавай меры маюць падабенства да казак. Падобнымі да казак іх робіць не агульнасць сюжэтаў (часам выкарыстоўваецца толькі нейкая агульная схема – мачаха і падчарка, шлюбнае спаборніцтва) і не характар завяршэння канфлікту (балада часцей за ўсё не прымае казачнага шчаслівага канца, а вырашае канфлікт па-свойму, трагічна), а характар вобразнай сістэмы.

Па характару выяўленчых сродкаў да балад казачных прымыкаюць балады легендарныя. Легендарныя балады спалучаюць жанравыя прыкметы народных балад і легенд. Гэта нешматлікія сюжэты з апакрыфічнай хрысціянскай тэматыкай. Сюжэтаў легендарных песень, што маюць прыкметы баладнага жанру, не вельмі многа. Найбольш вядомы «Юр’я і Цмок» (пра гібель паганага Цмока, што з’ядаў у дзень па чалавеку). Большасць легендарных балад мае «жыццёны» змест. Яны апавядаюць пра драматычныя моманты з жыцця святых – святой Алены,

Дароты (Варвары), святога Аляксея, а таксама пра дзеўку-дзетазабойцу, пра дзеўку-грэшніцу («Дзеўка і Шатан»). Па сваёй паэтыцы яны блізкія да казачных.

Паводле Л. М. Салавей, казачныя і легендарныя балады з прычыны нешматлікасці сюжэтаў і адносна невялікай іх пашыранасці трэба залічыць да перыферыйных з'яў баладнага жанру. Гэта відаўтварэнне ўзнікла часткова самастойна на аснове агульных з казкамі найбольш старажытных уяўленняў людзей пра навакольны свет і часткова пад непасрэдным уплывам моцнай на Беларусі казачнай традыцыі.

Балады казачныя блізка стаяць да балад легендарных і па наяўнасці элементаў надзвычайнага, і па характару некаторых вобразаў, агульнасці выяўленчых сродкаў. Адрозніваюцца казачныя балады ад балад легендарных адсутнасцю ў іх хрысціянска-рэлігійных уяўленняў.

ОЙ, ДА БУЛЫ Ж ЛЮДЭ ДА НЫ ХРЫСЦІЯНЕ

*Запісана ў в. Ладараж
Пінскага раёна Брэсцкай вобласці
ад фальклорнага гурта*

Ой, да булы ж людэ да ны хрысціяне,
Да ны віровалы юв Господя Бог(а),

Да ны віровалы юв Господя Бога,
А повіровалы в проклятого Цмок(а).

Да давалы Цмоку кажон дэнь оброку,
Да на кажон дэнёк дай по чоловік(у),

Да на кажон дэнёк дай по чоловіку,
Да прышла ж колея до самого цар(а).

Ой, став цар думаты да став цар гадаты,
Ой, кого ж до мора ля Цмока послат(ы).

Ой, я сам ны пойду і жоны ны пошлю,
Есть юв мэнэ дочка ёдна-ёдыночк(а),

Есть юв мэнэ дочка ёдна-ёдыночка,
То ж я еі пошлю до мора по вод(у),

Юв нэділю рано сонэнько ж выходыть,
А вжэ цар по двору засмучоный ход(ыць),

А вжэ цар по двору засмучоный ходыць,
Да свою дочушку потыхеньку буд(ыть):

– Ой, вставай, дочушко, вставай, одэвайса,
До мора по воду іті зобырайс(а).

Ой, сама царэвня до мора доходыть,
А проклятый Цмока вжэ з мора выход(ыть).

Ой, сама царэвня юв морэ ступае,
А проклятый Цмока зібра розявля(е),

А проклятый Цмока зібра розявляе,
Аж тут святы Юрай конём наежжа(е).

– Ой, постуй, царэвня, постуй, нэ лякайса,
Правою ручкою дай пэрэджыгнайс(а),

Правою ручкою дай пэрэджыгнайса,
До татко, до маты назад ворочайс(а).

Да скажы ты татко, нэхай він усэ знае,
Нэхай Цмоку людэй дай ны высыла(е).

Запісаў У. І. Раговіч. у 1989 г.

ЮВ НЭДІЛЮ ПО ОБІДЫ

*Запісана ў в. Наваселле
Пінскага раёна Брэсцкай вобласці
Ад Надзеі Кузьмінічы Баравік (1938 г. н.)*

Юв нэділю по обіды
Ходыв Господь по всюм світы.

Ходыв Господь жыбруючы,
Грiшных людэй пробуючы.

Ішов Господь лісом-бором,
Зустрів дівку воду нысе.

– Ой, стуй, дівко, подай воды,
Я помыю руки й ногы.

Дівка Бога ны познала,
Ёму й горда ёдказала:

– Гэта ж вода й нэчыстая,
Бо в Дунаі еі брала,

Лыстом й дрэвом западала,
Шчэ й ціною заплувала.

– Ой ты, дівко, й нэчысныца,
Ты сама есь нэчыстая,

Ты сама есь нэчыстая,
Гэту воду знэчыстыла:

Ты сэм сынув породыла,
У Дунаі потопыла,

У Дунаі потопыла,
На світ білыі ні пустыла,

На світ білыі ні пустыла,
Ны годного ны хрысціла.

– Ой ты, діду, якый пророк,
Шчо ж ты на мні пророкаеш.

– Ох, ны есь я й тобі пророк,
Ёно есь я сам Господь Бог.

Тая дівка ювзлінкнула,
На коліно ювклінкнула.

Тогда дівка Бога взнала,

Пэрэд Богам крыжам впаала.

– Ой, стуй, дівка, ны лякайся,
Йды до цэрквы, сповыдайся.

Ёно дівка в цэрквы стала,
На сэм сажнюв в зэмлю впаала.

По юй попы ны читалы,
По юй дякы ны спывалы.

По юй лозы затрэшчлі,
По юй лугы зашумілы,

По юй лугы зашумілы,
По юй звіры-вовкы вылы.

Запісаў У. І. Раговіч у 1909 г.

ХАДЗІЎ ПАН БОГ ПА ЎСІМ СВЕЦІ

*Запісана ў в. Патиулі
Міёрскага раёна Віцебскай вобласці
ад Алены Сямёнаўны Глінскай (1920 г. н.)*

Хадзіў пан Бог па ўсім свеці
І прашоў жа да Дунаю.
А там дзеўка ваду брала.
– Ды дай, дзеўка, чыстай воды
Памыць Богу рэнкі-ногі.
– Гэта вада ні чыстая,
З дрэва лісцем западае.
– Сама, дзеўка, ні чыстая:
Трох сынэчкаў спарадзіла
І в Дунаю патапіла.
Ідзь ты, дзеўка, ты дадому,
З атцом, з маці распрашчайся,
Ідзь да косцёлу, спавідайся.
Стала дзеўка спавідацца –
Стала цела распадацца.
Паслаў пан Бог з неба анелю,

Каб гэты косці ды сабралі,
В агонь-смалу пакідалі.
Сталі косці сабіраці:
– Ды ня ёсць жа наша мамка?
А ты наша пагубніца,
Пагубіла нас маленькіх.

Запісала Г. У. Бамбізава ў 1998 г.

4.2. Балады з загадкамі

Гэта група балад – арыгінальная разнавіднасць балад рытуальна-міфалагічных. Вядома, нельга зводзіць балады з загадкамі толькі да рытуалу, але нельга не заўважаць і відавочнай сувязі з ім, якая прасочваецца на двух узроўнях – знешнім і ўнутраным. Знешні ўзровень выяўляецца праз дачыненне балад да пэўных абрадаў і прамежкаў часу. Напрыклад, у рамках каляднага абходу яны адрасаваліся маладой паненцы, прадракаючы шлюб з панічом, добрае жыццё з добрымі людзьмі. У гэтым выпадку балады карысталіся тыповымі формульнымі пачаткамі калядных песень: «Ой, рана-рана куры папелі», «Ой, на туравы да на муравы» і падобныя балады-загадкі гучалі ў Піліпаўскі і Вялікі пост, напярэдадні Вялікадня, пад іх вадзілі велікодныя танкі (карагоды), яны ўваходзілі ў склад валачобных да іншых каляндарных песень. Гэта падстава для дакладнага высвятлення прымеркаванасці запісанай балады да таго ці іншага святочнага часу або абрадавай дзеі.

Унутраны ўзровень сувязі адзначаных балад з рытуалам увасабляе баладны сюжэт, яго завязка, развіццё, акалічнасці, развязка. Гэта значыць, што самі тэксты з'яўляюцца ўвасабленнем рытуалу, яго песеннай формай. Агульнае змястоўнае ядро твораў – выпрабаванне розуму дзяўчыны праз веданне ёю загадак, за якім яе чакаюць узнагарода або, згодна з тэрміналогіяй У. Я. Пропа, ліквідацыя першапачатковай бяды. Толькі ў адным выпадку дзяўчына пацярпела няўдачу, але ж і загадкі завадаў ёй не звычайны чалавек, а русалка, якая казытала няшчасную да смерці. Ва ўсіх астатніх – дзяўчына з гонарам даказвае годнасць бацькавай дачкі і ўпэўнена адказвае на метафарычныя пытанні. Засведчаны інверсійны сюжэт, дзе ў ролі выпрабавальніка выступае *красна дзеванька*. Яна задае задачы *пану Уладзісю, ацецкаму сыну*, як ён пра сябе кажа. І той вытрымлівае выпрабаванне.

Здаецца, што выпрабаванне тычыцца асобнага чалавека, падобна таму, як гэта адбываецца ў абрадах ініцыяцыі і вяселля. На самай справе

група загадак сведчыць, што праз прыватную падзею і матыў сустрэчы ўвасабляецца падзея рытуальная, звязаная з таямніцай імені і яго вымаўлення, якая была адной з вызначальных ідэй язычніцкага светаразумення. Свет існуе праз слова, і вельмі празрыстая функцыя выпрабавання персанажа спалучаецца ў баладах з імпліцытнай (прама не выяўленай у тэксце) крэатыўнай, стваральнай. Яна роднасная функцыі навагодніх касмаганічных рытуалаў старажытнасці, якія ўключалі пытанні і адказы. Вымавіць назву, імя значыла стварыць, з’явіць, увасобіць, адрадыць з’яву, рэч, прадмет.

Здаецца таксама, што дзяўчына самастойна адгадвае загадкі. На самай справе адказы існуюць у якасці сакральных ведаў пра навакольны свет. Дзяўчына, як высвятляецца, імі валодае і можа далучыцца да рытуальнага акту ўзнаўлення прыродна-прадметнага асяроддзя ў яго пэўным чынам маркіраваных частках. Паказальны набор аб’ектаў загадвання, які ўключае прыродныя з’явы і стыхіі – сонца і зару, вецер і маланку, вяду і снег, мора і камень, траву і папараць, жывёл і птушак. Гістарычна загадванне было свяшчэннай гульні, стаўкай у якой лічылася жыццё прыроды. Не даць адказу значыла парушыць рытуал і тым самым загубіць фрагмент жыцця. Адсюль добра вядомы з пісьмовых крыніц звычай пакарання таго, хто застаўся ў проигрышы ў спаборніцтве па адгадванні загадак. Тады на кон ставілася жыццё ўдзельніка, і гэтаму ёсць вядомы прыклад – загадка сфінкса, дзе адгадка – смерць для аўтара загадкі. Ёсць балады, ў якіх сустракаюцца тры двараніны і ставяць перад дзяўчынай жудасную ўмову: «Не адгадаеш, // Не адгадаеш – галаву знімем, // Галаву знімем, галаву знімем».

Архаічны пласт сюжэта прадстаўлены наступнай ідэяй: існуюць з’явы надзвычайныя, іх існаванне – адмаўленне формулы немагчымага. Напрыклад, гарэць можа ўсё, але без полымя – толькі зара; тое, што расце на зямлі, павінна мець карань, і толькі камень расце без яго. Звычайныя самі па сабе якасці аб’ектаў пазбаўлены натуральнага падмурка: вада бяжыць, але без повада, без рук, без ног; воран чорны, але не чэрнячы, сіне мора ды не сінячы; вецер шэпча, але без говара. Усяго, як падлічылі, у баладах прадстаўлена больш за 30 загадак, хоць у канкрэтных творах акцэнт робіцца на сямі, радзей на трох загадках.

Апавядальныя зачыны балад-загадак даволі аднастайныя. Апісваюцца, напрыклад, акалічнасці, якія прыводзяць да завязкі – неабходнасці даць адгадку. Формула ўмовы мае тры асноўныя сэнсавыя версіі (з шэрагам варыяцый): адгадаеш – замуж возьмем, наша будзеш, мая будзеш; адгадаеш – скажам, дзе знаходзяцца твае коні (дзяўчына праспала іх); адгадаеш – атрымаеш свой пярсцёнак (ён або іншая рэч,

выпадкова зваліўся ў ваду). Вяртанне паўнаты існавання або яго набыццё (шлюб) – сюжэтны стрыжань такіх песень. Частка зачынаў грунтуецца на матыве неспадзяванай сустрэчы дзяўчыны з хлопцам – *красным панічком, бел малойчыкам, казаком*, якія пачынаюць размову з загадак, а частка – на матыве прыходу да дзяўчыны малойчыкаў з загадкамі.

Балады маюць структурна акрэсленыя канцоўкі і нулявыя. Тып наяўнай канцоўкі – выкананне папярэдняй умовы або намер яе ажыццявіць. Калі канцоўкі няма, балада завяршаецца апошняй адгадкай.

Як рытуал доўгі час заставаўся адзінай сферай бытавання загадкі, так святочныя абрады – кантэкстам бытавання балад-загадак. Яшчэ раз нагадаем, наколькі важна ў навуковым плане даведацца ў інфармантаў, ці ўсведамляецца напачатку ХХІ ст. сувязь балад-загадак з абрадамі, ці захоўваецца ў дадзенай мясцовасці звычай выконваць іх у строга рэгламентаваных абставінах.

ПАСЦІЛА ДЗЯЎЧЫНА ДЫ ТАБУН КАНЕЙ

*Запісана ў в. Навасады
Барысаўскага раёна Мінскай вобласці
ад Алены Фёдараўны Сманцар (1919 г. н.)*

Пасціла дзяўчына ды табун каней,
Сама задрамала, коней пагубляла.
Як пайшла яна марскім беражком,
Марскім беражком каля рэчанькі,
Сустрэла яна трох малойчыкаў:
– Ах вы, хлопцы, белыя малойцы,
Ці не бачылі вы маіх каней?
– А хоць бачылі, табе не скажам,
Загадаем мы ды сем загадак.
Калі адгадаеш, мы табе скажам,
Мы табе скажам, дзе твае коні.
– А што бяжыць без повада?
А што гарыць без полымя?
А што расце без караня?
А што ляціць панікаючы?
А што бяжыць паглядаючы?
А што чорна ды не чэрнена?
А што бела ды не белена?
– Вада бяжыць без повада,
Зара гарыць без полымя,

Камень расце без караня,
Пчала ляціць панікаючы,
А звер бяжыць паглядаючы,
Чоран воран ды не чэрнячы,
Белая бяроза ды не белячы.
– Цяпер скажам, дзе твае коні:
А тваі коні ў чыстым полі
А п'юць ваду сцюдзёную,
Ядуць траву шаўковую,
Залатымі путамі папутаны.

Запісала Л. І. Сеніна ў 1995 г.

ОЙ, У ПОЛІ ПАД ЯВАРАМ

*Запісана ў в. Ахонава
Салігорскага раёна Мінскай вобласці
ад Бурак Надзеі Іванаўны (1920 г. н.)*

Ой, у полі пад яварам
Стаіць Галя з кавалерам.
Стаяць яны, сакрэт вядуць,
Што ўсе дзеўкі замуж ідуць.
– Пастой, Галя, пастой, Галя,
Адзін сакрэт сказаць маю:
Сем загадак загадаю,
Калі, Галя, адгадаеш,
Маёй жонкай, Галя, станеш.
– А што расце без коласа?
А хто плача без голаса?
– Трава расце без коласа,
Раса плача без голаса.
– А хто ляціць, крыл не мае,
А хто плача, слёз не мае?
– Куля ляціць, крыл не мае,
Скрыпка плача, слёз не мае.
– А што бела не бялёна,
А што сіне не сінёна?
– Лебедзь бела не бялёна,
Мора сіне не сінёна.
– А што ўецца вакол дрэўца,

А што сушыць каля сэрца?
– Хмель уецца вакол дрэўца,
Любоў сушыць каля сэрца.

Запісала Т. Л. Саваль.

4.3. Карагодна-гульнявыя балады

На еўрапейскай тэрыторыі баладныя песні вызначаліся генетычнай сувяззю з танцамі і карагодамі, але толькі частка з іх выпрацавала карагодны квазісюжэт, пабудаваны на шматразовым паўтарэнні апавядальнай часткі, які разгортваецца дзякуючы ўключэнню іншага персанажа. Звычайна гэта члены сям'і, пачынаючы з бацькоў, але апошні персанаж – мілы або мілая. Ідэя «мілы даражэй за родную сям'ю», «мілы лепшы за родных», «дары мілага каштоўнейшыя за дары сваіх» і падобныя арганічныя для каляндарнай абраднасці, асабліва яе веснавой часткі. Нездарма ў каментарыях збіральнікаў балады з гэтай ідэяй ёсць пазнакі: «спявалі на Вялікдзень», «вясельная песня», «гадавыя песні», «велікодная», «карагодная», «калядная або вясельная».

Як гэта ні дзіўна, тэмы песень добра стасуюцца з перыпетыямі каляндарнага міфа пра забітага і ажыўленага бога расліннасці, узноўлены шлюб жонкі з мужам, які прайшоў цыкл ад старасці – праз умярцвенне – да адраджэння і маладосці. Менавіта таму мы разглядаем карагодна-гульнявыя балады як цікавую разнавіднасць рытуальна-міфалагічных балад.

Логіка паслядоўнасці баладных сюжэтаў наступная:

1. Згодна з рытуальнай неабходнасцю бог расліннасці павінен быць забіты ў якасці ахвяры самому сабе. Пры рытуальным забойстве абгрунтоўваецца віна ахвяры. Баладны сюжэт «мужык жонку б'е, карае» якраз падае адмоўны вобраз мужа дрэннага, бязлітаснага, мужа-дэспата.

2. Адбываецца забойства здрахлелага бога. Адсюль баладны сюжэт «жонка пазбаўляецца ад *старога* мужа». Адпаведна пазбаўляліся ад старых цароў, калі яны слабелі настолькі, што быццам бы гублялі магільныя якасці. Нездарма шэраг казак распавядае пра замену старога цара на маладога і моцнага. Вялікі матэрыял на гэту тэму сабраны ў кнізе Д. Фрэзера «Залатая галіна».

3. Зразумела, што жонка на пэўны час застаецца ўдавою. Заканамерны ў такім выпадку сюжэт «жонка не верыць, што муж забіты». Нягледзячы на тое, што ёй раз за разам прывозяць нейкую мужаву рэч, жанчына прызнае сябе ўдавой толькі ўбачыўшы цела.

Баладу спявалі ў Вялікі пост, пачынаючы ад Масленіцы падчас «барадаек» – веснавых сходаў моладзі на Палессі, калі выконвалі адмысловыя песні – барадайкі, вадзілі танкі, ладзілі гульні.

4. Міфалагічная містэрыя мае наступны працяг: зямля нараджае сабе новага сына-мужа. Баладная паралель – маладая ўдава з дзіцяткам. Ад яе адмаўляюцца родныя, але прыгалублівае *мілы дружочак*.

5. У шэрагу балад распрацоўваецца матыў небяспекі, што навісла над удавой, маладой малодкай. Ён спалучаецца з матывамі блукання жанчыны па чыстаму полю, уцёкаў – «а за ёю Юр’я ваюе, а за ёю турак палюе», даганяе *татарын-баярын*, «хоча яе секці-рубаць». І зноў толькі міленькі адгукаецца на просьбу жанчыны выратаваць яе, даць выкуп.

6. І, нарэшце, творы з сюжэтам «мілы даражэй нават за найдаражэйшых людзей: бацькі, маці, брата, сястры», якія складаюць змястоўнае ядро карагодна-гульнявых балад. Яны знамянуюць апошні акт міфалагічнай драмы – гатоўнасць да новага ўступлення ў шлюб. Гэты кульмінацыйны час асэнсоўваецца як *добрая гадзіна*. Сапраўды: *дзевачка* пазбаўляецца небяспекі дастацца *Дунаю ціхому*, а не свайму любаму, патануць у моры, трапіць у палон да змрочных сіл; *мілы* знімае дзяўчыну з *камушка з бялога*; *мілы* прызнае малодку за свой род, дзіця за роднае і заклікае абодвух у хатачку; толькі яго малодка называе *душачкам ды міленькім*.

Міфарытуальныя балады карагоднага складу заўсёды маюць адну кампазіцыйную схему, заснаваную на прынцыпе паўтарэння з нарастаннем, уключэннем кожны раз новага персанажа. Гэта тая галоўная прыкмета, па якой іх лёгка ідэнтыфікаваць. Разам з тым вам трэба мець на ўвазе дзве акалічнасці. Першая: залічваць творы да гістарычных песень на падставе таго, што ў іх згадваюцца туркі або татары. Яны ў дадзеным кантэксце гістарычныя настолькі, наколькі гістарычны Юр’я, які таксама праследуе малодачку, што ідзе з Вільна. Пераакцэнтаўка небяспекі з Юр’я на турак-татараў адбываецца пры захаванні імі функцыянальнай (рытуальнай) эквівалентнасці. Другая акалічнасць: знікаюць карагоды, але песні застаюцца. Яны пачынаюць выконвацца ў новых абставінах і, адпаведна, асэнсоўваюцца па-іншаму. Выканаўцы могуць даць такія азначэнні: сямейная, бяседная, «абы-калі», салдацкая, ваяцкая, нават батрацкая. Пры публікацыі падобныя творы змяшчалі ў раздзеле бытавых пасень, сямейных, гістарычных, гадавых, розных. Вядома, практыкант павінен з усёй увагай аднесціся да народнай атрыбуцыі запісанай балады карагодна-гульнявага складу, абавязкова занатаваць яе, але ідэнтыфікаваць твор з навуковага пункту погляду: карагодна-гульнявая балада рытуальна-міфалагічнага віду.

ЗА РЭКАМІ, ЗА ВОДАМІ

*Запісана ў в. Калдычэва
Баранавіцкага раёна Брэсцкай вобласці
ад Веры Сцяпанаўны Герман (1923 г. н.)*

За рэкамі, за водамі
Дзеўка з туркам ў карты грала,
Да татачкі лісты слала.
– Ой, мой татка, ой, мой родны,
Выкуп мяне з няволенькі,
З чужое старонанькі.
Ой, шле бацька дваццаць валоў,
Дваццаць валоў ў чатыры.
Туркі таго не прымаюць,
Дзеўкі з няволі не пускаюць.

За рэкамі, за водамі
Дзеўка з туркам ў карты грала,
Да мамачкі лісты слала.
– Мая мамка, мая родна,
Выкуп мяне з няволенькі,
З чужое старонанькі.
Ой, шле маці дваццаць кароў,
Дваццаць кароў і чатыры.
Туркі таго не прымаюць,
Дзеўкі з няволі не пускаюць.

За рэкамі, за водамі
Дзеўка з туркам ў карты грала,
Да сястрыцы лісты слала.
– Ой, сястрыца мая родна,
Выкуп мяне з няволенькі,
З чужое старонанькі.
Ой, шле сястра дваццаць авец,
Дваццаць авец і чатыры.
Туркі таго не прымаюць,
Дзеўкі з няволі не пускаюць.

За рэкамі, за водамі

Дзеўка з туркам ў карты грала,
Да брацейка лісты слала.
– Ой, мой братка, ой, мой родны,
Выкуп мяне з няволенькі,
З чужое старонанькі.
Ой, шле братка дваццаць каней,
Дваццаць каней і чатыры.
Туркі таго не прымаюць,
Дзеўкі з няволі не пускаюць.

За рэкамі, за водамі
Дзеўка з туркам ў карты грала,
Да мілага лісты слала.
– Ой, ты, мілы, надмілейшы,
Выкуп мяне з няволенькі,
З чужое старонанькі.
Ой, шле мілы дваццаць рублёў,
Дваццаць рублёў і чатыры.
Туркі таго прымаюць,
Дзеўкі з няволі выпускаюць.

Запісалі І. Лушчыцкая, В. Рахматуліна ў 1970 г.

ЎЗДРЫГНУЛА МОРА, ЎЗДРЫГНУЛА

*Запісана ў в. Гарань
Маладзечанскага раёна Мінскай вобласці
ад А. М. Лукшы*

Ўздрыгнула мора, ўздрыгнула,
Там наша дачушка ўтанула.
А ішоў беражком татанька,
А ішоў беражком татанька:
– Падай ручку, дачушка,
Падай ручку, дачушка.
– Не падам ручкі табе, татанька,
Не падам ручкі табе, татанька.

Ўздрыгнула мора, ўздрыгнула,
Там наша дачушка ўтанула.
А ішла беражком маманька,

А ішла беражком маманька
– Падай ручку мне, дачушка,
Падай ручку мне, дачушка.
– Не падам ручкі табе, маманька,
Не падам ручкі табе, маманька.

Ўздрыгнула мора, ўздрыгнула,
Там наша дачушка ўтанула.
А ішоў беражком Мікола,
А ішоў беражком Мікола:
– Падай ручку, Ганначка,
Падай ручку, Ганначка.
– На табе, Міколка, хоць і дзве,
На табе, Міколка, хоць і дзве.

Ўздрыгнула мора, ўздрыгнула,
Там наша Ганначка ўтанула.

Запісаў В. Дручун.

У НЯДЗЕЛЮ РАНЕНЬКА З-ПАД ЗАРЫ

*Запісана ў в. М. Якінты
Астравецкага раёна Гродзенскай вобласці
ад Веранікі Герасім (1916 г. н.)*

У нядзелю раненька з-пад зары
Шчабятала ластаўка на моры.

На беленькім камені седзячы,
На крутыя беражкі гледзячы.

На крутыя беражкі гледзячы,
Увідзела матулю ідучы:

– Сюды, сюды, матуля, для бога,
Ссадзі мяне з каменя з бялога.

Увідзела мілога ідучы:
– Сюды, сюды, міленькі, для бога,

Сюды, сюды, міленькі, для бога,
Ссадзі мяне з каменя з бялога.

А ў мілага жаласці досць многа,
І ссадзіў ён з каменя бялога.

Запісаў В. І. Скідан у 1970 г.

ДЫ ХАДЗІЛА ЎДАВА МАЛАДА

*Запісана ў в. Лявонаўка
Міёрскага раёна Віцебскай вобласці
ад Антаніны Альхімовіч (1902 г. н.)*

Ды хадзіла ўдава малада
Ды па чыстаму полю,
Ды па чыстаму полю.

Ды насіла ўдава малада
Малога дзіцяцю,
Малога дзіцяцю.

Да пытала ўдава малада
Ды ў няроднага таткі,
Ды ў няроднага таткі:

– Парай, парай мне, татулька,
Дзе дзіця падзеці,
Дзе дзіця падзеці?

– Кідай дзіця ў Дунай,
Сама ўтапіся,
Сама ўтапіся.

Ды хадзіла ўдава малада
Ды па чыстаму полю,
Ды па чыстаму полю.

Ды насіла ўдава малада
Малога дзіцяцю,
Малога дзіцяцю.

Ды пытала ўдава малада
Ды ў роднага таткі,
Ды ў роднага таткі:

– Парай, парай мне, татулька,
Дзе дзіця падзеці,
Дзе дзіця падзеці?

– Кладзі дзіця ў калубель,
А сама ў белу ложу,
А сама ў белу ложу.

Запісаў А. С. Емельянаў

5. КЛАСІЧНЫЯ БАЛАДЫ

Да класічных балад адносяцца балады гістарычныя і навелістычныя. З цягам часу да іх далучыліся так званыя «новыя» балады з сацыяльным тыпам канфлікту. Некаторыя з іх, напрыклад, пра Бандароўну, ужо асэнсоўваюцца як класічныя.

5.1. Гістарычныя балады

Адметнасць гістарычных балад у тым, што канфлікт у іх абумоўлены не акалічнасцямі сямейных стасункаў, а пэўнымі гістарычнымі абставінамі. Героямі тут могуць выступаць тыя ж дзяўчына або хлопец, якіх сватаюць за нялюбых, з той розніцай, што «нялюбымі» выступаюць чужынцы татары, якія у выніку бяруць дзяўчыну супраць яе волі, або турэцкі цар, што хоча аддаць сваю дачку за «слаўнага рыцара Байду», але той выбірае лепш смерць, чым шлюб з царэўнай-паганкай. Паланёная дзяўчына, якую вядуць у чужую старану, хоча пазбавіць сябе жыцця, тое самае хоча зрабіць і маладзіца, што вымушана жыць у сям’і татарына, і г. д.

Гістарычныя балады трэба ўмець адрозніваць ад гістарычных песень. Апошнія блізкія да балад сюжэтам і часта трагічнай афарбоўкай, але адрозніваюцца тым, што звяртаюцца да канкрэтных падзей (напрыклад, асада Крычава татарамі). У баладах жа ўвага скіравана на перажыванні героямі пэўных падзей. Нават калі героем выступае князь, ён паказваецца ў сваіх асабістых, сямейных стасунках, а не дзяржаўнай дзейнасці. Гістарычныя песні робяць акцэнт на патрыятычных і

гістарычных ідэях, а балады сканцэнтраваны на выражэнні маральных ацэнак персанажаў, яны абараняюць права на выяўленне пачуццяў і жаданняў асобнага чалавека.

ЖЫЛА ЁДАВА Ё КАНЦЫ СЯЛА

*Запісана ў в. Пацейкі
Капыльскага раёна Мінскай вобласці
ад Тамары Якаўлеўны Скрыган (1936 г. н.)*

Жыла ўдава ў канцы сяла,
Мела сабе тры дачкі.
Пайшлі яны ў лес па ягады.
Саму большу звяры з'елі,
Селядорша ўтапілася,
Саму меншу туркі ўзялі.
Туркі ўзялі, замучалі,
Па свайму не навучылі.
Чужаземка па сенечках ходзіць,
У міленькага вядра просіць:
– Дай, міленькі, вядзёрушка,
Пайду ў крыніцу па вадзіцу,
Туркава матка яшчэ не спала,
Яна гэта пачула:
– Не давай, сынку, вядзёрушка,
Чужаземка занудзілася,
Яна пойдзе, утопіцца!
Чужаземка занудзілася,
Па сенечках ходзіць, даёначкі просіць:
– Дай, міленькі, даёначку
І яшчэ к таму вярвачку,
Я пайду даіць каровачку.
Туркава матка яшчэ не спала,
Яна гэта пачула:
– Не давай, сынку, даёначку.
Чужаземка занудзілася,
Яна пойдзе, павесіца!
Чужаземка занудзілася,
Па сенечках ходзіць, ножыка просіць:
– Дай, міленькі, нож гастрэнькі,
Пайду рэзаць тры кашулі,

Адну ту, што падсцілаецца,
Другую ўціраецца, трэцюю адзяваецца.
Туркава матка, яна заснула,
Яна гэта не чула.
Сыноч даў нож гастрэнькі,
Пайшла рэзаць тры кашулі,
Не папала ў палаценца,
Да папала ў шчыра сэрца.
Як папала, так і ўпала.
Турка мамку абуджае:
– Уставай, уставай, мамка родненька.
Чужаземка занудзілася,
Яна ўжо зарэзалася.
– Рабі, сынку, залатую трунку
І нясі яе на крутую горку.
Прыляцелі тры зязюлі,
Адна села ў галаве, другая на грудзь,
Трэцяя села ў ножках.
Сталі яны кукаваць,
Турку жалю надаваць.
Што ў галаве, то то мамка,
Што на грудзі, то то сястра старшая,
А на ножках селядорша.

Запісала Т. Астрэйка ў 1988 г.

БЫЛО Ў УДОЎКІ ТРЫ ДАЧУШКІ

*Запісана ў в. Тажылавічы
Бабруйскага раёна Мінскай вобласці
ад Тамары Усцінаўны Гацко (1932 г. н.)*

Было ў удоўкі тры дачушкі,
Яны пайшлі ў лес па ягадкі.
Першую ваўкі з’елі,
Другая ўтапілася,
Трэцюю татары ўкралі.
Не жаль тую, што ваўкі з’елі,
Не жаль тую, што ўтапілася,
А жаль тую, што татары ўкралі.
Да палячу на татарску зямлю,

Сяду-паду на вішнёвым саду,
 Закукую сільна жаласна,
 Няхай чуе ўсё дзіцятухна маё.
 Дзіцятухна паслушавае,
 Свякрухначку ўсё папрашавае:
 – Ой, дай, мамка, мне вайстрога сярпа,
 Я пайду цяляткам травы нажну.
 Ліхі мужа ўсё пахаджавае,
 Сваёй мамцы ўсе прыказвае:
 – Не дай, мамка, ёй вайстрога сярпа,
 Яна пойдзе ды зарэжыцца.
 Дзіцятухна ўсё пахаджавае,
 Свякрухначку ўсё папрашавае:
 – Во дай мне, мамка, цясовага вядра,
 Пайду цялятак напаю.
 Ліхі мужа ўсё пахаджавае,
 Сваёй мамцы прыказвае:
 – Не дай, мамка, ёй цясовага вядра,
 Яна пойдзе ды ўтопіцца.

Запісалі Т. М. Сашко, Н. А. Пашкевіч у 1992 г.

БЫЛО Ё ТАТКІ ДЗЕВЯЦЬ СЫНОЎ

*Запісана ў в. Вугляны
 Маладзечанскага раёна Мінскай вобласці
 ад Марыі Аляксандраўны Галубовіч (1925 г. н.)*

Было ў таткі дзевяць сыноў
 Ды дачушачка,
 Звалася яна Ганусечка.
 Выйшла яна на ганачак
 Ды глянула ў роўна поле:
 У роўным полі дымы дымяць,
 Дымы дымяць, там кастры гараць.
 Прыйшла яна ды ў хатчку,
 Расказала сваёй мамачцы.
 А дачушка мая родная,
 Цар турэцкі па цябе едзе,
 Па цябе едзе, ён цябе возьме.
 А матуля мая родная,

Замкні мяне ў каморачку,
 А прыбяры ты чаляднічку,
 Пастаў яе ды на ганачку.
 Цар турэцкі ўсё тое даведаўся –
 Чалядніцы з плеч галоўку зняў,
 Ганусечку за жонку ўзяў.
 Едуць полем, едуць другім,
 На трэцяе ўз'язджаючы,
 Стала яна прасіцца
 У ціхім Дунаі памыцца:
 А калі мне не верыш,
 Вышлі за мной вернага слугу,
 Няхай трымаецца за русую касу.

Як вынула яна меч
Ды разанула па русай касе:

Табе, слуга, русая каса,
Сама, малада, у Дунай пайшла.

Запісала М. Ф. Сідаровіч у 1989 г.

5.2. Навелістычныя балады

Гэта самая вялікая група баладных песень. Усе падзеі ў іх падкрэслена жыццёвыя, аднак выпадкі, апісаныя ў творах, нечым адметныя – ці то абставінамі, ці то паводзінамі персанажаў. Выкарыстоўваецца ў іх і мастацкая ўмоўнасць. Напрыклад, размаўляюць дрэвы, лугі, рэкі, птушкі, звяры. Вось сын, што без долі радзіўся, просіць маці прадаць каня і ажаніць яго. Што робіць маці? Ёй шкада каня, і яна ахвяруе сынам: «Па беламу чорным піша: “Сына ў рэкруты аддаці”». Выпадак выключны, што асабліва бачна на фоне рэкруцкіх песень, дзе па рэкруту плача, як гаворыцца, уся яго радня. Відаць, і ў гэтай маці шчыміць сэрца, яна хоча даведацца пра сына ў ворана, той паведамляе ёй пра смерць адзінага сына ў чыстым полі, але ў песні не апісваецца рэакцыя жанчыны. Твор завяршаецца аўтарскай сентэнцыяй: «Ой, не дай, божа, смерці. // На чужом краю ўмерці. Да некаму дазіраці // Салдацкае смерці».

Мастацкі свет навелістычных балад – свет небяспечны, яго падмурак – псіхпаталогія грамадскага і штодзённага жыцця, поўнага злачынстваў, дэфармаваных зносін, пакалечаных характараў і лёсаў. Такім адхіленнем ад натуральнай плыні жыцця падаецца вайна. Ад яе пакутуюць літаральна ўсе: тыя, хто на вайне, і сямейнікі. Ад’езд на вайну, малойчык на вайне, смерць мужа, брата, сына, казака на вайне, і смерць жонкі, якая не дачакалася мужа з вайны, – звычайныя тэмы балад. Іх пацыфісцкі характар узмацняецца праз матыў сіроцтва дзяцей. Дваістае ўражанне пакідаюць балады на тэму «сватанне – напад». Праз тыповы матыў абрадавых вясельных песень у баладах ставіцца праблема безабароннасці жанчыны ва ўмовах вайны. Яна трафай, і яе пачуцці не прымаюцца ў разлік. І зусім не ўмоўным выглядае фінал драмы, гэты шлюб па няволі, калі дзяўчына ліча за лепшае пайсці «камянём на дно».

Уся рэальнасць звычайнага жыцця перадаецца ў навелістычных баладах выключна праз адхіленні. Увага канцэнтруецца або на выпадковых трагічных здарэннях па неасцярожнасці, неабачлівасці, залішняй даверлівасці самога чалавека, або на трагедыях, якія адбываюцца пад ціскам абставін, калі злачынства, можна сказаць, вымушанае. Адна справа, калі дзяўчына ненаўмысна падае ў вадзі (мора,

рэчку) і патанае, зусім іншая, калі яна топіць дзіця, народжанае ў дзявоцтве, ці сама кідаецца ў ваду, бо баіцца зняславіць сям'ю, ганьбы, людскога прысуду. Ахвярамі ўласнай лёгкадумнасці становяцца дзяўчаты, якія паддаюцца на ўгаворы казакоў, матросаў, чужаземцаў, згаджаюцца на вандроўку і гінуць.

У навелістычных баладах адлюстравалася вера ў сілу чараў, магічнага ўздзеяння жанчыны на нявернага каханка. Гэтыя забабоны нагадваюць аб тых часах, калі любую жанчыну маглі палічыць за ведзьму. Праз цемрашальства загінула шмат ні ў чым не вінаватых, акрамя сваёй прыгажосці, жанчын у Заходняй Еўропе. Усходнеславянскія баладныя сюжэты сведчаць аб адсутнасці падобнай істэрыі ў беларусаў. Тэма «дзеўка чаруе хлопца» вырашаецца ў спакойным ключы. Калі «кінуў казак любіці», калі праз таварышаў перадае, каб яго не чакала, то лёгкадумнага каханка вяртаюць чары: «Яшчэ корэнь не ўскіпеў, // Як малойчык прыляцеў», пры гэтым ён не ўспрымае дадзеную падзею за трагедыю. У баладах не асуджаюць дзяўчыну, якая атручвае хлопца за нявернае каханне. «Вот табе сыночак, якая заплата: // Тры дошкі сасновы і цёмная хата», толькі і здолелі сказаць бедныя бацькі.

Асноўны тып баладнага персанажа – чалавек пад уладай сваіх страцей, прагных жаданняў, моцных псіхалагічных імпульсаў. Ён не вядзе вечны бой з самім сабой, яго не мучаюць сумненні і дакоры сумлення. Прыхаваная да часу нянавіць з'яўляецца рысай характару маці, якая зжывае са свету нявестку. Братавая-зрадніца губіць гонар залвіцы, сястра топіць сястру ў моры, абстаўляючы правакацыю як няшчасны выпадак, жонка забівае нялюбага мужа, але ж і муж, лічачы жонку няўдаліцай, усялякімі жудаснымі спосабамі імкнецца пазбавіцца ад яе, сястра труціць брата па намове каханка. Акты жорсткасці рэдка калі караюцца, маральнае асуджэнне часцей за ўсё зыходзіць з вуснаў ахвяры, пакрыўджанага і вельмі рэдка належыць фальклорнаму аўтару. Аднак самі за сябе гавораць сюжэты, дзе паказваецца, як у розных напрамках рвуцца кроўныя і вясельныя вузы. Свяцтва па крыві лічылася самым моцным і свяшчэнным, яно – апора сям'і ў жыццёвых нягодах, але чалавек забываецца на ўсё, калі ім пачынаюць кіраваць свавольства і распуста. Здараецца неверагоднае: маці прапівае дачку, муж – жонку, брат прадае сястру, бацька прайграе дачку ў карты, малодка кідае малых дзяцей і збягае з казакамі. Яшчэ больш жудаснымі з'яўляюцца ўчынкі персанажаў, скіраваныя супраць народных: муж засек жонку нагайкай па намове маці, нявестка ўтапіла свякруху.

Найвялікшым шчасцем лічыцца каханне, аднак балады канцэнтруюцца на сітуацыях, калі яно нясе пагібель. Закаханыя паміраюць адначасова, туга па мілым становіцца прычынай смерці дзяўчыны, хлопец гіне за дзяўчыну, а пакінутая дзяўчына памірае ад скрухі – усё гэта прыклады, калі трагічныя развязкі толькі падкрэсліваюць сілу пачуцця. А вось калі муж губіць жонку па намове каханкі, то рухавіком дзеянняў абодвух з’яўляюцца атрутная пошасць, незадаволеная ганарыстасць і сяблюбства.

Паэтыка навелістычных балад адметная тым, што пакуты і смерць герояў служаць выкрыванню зла, несправядлівасці, дэспатызму і тых душэўных заганаў, якія штурхаюць чалавека на злачынства.

ЗАШУМЕЛА Ё БАРЫ ДУБРОЎКА

*Запісана ў в. Падневічы
Валожынскага раёна Мінскай вобласці
ад Соф’і Іванаўны Гуд (1899 г. н.)*

Зашумела ё бары дуброўка,
Забалела ё Марусі галоўка.
Захацела заморскага зелля,
Заморскага зелля – другога вяселля.
Каму ехаць за мора па зелле?
Братку ехаць за мора па зелле.
Братка кажа: «Я коней не маю,
Другое дзела – зелейка не знаю».
Адазваўся казак маладзенькі:
– Маю, маю тры коні на стане,
Адзін конік, як воран, чарненькі,
Другі конік, як дзяцел, рабенькі,
Трэці конік, як лебедзь, бяленькі.
Чорным канём мора пераплыву,
Белым канём на месца заеду,
Рабым канём зелля накапаю.
І стаў Ясь зелейка капаці,
Прыляцела зязюля, стала кукаваці:
– Кідай, Ясю, зелейка капаці,
Едзь да Марусі вяселле гуляці.
Як прыехаў Ясю да падвор’я,
Правай ручкай коніка трымае,
Левай ручкай мечыка вымае.

Як выняў востранькі мечык,
Сцёў у Марусі галовачку з плеч.
– Вот табе, Маруся, заморскае зелле,
Вот табе, Маруся, другое вяселле.

РАБІЎ БРАТОК ПІВА ЁН П'ЯНЮСЕНЬКА

*Запісана ў в. Бакунова-2
Ўсеўскага раёна Гродзенскай вобласці
ад Галіны Осіпаўны Аўдзевіч (1912 г. н.)*

Рабіў браток піва ён п'янюсенька,
Ён пазваў сястру-багатырачку,
Багатырачцы ён коні паслаў,
А вот бедненьку ён так наказаў.
Багатырачка на кані едзе,
А вот бедная ўсё пяшком ідзе.
Багатырачка на куце сядзіць,
А вот бедная на парозе стаіць,
Багатырачцы на дзве чарачкі льюць,
А мне, бедненькай, ды адну даюць,
І тую няпоўную льюць.
Родна сястрыца не чуралася,
Вылезла з-за стала, павіталася:
– Ці ў нас, сястрыца, мамка не адна была?
Ці нам долюшку няроўную дала?
Дала коніка нез'еджонага,
Дала грошыка незлічонага.
– А я коніка і прадавала,
Міламу даўгі я паўбывала,
А я сукенцы ўсё прадавала,
Бо дробныя дзеткі я ўсё гадавала.

Запісалі І. Лапуць, Л. Крыловіч у 1990 г.

НА МОРЫ ДЗЯВІЦА БЕЛЬ БЯЛІЛА

*Запісана ў в. Белавічы
Бярэзінскага раёна Мінскай вобласці
ад Юстыны Сямёнаўны Паляковай (1921 г. н.)*

На моры дзявіца бель бяліла,
На шнурочку дзявіца бель сушыла.
А прыйшло да дзявіцы два малайцы:
Бог у помач, дзявіца, бель бяліць.
Спасіба, малайцы маладыя.
Як узялі дзявіцу за падручкі
І павялі дзявіцу да карчомкі,
Напаілі дзявіцу дурна-п'яна
І прывялі дзявіцу к сіняму мору,
Пасадзілі дзявіцу ў чаўночку.
Як узялі малайцы па масточку
І спіхнулі дзявіцу з беражочку.
А прагнулася дзявіца сярод мора,
А ўспомніла дзявіца сваё гора:
– Не татулька мяне замуж выдаваў жа,
Не мамулька кубачкі налівала,
Не сяструлькі косачку распляталі,
Не братулькі за мною прыезджалі.
Выдаваў мяне замуж вясёл месяц,
Налівала кубачкі цёмная ночка,
Распляталі косачку буйныя ветры,
Прыезджалі за мною ясныя зоркі.

Запісалі С. Савіч, В. Шайтар.

ОЙ, НА МОРЫ ДЗЕВАНЬКА БЕЛЬ БЯЛІЛА

*Запісана ў в. Астрошчыцы
Лагойскага раёна Мінскай вобласці
ад Надзеі Іванаўны Шынгонак (1924 г. н.)*

Ой, на моры дзеванька бель бяліла,
Ой, на моры, красная, бель бяліла.

Прыплывала к дзеваньцы два галоначка,
Прыплывала к краснай два галоначка.

А ў тых галоначках два казака,
А ў тых галоначках два казака.

Ай, бог помач, дзеванька, бель бяліці,

Ай, бог помач, красная, бель бяліці!

Ай, спаілі дзеваньку, спаілі,
Ай, спаілі красную, спаілі!

У лодачку спаценькі палажылі,
У лодачку спаценькі палажылі.

Лодачку ад беражку адпіхнулі,
Лодачку ад беражку адпіхнулі.

Ачнулася дзеванька сярод мора,
Ачнулася, красная, сярод мора.

Заплакала дзеванька сільнюшанька,
Заплакала, красная, сільнюшанька:

– Ой, не мамка дзеваньку выдавала,
Ой, не мамка, красную, выдавала.

Ай, не татка дзеваньку благаслаўляў,
Ой, не татка, красную, благаслаўляў.

Не сястрычкі ў баярачках сядзелі,
Не сястрычкі ў баярачках сядзелі.

Не брацікі косачку распляталі,
Не брацікі косаньку распляталі.

Не цётанькі ў поезд паязджалі,
Не цётанькі ў поезд паязджалі.

Выдавала дзеваньку цёмная ночка,
Выдавала, красную, цёмная ночка,

Благаслаўляў дзеваньку ясён месяц,
Благаслаўляў красную ясён месяц,

Сядзелі ў баярнах дробны звёзды,
Сядзелі ў баярнах дробны звёзды,

Расплеталі косаньку буйны ветры,
Расплеталі, русую, буйны ветры,

Паязджала ў поездзе красна сонца,
Паязджала ў поездзе красна сонца.

Запісала В. У. Шынгонак у 1992 г.

КАЦІЛАСЯ ГАРОШЫНКА

*Запісана ў в. Тульгавічы
Хойніцкага раёна Гомельскай вобласці
ад Алены Фёдараўны Пятроўскай (1928 г. н.)*

Кацілася гарошынка з гары да ў даліну,
Упраўляла маці сына на чужу краіну.

Упраўляла, гаварыла: «Ты ж не забарысе,
За нядзелю, за другую дамой варацісе».

Як паехаў казачэнько да дзяўчыны ў госці,
Праваліўся конь вараны на каменным мосце.

Праваліўся і ўтапіўся, толькі шапка сплыла,
А за ім жа красна дзеўка Дунай-рэчку брыла.

Брыла дзеўка, брыла красна па-над берагамі,
Замеціла рыбаловаў з трыма невадамі:

– Рыбалоўцы-добры хлопцы, да чыніце волю,
Да закіньце толькі невад па сіняму мору.

Закінулі да й злавілі, думалі сястрынка,
Развярцелі, паглядзелі – аж то казачына.

Цело нясуць, каня вядуць, конь галоўку клоніць,
А за ім жа красна дзеўка белы рукі ломіць.

Паламала белы рукі, шчэ й мезены пальцы:
– Не найці мне ў белым свеце такога красаўца.

Запісалі Кучмель, Астанчук, Ліпчынская, Літвіновіч.

З-ПАД ЕЛЬНІЧКУ, З-ПАД БЯРЭЗНІЧКУ

*Запісана ў в. Ілля
Вілейскага раёна Мінскай вобласці
ад Кацярыны Андрэеўны Лазавік*

З-пад ельнічку, з-пад бярэзнічку
Выляцеў адтуль вараны кося,
За тым кося малоўца ляціць,
Ляціць, крычыць: «Ня пі, кося, вады,
Ня пі, кося, вады з Дуная,
Там дзявіца ўмывалася,
Горкай доляй пракліналася:
– Парадзіла мяне маць не ў шчаслівы дзень,
Не ў шчаслівы дзень ды ў сераду,
Аддала замуж за разбойнічка.
З вечара коні папасе,
А ўночы ў разбой едзе.
А як толькі дзянічак – з разбою едзе.
Пад’язжае ён пад ганчак,
Выклікае сваю жончку:
– Выйдзі, выйдзі, жончка мая,
Забяры ўсе хусткі крывавыя,
Забяры ўсе хусткі крывавыя,
Занясі ты іх на быструю раку,
Выперы ты іх, каб белы былі.
Усе хусткі перабрала,
Свайго брацітку рубаху нашла.
– Ой, божа ж мой мілы, што ж ты нарабіў,
Нашто ж ты майго брацітку забіў?
– Няпраўда, мілая, няпраўда мая,
Не забіў я тваго брацітку,
А забіла ж яго цёмна ночачка,
Зняў яму галованьку ваструсенькі меч».

ЛЯЦЕЛА ЗЯЗЮЛЯ

*Запісана ў г. Маладзечна Мінскай вобласці
ад Марыі Ігнатаўны Сулім (1927 г. н.)*

Ляцела зязюля
Праз бор кукуючы.
Заплакаў малойчык
З вячоркі ідучы.

Прыйшоў ён дадому,
Ні кажа нікому,
Звязаўшы галоўку
Лёг спаць у каморку.

Прыйшоў яго татка
І стаў прабуджаці:
Уставай, мілы сынку,
Мы пойдзем араці.

Не буду ўставаці,
Не пайду араці.
Баліць мне галоўка,
Не магу падняці.

Прыйшоў яго братка
І стаў ён прасіці:
Уставай, мілы братка,
Мы пойдзем касіці.

Не буду ўставаці,

Не пойду касіці,
Баліць мне галоўка,
Не магу насіці.

Прыйшла яго сястра
І стала яго зваці:
Уставай, мілы братка,
Мы пойдзем гуляці.

Не буду уставаці,
Не пайду гуляці,
Баліць мне галоўка,
Не магу падняці.

Прыйшла яго маці,
Стала наракаці:
Вот табе, сыночак,
Якая заплаці:
Тры доскі сасновы
І цёмная хата.

У нядзельку раненька
Званы зазвінелі,
Пахавалі сына
Праз добру дзяўчыну.

Запісала Ж. І. Шымковіч у 1992 г.

ЛЯЦЕЛА ЗЯЗЮЛЯ ЦЕРАЗ САД КУКУЮЧЫ

*Запісана ў в. Морына
Іўеўскага раёна Гродзенскай вобласці
ад Любові Іосіфаўны Ярмош (1917 г. н.)*

Ляцела зязюля
Цераз сад кукуючы,
Заплакаў малойчык

З гуляння ідучы.
Прыйшоў ён дадому,
Не кажа нікому,

Пайшоў у гумно спаці,
Стаў думку думаці.
Прыйшла яго маці,
Стала пабужаці:
– Уставай, мой сыночак,
Ідзі ты касіці.
– Касіце ва самі,
Бо я не магу косанькі насіці.
Прыйшла сястрыца,
Стала пабуджаці:
– Ідзі, брацітка,
У сад гуляці.
Прыйшла яго маці,

Стала наракаці.
– Адну я любіў –
Хустачку дарыла,
Другую любіў –
Кашулечку мне мыла,
Трэцюю любіў –
Узяла атравіла.
– Мой ты сыночак,
Уся твая заплата
Тры сасновы дошкі
І цёмная хата.

Запісала І. В. Жураўлёва ў 1990 г.

НА СІНІМ МОРЫ ЯСЁ КАНЯ ПОЇЦЬ

*Запісана ў в. Падбалоце
Зэльвенскага раёна Гродзенскай вобласці
ад Фелікса Іванавіча Каленкі (1919 г. н.)*

На сінім моры Ясё каня поіць,
Маладу дзяўчыну ён сабе намовіў:

– Набяры, дзяўчына, срэбра, злота досыць,
Каб было коню што за намі возіць.

– Набрала б, Ясеньку, ды не маю волі:
Носіць матуля ключ ад каморы.

– Скажы, Ганулька, што галава баліць,
То аддасць матуля ключ ад каморы.

Думала матуля, што Гануся хваруе,
А Гануся з Ясем усю ночку вандруе.

Прывандравалі к глыбокаму Дунаю,
Прывандравалі к ціхаму гаю.

Як узяў Ясю Ганульку пад белыя бокі

Ды кінуў у Дунай глыбокі.

– Ой, пльві, Ганулька, ад краю да краю,
Там ляжаць чатыры, ты будзеш пята.

Па маладой Ганулі званы зазванілі,
А на Ясю-зdraйцу сабакі завылі.

Маладой Ганулі людзі шкадавалі,
А Ясю-зdraйцу забіць ахвяравалі.

Запісала В. П. Дожына.

СОНЕЙКО НАД ЛЕСАМ

*Запісана ў в. В.Гарадзяцічы
Любанскага раёна Мінскай вобласці
ад Аляксандры Барысаўны Праневіч (1937 г. н.)*

Сонейко над лесам,
Місяц над вадою.
– Ой, ці рада, мамка,
Ты маёй жаною?

– Рада я, сыночак,
Рада я табою,
Толькі я не рада
Тваёй жаною.

Сына ж пасадзіла
Ў хаце за сталамі,
Маладу нявестку –
У сенях за дзвярамі.

Сыну налівала
Віно разліўное,
Маладой нявестцы –
Піва атраўное.

Давай, міла, вып'ем
Піва атраўное,
Хай нас пахаваюць
У магіле адное.

Сына пахавала
Ў зялёным садочку,
Маладу нявестку –
У цёмненькім лясочку.

Сыну пасадзіла
Чырвону каліну,
А маладой нявестцы –
Калючую шупшыну.

Чырвона каліна
Расце, не ўнывае,
Калюча шупшына
Цвіце-расцвітае.

Запісала А. А. Дасько ў 1982 г.

У ЛУЗЕ, У ЛУЗЕ КАЛІНА СТАЯЛА

*Запісана ў в. Скаўшын
Салігорскага раёна Мінскай вобласці
ад Анісі Андрэеўны Крывальцэвіч (1923 г. н.)*

У лузе, у лузе каліна стаяла,
А на той каліне зязюля кукавала.
Гэта не зязюля, а родная маці,
Катора ўладжала сына ваяваці:
Ідзі, ідзі, сынку, нідзе не шатайся,
Цераз год, цераз два дамоў вазвращайся.
Вот прайшоў гадок, прайшоў і другенькі,
Вазвращаўся з войска сынку маладзенькі.
Ой, ці рада, маці, ці рада ты мною,
Ці рада ты мною, маю жаною?
Ох, я рада, сынку, рада я табою,
Толькі я не рада твоею жаною.
Я свайму сыночку навару піці-есці,
А чужой нявестцы – на парозе сесці.
Я свайму сыночку навару солодко піво,
А чужой нявестцы – горкую атраву.
Ён жа мое піва пад столік выліў,
А тую атраву напалам выпіў.

Запісалі Н. Волчык, У. Беглік.

У РОЎНЫМ ПОЛІ НІ ДЫМ, НІ ТУМАН

*Запісана ў в. Старыя Габы
Мядзельскага раёна Мінскай вобласці
ад Ганны Мораўны Васілевіч (1900 г. н.)*

У роўным полі ні дым, ні туман,
Ні дым, ні туман – крутая гара.
А на тэй гарэ тры палкі стаяць.
Усіх трох палках праява стала:
У першым палку коні зарзалі,
У другім палку шаблі бранчалі,
У трэцім палку брат брата забіў,

Брат брата забіў, галоўку зрубіў.
Белае цела павалілася,
Кругла галоўка пакацілася.
А сам жа ён сеў лісточкі пісаць,
Лісточкі пісаць, да мамачкі слаць:
«Прыедзь, мамачка, сыночка хаваць,
аднаго хаваць, другога караць».
Прыехала мамка і заплакала:
– А сынку, сынку, што ж ты зрабіў?
За што ж ты яму галоўку зрубіў?
– Служылі мы, мамка, аднаму цару,
Любілі мы, мамка, паненку адну.
Ён мне, меньшынькі, з лоны ні ўступіў,
Я яму, большынькі, галоўку зрубіў.

Запісана ў 1972 г.

ОЙ, У ПОЛІ, У ПОЛІ

*Запісана ў в. Клемаў
Слуцкага раёна Мінскай вобласці
ад Ганны Баніфацьеўны Сыцько (1924 г. н.)*

Ой, у полі, у полі ні дым ні вада –
Да стаялі тры войскі вышэй горада.

Да ў першым войску конічак заржаў,
А ў другім войску музыка зайграў,

А ў трэцім войску брат брата забіў
Да, забіўшы братку, сеў лісты пісаць.

Не паспела матачка тых лістоў чытаць,
Да ня ўспела матачка ў сына спытаць:

– За што пра што, мой сыноч, брацейку забіў?
– Я ж табе, мая мамка, усю праўду скажу:

Да служылі мы з ім у адным палку,
Да любілі мы з ім адну паненку.

Да ехалі, мая мамка, цераз яе двор,
Скінулася шапачка з галоўкі далоў.

От я ў яго спрашываў, ён мне не сказаў,
От я выняў острую шаблю, з плеч галоўку зняў.

Да разліў я рэчаньку, да ўжэ не сабраць,
Да забіў я брацейку, да ўжэ не падняць.

Запісала А. Жук.

А Ў БАРУ, БАРУ

*Запісана ў в. Вавуцце
Міёрскага раёна Віцебскай вобласці
ад Марыі Якаўлеўны Казельскай (1934 г. н.)*

А ў бару, бару забіў муж жану,
Прыкапаў яе пры дарожаньцы,
А к дарожаньцы яе ножанькі.
А прыйшоў дамоў ды не хваліцца,
А яго дзетачкі ды маленькія
У яго пытаюцца:
– Ай, татка, татка, дзе наша мамка?
– Ваша мамачка ў цёмных лясах,
У цёмных лясах грыбы збіраець.
Туды дзетачкі пайшлі скачучы,
Адтуль дзетачкі ідуць плачучы:
– Ай, татка, татка, няпраўда твая,
У цёмных лясах нету мамкі.
– Ціху, дзеткі, ды не плачце,
Ваша мамка ў цёмных лясах,
У цёмных лясах ягады збіраець.
Туды дзеткі пайшлі скачучы,
Адтуль дзеткі ідуць плачучы:
– Ай, татка, татка, няпраўда твая,
У зялёных барах нет нашай мамкі.
– Ціху, дзеткі, ды не плачце,
Пастаўлю хатку ды навюсеньку,
Вазьму мамку маладзюсеньку.

– А згары, татка, новая хатка,
Прападзі, татка, млада мамка.
Стара хатка наша цяплюсенька,
Наша мамка нам мілюсенька.

Запісана ў 1974 г.

А Ў РОЎНЫМ ПОЛІ КАРЧОМКА СТАЦЬ

*Запісана ў в. Навасёлкі
Мядзельскага раёна Мінскай вобласці
ад Надзеі Іосіфаўны Скурко (1910 г. н.)*

А ў роўным полі карчомка стаць,
А ў тэй карчомцы тры брацеткі п'юць.
Адзін брацетка коніка прапіў,
Другі брацетка сто рублей прапіў,
Трэці брацетка жоначку прапіў.
Сто рублей прапіў – выйшаў засвістаў,
Коніка прапіў – пайшоў спаганяць,
Жоначку прапіў – ручкі сашчапіў.
Прыйшоў да хаткі – нет дзеткам мамкі.
– А татка, татка, дзе наша мамка?
– Да на кладачку пайшла бяліцца.
Малыя дзеткі пайшлі глядзеці:
А ні кладачка не памошчана,
А ні вадзіца не замучана.
Малыя дзеткі сталі плакаці:
– Не плачце, дзеткі малюсенькія,
Пастаўлю хатку навіосенькую,
Вазьму вам мамку маладзюсенькую.
– Згары ты, татка, з новай хаткай,
Да праваліся з новай мамкай.

Запісала Н. А. Ганчар у 1986 г.

ШЧАРУЙ, ДЗЕЎКА, СВАЙГО БРАТА

*Запісана ў в. Боркі
Ганцавіцкага раёна Брэсцкай вобласці
ад Уллыны Міхайлаўны Рабіцэвіч (1919 г. н.)*

– Шчаруй, дзеўка, свайго брата,
Пойдзем, дзеўка, за казака.
– Ой, каб я ж чары знала,
То я б яго шчаравала.
Ой, у лесе дзве яліны,
Там віселі дзве гадзіны,
З аднаго гада цячэ ядо.
– Вазьмі, дзеўка, коनावачку
Под гадаву галовачку.
Ды нацячэ з гада ядо,
Гэта будуць брату чары.
Стаяць чары на парозе,
Яшчэ брат у дарозе.
Стаяць чары на вакенцы,
Яшчэ брат у сядзельцы.
Сястра брата сустракала,
Півам-мёдам частавала:
– Ой, на, браце, гэтае піво,
Гэтае піво я ж піла.
Сястра піла – у рукаў ліла,
А брат напіўся ды атравіўся,
Ды с коніка паваліўся.
– Вазьмі, сястра, каня майго,
Схавай брата раджонага,
Вазьмі, сястра сядзелечко,
Схавай брата сярдэнечко.
Няма брата, ні казака,
Пашла дзеўка за жабрака.
Жабрак ходзіць, хлеба просіць,
За ім дзеўка торбу носіць.

Запісала І. В. Мазоўка ў 1968 г.

ОЙ, У СЛУЦКУ НА РЫНОЧКУ

*Запісана ў в. Астроўкі
Салігорскага раёна Мінскай вобласці
ад Аліны Іванаўны Занскай (1922 г. н.)*

Ой, у Слуцку на рыночку

Сядзяць дзеўкі ў тры радочки.

Тудэй ехаў ваявода,
Усім дзеўкам даў дзень добры,
Злічну панку за ручку ўзяў:
– Злічна панна, даруй вянок.
– Ой, рада ю я дараваці,
Да баюся свайго брата.
– Злічна панна, струці яго.
– Ваявода, зеля не знаю.
– Злічна панна, я параю:
Пабяжы ты ў садочак,
Ды злаві ты чорнага вужа,
Ды звары яго ў юсе,

Ды дай брату напіціся.
У панядзелак вужа злавіла,
А ў аўторак паварыла,
А ў сераду атравіла,
А ў чацвер пахавала,
А ў пятніцу памінала,
А ў суботу ліст пісала:
– Ваявода, едзь да мяне,
Ужэ ж я брата атравіла.
– Не паеду, злічна панна:
Струціла брата раджонага,
Струціш мяне, суджонага.

Запісала І. У. Шэўчык у 1988 г.

ОЙ, У ПОЛІ НА ПАДОЛЕ

*Запісана ў в. Гарбаты
Уздзенскага раёна Мінскай вобласці
ад Антаніны Аляксандраўны Чэрнік (1935 г. н.)*

Ой, у полі на Падоле,
Там хадзіла падалянка,
Там гуляла дзеўка Данка
І збірала цвет цярновы
На вяночак левандровы.
– Падалянка, дзеўка Данка,
Дай і мне адзін вяночак.
– Я б вянок падаравала,
Кабы брата не баялась.
– Не бойсь брата, страві яго.
– Не знаю зеля такога.
– Ідзі да саду зялёнага,
Злаві вужа ручнога
І занясі ў карчомку.

А братка едзе з вайны,
Сястрыца вітае з чорным пітвом.
Сястрыца п'е – з рота лье,
А брат п'е – з каня падае.
– Служкі мае родненькія,
Ах, падайце бела ложа.
– Бела ложа не паможа,
У цесну трунку цябе ўложа,
Жоўты пясочак дапаможа.
А цяпер я не баюся,
Пайду замуж за жабрака:
Жабрак будзе хлеба прасіць,
А я буду торбы насіць.

Запісалі Т. Берасцэвіч, В. Іваноўская, С. Кірэй.

СЯСТРА БРАТА ДЫ І ПРАВАЖАЛА

Запісана ў в. Новы Рабак

*Старадарожскага раёна Мінскай вобласці
ад Васілісы Ануфрыеўны Шацілені (1922 г. н.)*

Сястра брата ды і праважала,
А правёўшы, брата да і папытала:
– Калі, калі, брат, у госці прыбудзеш?
– Як сізова пярцо на дне патоне,
А сіненькі каменчык наверх узрыне,
Вось тады, сястра, у госці прыбуду.
Ждала сястра брата гадок і другі,
А на трэці гадочак пайшла шукаці.
Ішла яна поле, ішла і другое,
А на трэцяе поле да і ўсходзіла.
Сустракае яна пана ды князі:
– Ох, вы, мае паночки ды ўсё князі,
Ці не бачылі брата-сакала?
– Ці не той твой брат-сакол,
Што тры войска забіў,
А на першым войску коніка ўраніў,
А на другім войску шабельку зламіў,
А на трэцім войску галоўку палажыў?
Ды і плакалі старыя старушкі, цела мыючы,
Маладыя малодачкі – прыбіраючы,
Да ігралі трубачы, за імі ідучы,
Шчабяталі салавейкі, над імі лятучы,
Да і плакала сястра, дадому ідучы.

Запісалі Т. М. Няхаева, С. М. Шапіла ў 1988 г.

А ПЯЮЦЬ ПТАШКІ

*Запісана ў в. Сафонаўка
Касцюковіцкага раёна Магілёўскай вобласці
ад Агаф'і Аляксееўны Лістраценка (1922 г. н.)*

А пяюць пташкі, а пяюць пташкі,
Як успіваюць,
На зялён сад паглядаюць.

А плачэць дзеўка, а плачэць дзеўка,
Як рыдаць,

На торны шлях паглядаіць.

А што ўсе дружкі, а што ўсе дружкі
З вайны ідуць,
Майго дружка каня вядуць.

Я выйду, млада, я выйду, млада,
Каня расідлаю,
Пра мілага распытаю:

– А ты, коню мой, а ты, коню мой,
Скажы праўду,
Дзе мілы мой?

– А што твой мілы, а што твой мілы
Убіт ляжыць
Кала сінега мора.

А ён праваю, а ён праваю
Ручачкаю
На грудзь ваду паліваець.

А ён леваю, а ён леваю
Ручачкаю
На таварышаў махаіць:

– Ай, вы, братцы маі, ай, вы, братцы маі,
Вы, братцы радныя,
Накажыце майму роду,

Ай, не так роду, ай, не так роду,
Як радзіне,
Маёй вернай дужыне,

Што ніхай іна, што ніхай іна
Мяне дамой не ждець,
Нехай і замуж ідзець.

Еслі лучшэга, еслі лучшэга
Йна сабе набудзіць,

Быстра пра мяне забудзіць.

Еслі худшэга, еслі худшэга
Йна сабе набудзіць,
Цэлы век памінаць будзіць.

Запісала М. Л. Лістраценка ў 1998 г.

У ПОЛІ З КРЫНІЦЫ ВОДЫЦА СОЧЫЦЦА

*Запісана ў в. Моталь
Іванаўскага раёна Брэсцкай вобласці
ад Улляны Якаўлеўны Бушкевіч (1911 г. н.)*

У полі з крыніцы водыца сочыцца,
Дэ хорошы козак, то все ледашчыца.
Не хоча робыты і не гороваты,
Йдэ ў корчму піты да гуляты,
Піты да гуляты, дівчо намовляты:
– Ході, дівчо, з намі, з намі, козакамі,
Яшчэ лепшэй будэ, чым у твоей мамы.
У твоей мамы кошуля з латамі,
А ў нас, козачэнькаў, шолкам вышываны.
Дівча послухало, сіло і поіхало.
Везлі дівча, везлі барамі, лесамі,
Догадалі дівча, што будэ і з намі.
Дівча досточылась, весь бір построчыло,
Построчыло сосны, шчэ й білы березы,
Да й огляділася, што не ўтый дорозе.
Да й прывізалі дівчїну до сосны плечыма,
До сосны плечыма, до бору очыма.
Да выкрасілі агню з белага крэмяню,
Запалілі сасну з верха да карэню.
Сосна горыць, горыць, а дівча не гаворыць.
Сосна догорае, дівча промовляе:
– Хто ў боры ночуе, нехай гэта чуе:
А хто дочкі мае, то нехай навучае,
Нехай з казакамі не п'юць, не гуляюць.

Запісалі М. Луферчык, А. Салаўёва ў 1985 г.

БЯЗ ВЕТРУ, БЯЗ ВІХАР'Я СІНЯ МОРА КАЛЫШАЦЦА

*Запісана ў в. Раманаўка
Сенненскага раёна Віцебскай вобласці
ад Марыі Васільеўны Прыстаўкі (1907 г. н.)*

Бяз ветру, бяз віхар'я сіня мора калышацца,
Бяз ветру, бяз віхар'я сіня мора калышацца.

Бяз роду, бяз племені мой міленькі жэніцца,
Бяз роду, бяз племені мой міленькі жэніцца.

А бярэць сабе лепшаю – сястру маю меньшаю,
А бярэць сабе лепшаю – сястру маю меньшаю.

Мая сястра меньшая за мяне красівейшая,
Мая сястра меньшая за мяне красівейшая.

За мяне красівейшая й сердзічка ліхейшае,
Сердзічка ліхейшае, кашулька бялейшая.

Як будзіш, мой міленькі, да дзяўчонькі ехаці,
Як будзіш, мой міленькі, да дзяўчонькі ехаці

Заедзь, заедзь, міленькі, па даўняй знакамасці,
Заедзь, заедзь, міленькі, па даўняй знакамасці.

Я й дам табе платочак шоўкам вышываненькі,
Я й дам табе платочак шоўкам вышываненькі.

Як будзіш, мой міленькі, за дзевачкай ехаці,
Як будзіш, мой міленькі, за дзевачкай ехаці.

Заедзь, заедзь, міленькі, па даўняй знакомасці,
Заедзь, заедзь, міленькі, па даўняй знакомасці.

Я й дам табе калечка на правую ручаньку,
Я й дам табе калечка на правую ручаньку.

Як будзіш, мой міленькі, за дзевачкай ехаці,
Як будзіш, мой міленькі, за дзевачкай ехаці.

Заедзь, заедзь, міленькі, па даўняй знакомасці,
Заедзь, заедзь, міленькі, па даўняй знакомасці.

Я й дам табе ножачак на два бакі войстранькі,
Я й дам табе ножачак на два бакі войстранькі.

А ўсадзь сабе, міленькі, у гарачае сярдзечка,
А ўсадзь сабе, міленькі, у гарачае сярдзечка.

А ніхай ты ні станіссі й ні мне, ні маёй сястрэ,
А ніхай ты ні станіссі й ні мне, ні маёй сястрэ.

Запісала Л. І. Сідарава ў 1986 г.

КУВАЛА ЗЯЗЮЛЯ

*Запісана ў в. Рэчань
Любанскага раёна Мінскай вобласці
ад Зінаіды Ігнатаўны Рудзько (1930 г. н.)*

Кувала зязюля ў садзе на памосце,
Прыехаў да дзяўчыны казак да ў госці.
Ой, весела та старонка, дзе сонца ўсходзіць.
Ой, весела та дарожка, дзе мой мілы ходзіць!
Ой, жанаты казачэнька да дзяўчыны ходзіць.
– Ты, казача маладзенькі, зарэж сваю жонку,
А свае малыя дзеткі павесь на галінку.
От, прыходзіць ён дадому, не гаворыць слова,
Махнуў беленькім платочкам: «Будзь, міла,
здарова!»
Выняў ножык із кармана і пачаў тачыці.
Яго жонка, Кацярынка, пачала прасіці:
– Ой, ты, мужа, ты, мой мужа, дай пажыць часіну,
А я сяду пагадую малую дзяціну.
– Потым сядзеш за калыску дзіця гадаваці,
А я пайду на рэчаньку ножык паласкаці.
– Ой, вы, людзі, мае людзі, накажыце маме,
Няхай не йдзе ка мне позна, а прыйдзе зарана.
Прыйшла яе родна маці, глянула ў ваконца:
Ляжыць дочка на лавачцы, як яснае сонца.

– Ой, ты, доня мая, доня, што ж ты нарабіла,
Ты ж свае малыя дзеткі дай пасіраціла!
– Ой, не я іх сіраціла, сірацілі людзі,
Сіраціла та дзяўчынка, што жанатых любіць.

Запісала Т. А. Панко ў 1982 г.

ОЙ, ЗА ГАЕМ, ЗА ДУНАЕМ

*Запісана ў в. Моталь
Іванаўскага раёна Брэсцкай вобласці
ад Уляны Якаўлеўны Бушкевіч (1911 г. н.)*

Ой, за гаем, за Дунаем,
Там козак сіно косыць,
А дівчына свойго сына прыносыць.
– На тобе твого білого сына,
Ты мэнэ здрадів, я вжэ тепэр нэ дівчына.
– То ны я здрадів, а здраділо пастаянне,
А йшчо до того здраділо размовлянне.
– Шчо ж мы зробым з твого білого сына?
– Занэсэм его ды в Дунай пустымо.
Тыха-тыха Дунай воду нэсэ.
Йшчэ тышэй дівчына в Дунай прышэ.
Каля Дунаю там гаек зэлененькы,
Да заплакав той сыночэк маленькы.
А вона его помаленьку втышала,
Да вона ж ёму пісэньку заспівала:
– Ны плач, ны плач край зэленого гаю,
Будэш плаваты по тыхому Дунаю.
А в тыхім гаі рыбакі ночуюць,
Да всю ее розмову чуюць.
Да взяли ее у свій невудочок,
Да повелі ее у одвед до дзевочок.
Да дівчата ідуть, вэсэло співаюць,
Яе, шэльму, под ручкі трымають.
Дівчата ідуть да начальнікей просюць:
– Выпустіте нашу Галечку з неволі,
Мы не будем ее вельмі караты,
Ена дівчатам покаянне даты.

Запісалі М. Луферчык, А. Салаўёва ў 1985 г.

ОЙ, У СЛУЦКУ НА РЫНАЧКУ

*Запісана ў в. Студзераўшчына
Дзятлаўскага раёна Гродзенскай вобласці.
ад Вольгі Іванаўны Ляўкевіч (1918 г. н.)*

Ой, у Слуцку на рыначку навiна была.
Маладая дзяўчыначка сына радзiла,
Нарадзiўшы i спавiўшы ў Дунай пусцiла:
– Плывi, плывi, шчука-рыба, малое дзiця,
А я выйду, пагуляю за млода дзяўча.
Iшлi хлопцы-рыбалюўцы рыбу лавiць.
Нi злавiлi шчуку-рыбу, злавiлi дзiця.
Узялi жа тое дзiця на белыя рукi,
Паняслi жа тое дзiця ў панскi жа двор.
Наша панi парадначка, яна рады дасць
Да прыкажа паненачкам па дарожкам стаць.
Наша панi парашчанi iз двара iдуць,
Маладую дзяўчыначку сковану вядуць.
А за ёю матка iдзе да i плачучы:
– Вядуць, вядуць маё дзiця да iтрацецi.
– Цiхо, мацi, не плач, яшчэ ў доме пяць,
Не пушчай жа да карчомкi, няхай дома спяць.
– Цiха, мацi, не плач, яшчэ дома дзве,
Нi давай жа паталянкi, як давала мне.

Запісалi Васiлеўская, Бражнiкава ў 1990 г.

ОЙ, ТАМ, У ПОЛI, ЧАТЫРЫ ПАЛЯНКI

*Запісана ў в. Заходняя
Салiгорскага раёна Мiнскай вобласцi
ад Надзеi Антонаўны Пальчанка (1928 г. н.)*

Ой, там, у полi, чатыры палянкi,
Ой, там гулялi цыганы, цыганкi.

Як адзiн цыган не п'е, не гуляе,
Ой, на цыганку скоса паглядае:

– Ой, ты, цыганка, верная каханка,
Бяры ключы, ключы залатыя,

Бяры ключы, ключы залатыя,
Ой, адмыкай жа куфры сасновыя.

– Вой, ты, каваль, каваль-каваленько,
Чаму ты не куеш у кузні памаленько?

Ці ў цябе сталі не хапае,
Ці й ты сабе дзяўчыны не маеш?

– Есь у мяне вой да та дзяўчана,
Вой есь у мяне душа Кацярына.

Чораз вячорак да й гуляць хадзіла,
Вой, да апоўначы дзяціну радзіла,

З белым светам тапіці насіла,
Як тапіла, да й бога прасіла:

– Дай жа божа снягі й марозы,
Каб задула сцежкі да й дарогі,

Каб сюдэю людзі не хадзілі,
Сівах валоў паіць не вадзілі,

Сівах валоў паіць не вадзілі,
Каб мае дзяціны да й не пабудзілі.

Спі, дзяціна, спі, не прачынайся,
А на мяне, матку, на спадзявайся.

Запісала С. М. Мельнікава ў 1987 г.

ПАД ЗЯЛЁНЫМ ЯВОРАМ

*Запісана ў г. Іўе Гродзенскай вобласці
ад Аміліі Андрэеўны Магер (1926 г. н.)*

Пад зялёным яворам, яворам
Стаіць ліпа зялёна.
А пад той ліпай слічна краковянка
Дробны лістэчкі збірала.

Круль сен аб тым доведзял, доведзял,
На шэсць коней прыехал:
– Божэ допамуж, слічна краковянка,
І вэзь мне круля за мэнжа!

– Естам бедна сірота, сірота,
Не мам срэбра, ні злата.
Одыдзь одэ мне, млоды крулевічу,
Я тваей жонай не хцэм быці!

Круль сен на то разгневал, разгневал,
Ліст до ката напісал:
«Пшыезджай, каце, краковянку сцінаці,
Бо яна крулям загардзіла!»

Кат прыехал в чэрвяню, в чэрвяню,
Краковянка – у зеляню.
– Божэ допамуж, слічна краковянка,
І вэзь мне ката за мэнжа!

– Не хцяла быць крулёвай, крулёвай,
А тэм пачэ – катовой.
Сцінай жа, каце, маю бялу шыю,
Нехай я болей на свеце не жыю!

Краковянку сцінаюць, сцінаюць,
Анялове спяваюць:
– Не буйся, не буйся, слічна краковянка,
Душа до неба ўстэнпуе.

Запісала Ж. Дз. Пахадня.

ПОРА, МАТЫ, ЖЫТО ЖАТЫ

*Запісана ў в. Лютоль
Іванаўскага раёна Брэсцкай вобласці
ад Соф'і Міхайлаўны Кулабеды (1924 г. н.)*

Пора, маты, жыто жаты,
Ужэ колос нахылівса.
Пора, маты, сына жыныты,
Бо вжэ сын зажурывса.

Ой, жыныла маты сына,
Нэвістку ны влюбыла,
Дала сыну полыну йісты,
А нівісткы сэчэвіцы.

А нэвісткы сэчэвіцы,
Да насыпала чэмэрыцы.
А сын тэе ўзнав
І к собі жыну прызвав:

– Іжно, жынко, полыны моі,
А потым будэм твоё,
А потым будэм твое –
Да й помрэмо обое.

Запісала Г. І. Марзан у 1986 г.

МАТЫ СЫНА ОЖЭНЫЛА

*Запісана ў в. Моталь
Іванаўскага раёна Брэсцкай вобласці
ад Варвары Філімонаўны Рамановіч (1908 г. н.)*

Ой, у літо маты сына ожэныла,
А нэвістку нэўзлюбыла.
Дала сыну гарох чысты,
А нэвістцы сочэвыцы,

А нэвістцы сочэвыцы,
Закінула чэмэрыцы.
А сын тое ўвознав
Да сэбэ мылу позвав:

– Ходы, мылая, обліваты,
Будэм разам поміраты.
Есты будэм поперш мое,
А потым будэм твое.

А потым будэм твое
Да й помрэм обое.
Будэм разам доідаты,
Будэм разам поміраты.

– Ой, божа ж мой міленькы,
Што ж я наробыла,
Што ж я наробыла,
Своіх дідэй потравіла,
Одно з дідэй рожаное,
А другое сватаное.

Запісалі В. А. Мужэня, І. С. Літвінок у 1985 г.

ПРЫ КРУТОЙ ДАРОЗЕ БЯРОЗА СТАЯЛА

*Запісана ў в. Паляны
Ашмянскага раёна Гродзенскай вобласці
ад Ганны Лук'янаўны Марачэўскай (1930 г. н.)*

Пры крутой дарозе бяроза стаяла,
На той бярозе зязюля кувала,
Зязюля кувала, усю праўду казала.
Маці свайго сына ў войска адпраўляла:
– Мілы мой сыночак, толькі не жаніся,
Цераз год, цераз два дамоў вараціся.
Вот прайшоў гадочак, другі наступае,
Маці свайго сына дадому чакае.
– Здрастуй, мама міла, ці рада ты мною,
Ці рада ты мною, жаною маладою?
– Ой, рада я, рада, рада я табою,
Толькі я не рада жаною маладою.
Я свайму сыночку дам піці-есці,
А чужой нявестцы дам атруты выпіць.
Сын віна не выпіў, а за стол выліў,

А атруту з жаною напалову выпіў.
– Не ўмела, маці, нас тут сустракаці,
Сумей, наша маці, нас пахаваці.
– Я па свайму сыночку пасаджу каліну,
А па чужой нявестцы – горкую асіну.
Не ламайце, людзі, чырвону каліну,
А ламайце, людзі, горкую асіну.
Людзі не ламаюць горкую асіну,
А ламаюць людзі чырвону каліну.

Запісали Я. Смяхоўская, З. Турко, В. Юхневіч у 1980 г.

ОЙ, ТАМ, НА ГАРЫ

*Запісана ў в. Палінічы
Слонімскага раёна Гродзенскай вобласці
ад Веры Раманаўны Мяшэвіч (1938 г. н.)*

Ой, там, на гары, ой, там, на крутой
Сядзела там пара сізых галубоў.
Сядзелі яны, любаваліся,
Сізамі крыламі абдымаліся.
А скуль узяўся стралец з-пад крутой –
Разбіў, разлучыў пару галубоў.
Ён голуба ўбіў, галубку злавіў,
Узяў пад праву руку, прынёс дадому.
Прынёс дадому, пусціў да долу,
Насыпаў пшаніцы аж пад каленца,
Наліў вадзіцы аж пад крыльцы.
Галубка не есць, галубка не п'е,
А на круту гору ўсё плакаці йдзе.
– Галубка мая сізавенькая,
Чаму ж ты такая клапатлівая?
– А як жа мне жыць, клапатлівай не быць,
Як нас была пара – цяпер я адна.
– Ёсць у мяне семсот галубоў,
Лятай, выбірай, адзін будзе твой.
– Сколь я не лятала, сколь не выбірала,
Такога не нашла, як я згубіла.

Запісала І. Мяшэвіч ў 1995 г.

ОЙ, ЦЁМНА, ЦЁМНА ЗА ДВАРОМ

*Запісана ў в. Мурзы
Маладзечанскага раёна Мінскай вобласці
ад Антаніны Пятроўны Тамашэвіч (1927 г. н.)*

Ой, цёмна, цёмна за даваром,
Едуць баяр'я усе радком,
Вязуць Міхалю на кані.
Яго галоўка на мячы,
За ім мамачка плачучы:
– Ой, сынку, сынку, Міхалю,
За каго галоўку палажыў?
Ці за мамачку старую,
Ці за сястрыцу малую,
Ці за татачку старога,

Ці за брацейку малога?
– Ні за брацейку малога,
Ні за татачку старога,
Ні за мамачку старую,
Ні за сястрыцу малую.
Палажыў галоўку за дзеўку,
За яе ціхую паходку,
За яе скорую работку.
Яна ціхонька хадзіла,
Работку скоро рабіла.

Запісала Л. А. Галубовіч у 1991 г.

А СЫН У МАМКІ НОЧКУ НАЧАВАЎ

*Запісана ў в. Куляшы
Вілейскага раёна Мінскай вобласці
ад Томкавіч Эміліі Казіміраўны (1917 г. н.)*

А сын у мамкі ночку начаваў,
Ночку начаваў, дзіўны сон відаў.
– Мамачка, ўстань ды сон разгадай:
З-пад правай ручкі сакол вылятаў,
З-пад левай саколачка.
Мамачка ўстала, сон разгадала:
– Ой, сынку, сынку, што найлепшы,
Запрагай каня, што найскарэйшы,
Ды ў тваім доме бяда случылася,
Ды твая жана сына радзіла,
Сына радзіла, ды сама не жыла.
Ехаў я лесам – лес мой не шуміць,
Ехаў я полем – мой конь не бяжыць,
Ехаў я садам – мой сад не цвіціць.

Прыехаў на двор – мой двор не вясёлы
Мой конік зарзаў, усю праўду сказаў.
Прыйшоў я ў сени: цяслы цяслуюць,
Цяслы цяслуюць, труну гатуюць.
Прыйшоў я ў хату: ложкак засланы,
Ложак засланы, жана прыбрана.
У яе галоўцы свечачкі гараць,
Свечачкі гараць, патухаюць,
Дзетачкі плачуць, прымаўляюць.
Прыйшоў у камору: калыска вісіць,
А ў тэй калысцы дзіцятка ляжыць.
– Ой, жана, жана, ці жаніцца мне?
– Жаніся, мілы, дык жонка будзе –
Тваім дзетачкам мамкі не будзе.
Ты будзеш, мілы, за сталом сядзець –
Твае дзетачкі на палу бразджэць.
А ты будзеш, мілы, мёд-віно піць –
А твае дзетачкі слёзачкі ліць.

Запісала С. С. Герко ў 1991 г.

А СЫН У МАМКІ НОЧКУ НАЧАВАЎ

*Запісана ў в. Старынь
Докшыцкага раёна Віцебскай вобласці
ад Вольгі Ігнацьеўны Васюковіч (1910 г. н.)*

Зяцёк у цешчы ночку начаваў,
Ноч начуючы, дзіўны сон відаў:
З правай ручачкі персцень зваліўся.
– Сынку мой, сынку, сон твой нядобры,
А твая жана сына радзіла,
Сына радзіла, сама не жыла.
– Служачкі мае найвярнейшыя,
Запрагайце коні найбыстрэйшыя,
А вы ж дайце сіўца варанца,
Каб скарэй даехаць да свайго двара.
Еду я борам – бор мой не шуміць,
Еду я мостам – мост мой не гудзіць,
Еду я садам – сад мой не зялёны,
Сад мой не зялён, сокал не вясёл.

Запісалі Н. Лойка, П. Маліноўская, Д. Лушчык.

ДЫ ПАЕХАЎ ПАН АСЕНЬКА НА РУСЬ НА ВАЙНУ

*Запісана ў в. Новы Рабак
Старадарожскага раёна Мінскай вобласці
ад Веры Анісімаўны Шацімкі (1922 г. н.)*

Ды паехаў пан Асенька на Русь на вайну,
Ды пакінуў Марусю ў доме адну.
Да і заехаў пан Асенька к цешчы начаваць,
Да пайшоў жа пан Асенька ды ў каморку спаць.
Да сасніў жа там пан Асенька сон дзіўненькі:
Проціў майго двара яблынька цвіла,
Цвіла яна цвіла – павалілася,
– Наверна, мая Марусенька абрадзілася.
Абрэдзілася, нарадзіла сынка, сама ўмерла.
Як крыкнуў пан Асенька на свае слугі:
– Слугі мае, слугі найвярнейшыя,
Запрагайце сваіх коней вы найлепшыя.
Як скочыў жа пан Асенька на сівога каня,
Да паехаў пан Асенька да свайго двара,
Ці не выйдзе Марусенька вароты адчыніць.
Не выйшла Марусенька, выйшла яе маці:
– Здрастуй, здрастуй, пан Асенька, чужы ды не
наш,
Бо ўжо Марусенькі на свеце няма.
Як скочыў жа пан Асенька да святліцы,
А ў святліцы паны ды паненкі ў чорненькім сядзяць,
Адна мая Марусенька ў беленькім ляжыць,
А з правага боку свечачка гарыць,
А з левага боку сыночак ляжыць.
Як скочыў жа пан Асенька да муроўні,
А ў муроўні мулярыкі дамок мулююць,
Змулявалі Марусеньцы змукроўе,
– І мне змурайце – няхай наша бела цела разам
ляжыць.

Запісалі А. Ю. Лозка, Т. М. Няхаева, С. М. Шэпілаў у 1988 г.

ГОРА ГОРНА, ГОРА БЕЛА

*Запісана ў в. Турок
Петрыкаўскага раёна Гомельскай вобласці
ад Валянціны Паўлаўны Шухавец (1929 г. н.)*

Гора горна, гора бела,
Там арала ўдоўка бедна.
Ой, арала, валачыла
Шчэ плакала, галасіла:
– Што ж я буду рабіць, бідна,
Як прападзе зіла біла?
Дзе ж я буду бідаваці,
Свое дзеткі гадаваці?
Ох, ёсць у мяне два браточкі
З роду і прыроды.
Ой, пайду я да аднаго
Да браценечка роднага.
– Ты, браценечка мой родненькі,
Пусці ў хату зімоваці,
Пусці ў хату зімоваці,
Свае дзеткі годоваці.
– Ох, сястрыца ты родная,
У цябе ёсць трое дзетак,
А ў мяне ні аднаго,
Як я сяду абедаці,

Будуць твае дзеткі пазіраці.
– Ох, брацейка, ты родненькі,
Як ты сядзеш абедаці,
Павяду я дзетак з хаты.
Ды і сеў братка абедаць
Ды стаў думачку думаць,
А сястра кажа:
– Ідзіце, дзеткі, з хаты,
Дзядзька будзе абедаці.
Дума думу наганяе,
Сляза слязу набівае.
– Ох, сястрыца, ты, родная,
Пазові ты дзяцей у хату,
Да пасаджай па куточках,
Да дай хліба па кусочку,
Дай солі па дробечку
І вадзіцы па кубачку.

Запісалі В. І. Ходарава, М. Чарвонцава

ДАЗВОЛЬ МНЕ, МАМАША, КРЫНІЦУ КАПАЦІ

*Запісана ў в. Рачэнь
Любанскага раёна Мінскай вобласці
ад Еўдакіі Кандрацьеўны Ляўчэні (1902 г. н.)*

– Дазволь мне, мамаша, крыніцу капаці,
Ці прыйдуць дзяўчаткі вадзічаньку браці.

Усе дзеўкі прыйшлі воду браці,
А яго дзеўчыну не пусціла маці.

– Дазволь мне, мамаша, на час уміраці,
Ці прыйдуць дзяўчаткі мяне нараджаці.

Усе дзеўкі прыйшлі нараджаці,
А яго дзеўчыну не пусціла маці.

А тая дзеўчына ды свой розум мела,
Уступіла ў святліцу дай загаласіла:

– Ці то тыя ножкі, што да мене хадзілі,
Ці то тыя ручкі, што мене абдымалі,

Ці то тыя губкі, што мене цалавалі,
Ці то тыя вочкі, што для мене маргалі?

Казак усхваціўся, за шыю учапіўся:
– Ой, дай, матка, шубу, паедзем да шлюбу.

Ужо тая слава па ўсяму свету стала,
Што жывая з умершым на шлюбе стаяла.

Гэта слава па ўсяму гарадочку,
Што жывая з умершым гуляла ў садочку.

Запісала І. В. Мароз у 1982 г.

6. НОВЫЯ БАЛАДЫ

У ЗЯЛЁНЫМ ГАЁЧКУ ДУБ СУХІ РАЗВІЎСЯ

*Запісана ў в. Турэц
Карэліцкага раёна Гродзенскай вобласці
ад Соф'і Макараўны Казак (1934 г. н.)*

1). У зялёным гаёчку
Дуб сухі развіўся,
Жалеў сын матулю,
Пакуль не жаніўся.

2). А як ажаніўся,
Узяў сабе жонку,

Пайшла жабраваці
Па свайму пасёлку.

3). Ішоў сын дарогай,
Маці жыта жала,
Сказаў ён ёй: «Здраствуй!»
Яна не адказала.

4). – Маці мая, маці,
Ты гордаю стала,
Як прывітаўся,
Ты не адказала.

5). – Сыноч мой, сыночак,
Не гордаю стала –
Старэнькаю стала,
Цябе не спазнала.

6). – Давольна табе, маці,
Цяжола рабіці.
Прыязжай да мяне,
У мяне будзеш жыці.

7). Прыехала к сыну –
Сына няма дома,
А гордая нявестка
Прамовіла слова:

8). – Дзеці парасталі,
Няма што рабіці,
Паязжай да дачкі,
У яе будзеш жыці.

9). Прыехала к дочцы,
Села ў куточку:
– Дачушка, дачушка,
Памый мне сарочку.

10). – Не буду я мыці,
Няма дзе сушыці,

Каўры дарагія,
Няма дзе хадзіці.

11). – Дзеці мае, дзеці,
Я вас гадала,
Чаму я сёння
Нянужнаю стала?

12). Яшчэ, мае дзеці,
Я вас вывучала:
Дачку – пракурорам,
А сына – маёрам.

13). Хаты вялікія,
Пасцелі харошыя.
Усё гэта куплялі
За мае грошы.

14). Пашыю я торбу,
Пайду жабраваці.
Толькі вашы хаты
Буду абмінаці.

15). Дачка – пракурорам,
А сын стаў маёрам.
А старая маці
Сядзіць пад заборам.

16). У зялёным гаёчку
Дуб сухі развіўся,
Жалеў сын матулю,
Пакуль не жаніўся.

Запісала Ж. М. Салодка ў 1991 г.

ЗЯЛЁНЫ ДУБОЧАК НА БОК НАХІЛІЎСЯ

*Запісана ў в. Масціславічы
Клецкага раёна Мінскай вобласці
ад Соф'і Лявонцьеўны Касцюкевіч (1932 г. н.)*

Зялёны дубочак
На бок нахіліўся.
Жалеў сын матулі,
Пакуль не жаніўся.

А як ажаніўся,
Узяў сабе жонку,
Забыўся пра маці
І родну старонку.

Прыехаў да маці,
Маці жыта жала.
Сказаў: «Здравсвай, маці!»
Яна не адказала.

– Ой, маці, ты, маці,
Ты гордаю стала,
Сказаў табе «здравсвай»,
А ты не адказала.

– Ой, сынку мой, сынку,
Не гордаю стала –
За горкімі слязьмі
Цябе не ўзнала.

– Хваціць табе, маці,
Так цяжка рабіці,
Паедзем у горад,
Лягчэй будзе жыці.

Прыехала ў горад –
Сына няма дома.

А гордая нявестка
Прамовіла слова:

– У нас дзеці бальшыя,
Няма што рабіці.
Каўры дарагія,
Няма дзе хадзіці.

Каўры дарагія,
Няма дзе хадзіці,
Ідзі да дачушкі
І там будзеш жыці.

Пайшла да дачушкі,
Стала ў куточку:
– Родная дачушка,
Памый мне сарочку.

– Ой, маці, ты, маці,
Не буду я мыці,
Каўры дарагія,
Няма дзе сушыці.

Каўры дарагія,
Кварціры харошы,
Усе людзі знаюць,
За маміны грошы.

Хваціць табе, мама,
Па дзецях скітацца,
Пара табе, мама,
На той свет збірацца.

Запісалі Т. В. Кандрацьева, Л. Я. Казак, Т. Н. Казыра, І. А. Кузьміч.

НАПІЛАСЯ ГАРЭЛАЧКІ

*Запісана ў в. Пагост
Жыткавіцкага раёна Гомельскай вобласці
ад Галіны Пятроўны Лазарчук (1938 г. н.)*

Напілася гарэлачкі
Да віна нап'юся,
Хоць к сыновей хаце прыхілюся.
Нявестка кажа:
«Не патрэбна маці».
– Мо ў цябе ёсць сарочка,
Хоць якая рванка,
Хай маці пабудзе
З вечара да ранка.
Она кажэ:
– Гэна сарочка і рванка
Ды дзецям памыла.
Як твая маці міла,

Дык павешай на шыю.
Снег ідзе, снег ідзе,
Да ўжэ зіма будзе.
– Нехай наша маці
Старшай у хаце будзе,
Як будзе дзецяніна,
Калыхаці будзе.
– Я сама калыхаці буду,
А твая маці хай ідзе незнаючы.
– Не пайду я, сынку, пешком,
А запрагай жа коні.
Калыхала я цябе –
Павырывала рукі-ногі.

Запісала І. Пратасеня.

ОЙ, ПАБРАЛІ ХЛОПЦАЎ НА ВАЙНУ

*Запісана ў в. Ляхі
Нясвіжскага раёна Мінскай вобласці
ад Марыі Ціханаўны Лях (1937 г. н.)*

Ой, пабралі хлопцаў на вайну, вайну,
Далёка іх пагналі ў чужую старану,
А бацькоў пабралі акопы капаць,
А сыноў забралі страны зашчышчаць.
А там стары бацька акопы капаў,
Угледзеў ён здалёка, як баец упаў.
Не паверыў бацька ўсім вачам сваім,
Падышоў пабліжэй – ляжыць родны сын.
Назбіраў ён дошчак, зрабіў грабавік
І горка заплакаў: «Ах, сыночак, сын!»
Ён прыйшоў дадому, сеў у канцы стала,
Схіліўшы галоўку – баліць галава.
А маці ў бацькі пачала пытаць:
– Як жыве на фронце сын родненькі наш?
– Ой, жыве, жыве ён у цёмным грабочку,
Высокая магіла ў яго на грудзі,
І маці па сыну плакаць пачала,
З высокай дасады ўзяла памерла.

А бацька па сыну моцна затужыў,
Пайшоў у сад зялёны, смерць сабе зрабіў:
Няма сыночка майго – няхай не будзе таткі яго.

Запісала Т. М. Лях.

КАЛІНА-МАЛІНА НАД ЯРАМ РАСЛА

*Запісана ў в. Залоззе
Круглянскага раёна Магілёўскай вобласці
ад Матруны Сцяпанаўны Шаранавай (1907 г. н.)*

Каліна-маліна над ярам расла,
Маладая дзеўчына ў раскошы жыла.
Цыганка гадала, каб замуж не йшла:
– Не пойдзеш ты замуж, дык ты пажывеш,
А пойдзеш ты замуж – у Дунай упадзеш.
Вот выйшла дзеўчыне 17-ці лет,
Наехала сватоў – канца-краю нет.
Дзеўчына казала: «Замуж не пайду:
Цыганка гадала – у Дунай упаду».
– Не слухай, дзеўчына, не слухай нікога,
А слухай, дзеўчына, мяне аднаго:
Мой бацька багаты, ён выстраіць мост,
Шырокай і дліннай, на тысячу вёрст.
Вот коні заржалі, калёсы гудуць,
З далёкага краю нявесту вязуць.
Пракмета памесна ўскочыла на мост –
Няшчасная дзева ўпала пад мост.
Не жаль мне ні вупражы, ні серага каня,
А жаль мне нявесты, свадзеднага дня.

Запісалі Т. Цішкевіч, Г. Чыневіч у 1978 г.

НА БЕРАГУ, НА МОРЫ

*Запісана ў г. Нясвіж Мінскай вобласці
ад Мілы Антонаўны Гадун (1909 г. н.)*

На берагу на моры
Стаяў рыбацы дом,

А ў тым рыбацым доме,
Там жылі рыбакі.

Там жыў стары з старою
І з імі тры сыны,
Усе былі прыгожы,
Прыгожы як адзін.

Адзін любіў партніху,
Другі любіў ...
А трэці, самы младшы,
Ахотніка жану.

Ахотнік раз сабраўся
І ў лес па дзіч пайшоў.
Сустрэўся там з цыганкай
І стаў ён варажыць.

Цыганка варажыла
І праўду гаварыць:
– Дзевятка, туз ліловы
Пры смерці састаіць.

Ахотнік схваляваўся,

Цыганцы не ўплаціў,
З вялікаю дасадай
Дамоў павараціў.

Падходзіць пад хаціну,
Заглядвае к акну:
Жана яго маладая
Ў абдымцы з рыбаком.

Ахвотнік схваляваўся,
Ружжо ён зарадзіў –
Убіў жану маладую
І сына рыбака.

Убіў жану маладую
І сына рыбака
З вялікае дасады
Прастрэліў грудзь сабе.

Запісала І. Роўба.

7. ЛІТАРАТУРНЫЯ БАЛАДЫ

Літаратурная балада бярэ за ўзор асноўныя ідэйна-эстэтычныя і фармальна-паэтычныя прынцыпы прыроды балады. Ёй уласцівыя героіка-рамантычная прыўзнятасць, сцісласць і цэласнасць у разгортванні падзей, шырокае выкарыстанне фальклорных сродкаў (адухаўленне прыроды, матывы непазбежнай адплаты, неўміручасці герояў, розныя прадказанні, закліцці, фантастычна-чарадзейныя кампаненты).

Першапачаткова, у сярэднявечнай паэзіі, балада – народная песня любоўнага зместу з абавязковым рэфрэнам. У XIII – XIV стст. літаратурная балада шырока распаўсюджваецца ў Італіі і пры гэтым адмяжоўваецца ад лёгкадумных скокаў і губляе рэфрэн (як у Дантэ ці Пятраркі). У IV ст. яна дасягнула росквіту ў прыдворнай паэзіі Францыі, дзе набыла пэўныя, застылыя формы: тры страфы на скразныя рыфмы, зварот да асобы, якой балада і была прысвечана, рэфрэн. У XV ст. яе

паспяхова развіваў Франсуа Віён. У гэтым выглядзе форма перастала існаваць у XVI ст., і неаднаразовыя спробы яе адраджэння не мелі поспеху.

У англійскай і шатландскай народнай паэзіі балада – сюжэтная песня драматычнага зместу з харавым прыпевам і ўстаўнымі гістарычнымі легендамі (напрыклад, цыкл пра Робіна Гуда). Да гэтага тыпу твораў у канцы XVIII ст. з вялікай цікавасцю ставіліся паэты розных краін. Услед за творамі Томаса Персі пачалі выдавацца дзесяткі опусаў такога кшталту, сярод якіх асабліва папулярнымі былі зборнікі Вальтэра Скота.

Як сюжэтны паэтычны твор пераважна гістарычна-легендарнага гучання са змрочным каларытам балада сталася адным з улюбёных жанраў прадстаўнікоў сентыменталізму і рамантызму ў Англіі (Т. Чатэртон, Р. Бёрнс, Р. Саўці) і Германіі (Г. Бюргер, Ф. Шылер, В. Гётэ, Г. Гейнэ). Гэтая разнавіднасць набыла шырокае развіццё ў рускай паэзіі XIX ст. у В. Жукоўскага («Людміла», «Святлана» і інш.), А. Пушкіна («Песня пра вешчага Алега»), М. Лермантава («Паветраны карабель»), асабліва ў творчасці А. Талстога («Васілій Шыбанаў»). У польскай паэзіі вылучаюцца «Балады і раманы» А. Міцкевіча з характэрнымі экстатычнасцю падзей і характараў герояў, тонкасцю музычнай інструментоўкі радка, дваістасцю, загадкавасцю вобразаў.

Сярод узораў рускай і рускай савецкай паэзіі нельга не ўзгадаць маленькі шэдэўр А. Ахматавай «Шэравокі кароль», а таксама прасякнутыя пафасам гераізацыі творы М. Святлова, Э. Багрыцкага, М. Ціханова і інш. Глыбокім пранікненнем у свет нацыянальнага Космасу вызначаюцца баладныя вершы ўкраінскіх аўтараў Р. Лубкіўскага, М. Вінграноўскага, Л. Кастэнка, І. Драча.

У беларускай паэзіі першыя спробы распрацоўкі гэтай жанравай формы з’явіліся яшчэ ў сярэдзіне XIX ст. у творах А. Рыпінскага, В. Дуніна-Марцінкевіча, Ф. Багушэвіча, якія потым па-майстэрску замацавалі Янка Купала («Забытая карчма», «Братка і сястрыца»), Максім Багдановіч («Страцім-лебедзь»), Змітрок Бядуля («У калядную ноч»). Вяршыняй у развіцці беларускай літаратурнай балады сталі творы ваеннай тэматыкі з дамінантным пафасам гераізму і самаахвярнасці. Перш за ўсё гэта творы А. Куляшова («Балада аб чатырох заложніках», «Смерць Маланні»), А. Вялюгіна («Балада аб уральскім танку»), А. Лойкі («Дзень нараджэння») глыбока эмацыянальныя, арыгінальныя ў плане фальклорнай паэтыкі вершы Р. Барадуліна, Н. Гілевіча, А. Вярцінскага.

Асобная старонка ў беларускай баладнай паэзіі – творчасць Ул. Караткевіча, якая ўзнаўляе не толькі «фактуру», але філасофію і дух

часу, вяртае нападзабытыя постаці выдатных сыноў Айчыны – ваяроў, святароў, асветнікаў, а таксама безыменных касцоў ды рамеснікаў (зборнікі «Матчына душа», «Вячэрнія ветразі», «Мая Іліяда», «Быў. Ёсць. Буду»).

Своеасаблівым падсумаваннем, квінтэсэнцыяй творчых набыткаў беларускай літаратурнай балады з’яўляецца кніга паэзіі Янкі Сіпакова «Веча славянскіх балад» (1973, 1988). У ёй прадстаўлены ўзоры ліра-эпасу рускага («Ростань»), балгарскага («Зброя», «Валы», «Лазня»), чэшскага («Збуйніца»), польскага («Розгі»), македонскага («Пытанне»), лужыцкага («Вадзянік», «Чараўніца»), украінскага («Булава») народаў. Акрамя таго, на старонках кнігі згадваюцца венецы і анты, дулебы і расаманы, паўстаюць гістарычныя постаці Скарыны і Каперніка, Сцяпана Разіна і Яна Гуса, Кірылы і Мяфодзія, М. Ламаносава і К. Каліноўскага, Х. Боцева.

У цэнтры некаторых твораў – матывы гераічнай барацьбы за нацыянальную незалежнасць (балгарскія балады). У сваю чаргу, як слушна адзначае даследчыца Л. Тарасюк, у гістарычных баладах заходнеславянскіх народаў, якія не адчулі такога моцнага нацыянальнага прыгнёту менавіта на этапе фарміравання народнага эпасу, асноўная ўвага скіравана на сацыяльныя супярэчнасці, што па-свойму адбілася на паэтычнай канцэпцыі гэтых народаў у Я. Сіпакова, (чэшскія, польскія, славацкія ўзоры).

Пра арганічную знітанасць літаратурных твораў з фальклорнымі сведчац і выразныя рэмінісцэнцыі з гістарычных песень, легенд розных часоў. Так, у рускай баладзе «Ростань» чуецца водгук гістарычнай песні XVII ст.:

Ты прадай мяне, мой ласкавы муж,
Закладзі мяне багачу ў заклад,
А купі сабе каня спраўнага,
Паспяшай у раць Кузьмы Мініна, –
Згані ворагаў з нашай Русь-зямлі,
Што ў палоне ўся нецярплівіцца...

Пры відавочнай фальклорнай падаснове балад Я. Сіпакова варта аднак памятаць, што яны – творы арыгінальныя, прыклады мастацкага пераасэнсавання, перастварэння вядомых (і не вельмі) вобразаў і матываў народнай паэзіі. Зборніку ўласцівыя пэўная мазаічнасць жанравай структуры твораў, набліжаных да прытчы, казкі, міфа, рэфлексіі, думы, элегіі, плачу, драмы, прамовы. Па сцвярджэнні літаратуразнаўцы А. Лысенкі, у паэта фальклорныя элементы мяжуюць з часта літаратурным матэрыялам, дыялагічныя прынцыпы адлюстравання

спаборнічаюць з маналагічнымі ці чыста апавядальна-сюжэтнымі. Такой цэласнай разнастайнасці, як тэматычнай, так і жанравай, беларуская балада яшчэ не ведала.

Зрэшты, праблема карэлятыўных сувязей літаратурных твораў з фальклорнымі адпаведнікамі пакуль што маладаследавана, што і дазваляе маладым аналітыкам актыўна ўключыцца ў навуковы кантэкст.

Прыкладныя тэмы даследаванняў

1. Рамантычныя балады Янкі Купалы.
2. Трагічнае як эстэтычная катэгорыя ў літаратурных баладах (на матэрыяле твораў канкрэтнага аўтара).
3. Змясціць у хвіліне вечнасць: катэгорыя часу ў класічнай літаратурнай баладзе.
4. Філасофія гісторыі ў баладах Ул. Караткевіча.
5. Жанравая унікальнасць зборніка Я. Сіпакова «Веча славянскіх балад».
6. Трагічны пафас «ваенных» балад А. Куляшова.
7. Балада-паэма. Гіпатэтычны жанр?
8. Балады Ф. Віёна.
9. Стылявыя плыні і філасофскія пошукі ў класічнай англійскай баладзе.
10. Генетычныя жанравыя «слабасці» літаратурнай балады.

8. ЛІРЫЧНЫЯ ПЕСНІ З БАЛАДНЫМІ МАТЫВАМІ

ОЙ, БОРАМ БАРОВЫЯ КАРЭННІ

*Запісана ў в. Лішавічы
Смалявіцкага раёна Мінскай вобласці
ад Васілісы Міхайлаўны Кавалёнак (1928 г. н.)*

Ой, борам баровыя карэнні
Ехалі, ехалі два кавалеры.
Ехалі, ехалі, сталі-пастаялі,
Сваё гора, гора расказалі.
Гора гаварылі – хто з кім растаецца:
Растаецца Ванька ды з сваёй дзяўчынай.
Ай, да пад'ехаў Ванька ды пад акенца:
– Добры дзень, мая любя дзеўка,
Калі любіш – гавары са мною,

А не любіш – гавары другому.
– Як я буду гаварыць з табою,
Калі законны муж ляжыць са мною.
Зайдзі, хмара гразавая,
Забі, хмара, майго мужа.
Узышла хмара гразавая,
Не ўбіла законнага мужа,
А забіла, каго я любіла.

Запісала Г. І. Голуб.

КАЛІ МАЯ НЯДЗЕЛЕЧКА БУДЗЕ

*Запісана ў в. Куляшы
Вілейскага раёна Мінскай вобласці
ад Эміліі Казіміраўны Тонкавіч (1917 г. н.)*

Калі мая нядзелечка будзе,
Што я пайду на вулку гуляць,
Мілы будзе дзіця калыхаць.
Падыйду я да аконца ціха,
Ці гаворыць свякровачка ліха.
Чую, чую, свякровачка будзіць:
– Ці ж ты, сынку, нагайкі не маеш?
Чаму жонку не б'еш, не караш?
– Я, мамачка, нагайку маю,
А я жынку і б'ю, і караю.
Стаіць сынку, як лебедзь бяленькі,
Ляжыць жонка, як воран чарненькі.
– Маці ж мая, парадзіца ў хаце,
Парадзіла мне жонку забіць,
Парадзь жа яе дзе схаваці.
– Схавай, сынку, у вішнёвым садочку,
Будуць дзеці вішанькі шчыпаць
І будуць сваю мамку ўспамінаць.
– Маці ж мая, парадзіца ў хаце,
Парадзіла мне, дзе жонку схаваці,
Парадзь жа мне, дзе другую ўзяці.
– Запражы, сынку, варану кабылку,
Аб'едзь, сынку, усю сваю краінку,
І знойдзеш сабе жонку, як малінку.

– Не хочу я із малінаю жыці,
Пайду сваю мілую будзіці:
– Устань, мілая, дзетачкі плачуць.
– Няхай плачуць ды хоць паўміраюць,
Няхай знаюць, што мамкі не маюць.

Запісаў У. К. Танкавіч у 1995 г.

ЗАРЖЫ, ЗАРЖЫ, СІВЫ КОНІК

*Запісана ў в. Беланы
Лагойскага раёна Мінскай вобласці
ад Марыі Сцяпанаўны Арлоўскай (1923 г. н.)*

Заржы, заржы, сівы конік,
На полі гарцуючы.
Ці не пачуе мая мамка,
Вячэру гатуючы.
Чула-пачула, села-ўздыхнула,
Сільненька заплакала.
– Куды, міленькі-чарнабрывенькі,
Рана каня сядлаеш,
А пры кім мяне, маладзюсенькую,
З дзеткамі пакідаеш?
Абярнуся я шэрай зязюляй,
Паляту на Украіну,
Сяду-паду ў вішнёвым саду,
Стану там кукаваці.
Выйшла ўдава з новага двара
Зязюлю разважаці:
– Пакінь, зязюля, пакінь, шэрая,
Жаласна кукаваці.
– Не кіну, не кіну, пакуль не загіну,
Не с кім век векаваці.
Дзетачкі мае маленечкія –
Некаму гадаваці.

Запісала Л. Пратасоўская у 1976 г.

ДОБРА ТАМУ, ДОБРА

*Запісана ў в. Сліжы
Мастоўскага раёна Гродзенскай вобласці
ад Ганны Іванаўны Сліж (1901 г. н.)*

Добра таму, добра, у каго свая маці,
А ў мяне, маладой, маці чужая.
Яна рана ўстала, мяне не збудзіла
Да пайшла да суседкі – мяне асудзіла.
А я, маладая, усё гэта ўзнала
І на другое ўтра яшчэ раней устала,
Узяла за валы, пасвіці пагнала:
– Пасіцеся валы на зялёнай дубраве.
Да пушчу я свій голас па зялёнай дубраве:
– Зачуй, зачуй, мой міленькі, сплучы ў каморы.
– Ох, хто ж там гукае? Ці дзевушка,
Ці ўдавушка, ці мая мілая?
Коль ты, мая мілая, бяры за валы
Да гані дадому – табе абед прыгатоўлен.
Ішчэ нявестка ў дарозе – віно, мёд на стале,
Чэмярыца на парозе.
Як узяла за шклянку чамярыцы:
– Пастой, міла, пастой, пастой, не спяшайся.
Вып’ем уперад маё, тады будзем піць тваё.
Як выпілі па стакану мёду – то нічога.
Як выпілі па стакану чамярыцы,
То прыпалі яны да сырой зямліцы.
Свякроў ходзіць, ходзіць-пахаджае,
Сваю долю кляне, кляне-праклінае.
– Ах, божа ж мой, божа,
Да нашто я страціла дзетак пару?
Ах, божа ж мой, божа, дзе мне іх пахаваці?
Сына каля алтару, а нявестку на цвентару.
Ах, божа ж мой, божа, што мне на іх пасадзіці?
Пасажу я на сыну явар зялёны,
А на нявестку ліпінушку.
Явар малады прабівае
Да ўсё ліпінушку даставае.

Запісала М. Данцэвіч.

А Ў ЛОЗЕ КАЛІНАЧКА ВЕЧАР СВЯЦІЛА

*Запісана ў в. Серкуці
Сенненскага раёна Віцебскай вобласці
ад Кацярыны Іванаўны Шандрыйк (1895 г. н.) і
Настасі Паўлаўны Ціцянкавай (1924 г. н.)*

А ў лозе каліначка вечар свяціла,
У тую пару мамачка мяне радзіла,
Не даждаўшыся розуму замуж аддала.
Чужая маменька журыць ды журыць,
Чужы татуленька веліць пабіць.
Абярнуся, молада, шэрай зязюляй,
Палячу я, молада, у татулькаў садок.
Ай, сяду я, молада, на вішаньцы,
Закукую, молада, громкім голасам,
Ці не выйдзе татулька зязюлю слухаць.
Ажно мой татулька па двары ходзіць,
Залатыя ключыкі ў руках носіць:
– Калі шэра зязюля – ляці ў шэры бор,
Калі мая дачуля, хадзі ка мне ў двор.
А я, маладзенькая, не зразумела,
Я ў шэрыя барочки паляцела.
Лячу я барочкамі – барочки шумяць.
Лячу я лясамі – лясы ламаюцца,
Ажно мой татулечка ўдагон гоніцца.

Запісаў М. Ціцянкаў у 1973 г.

ЛІТАРАТУРА

Метадычная

Фальклорная практыка : метадычныя рэкамендацыі і праграма-апытальнік для студэнтаў I курса філал. фак. па спец. 1-21 05-01 «Беларуская філалогія», 1-21 05 02 «Руская філалогія», 1-21 05 04 «Славянская філалогія» / Р. М. Кавалёва, В. В. Прыемка, Т. А. Марозава. Мінск, 2008.

Фальклорная практыка : вучэб. праграма для студэнтаў I курса філал. фак. па спец. 1-21 05-01 «Беларуская філалогія», 1-21 05 02 «Руская філалогія», 1-21 05 04 «Славянская філалогія» / склад. Р. М. Кавалёва і інш. Мінск, 2009.

Даведачная

Беларускі фальклор : энцыклапедыя : У 2 т. Мінск, 2005.

Восточнославянский фольклор. Словарь научной и народной терминологии. Минск, 1993.

Рагойша, В. Тэорыя літаратуры ў тэрмінах : дапам. / В. Рагойша. Мінск, 2001.

Бечык, В. Л. Балада // Янка Купала : энцыклапедычны даведнік / Мінск, 1986.

Тэксты

Балады : у 2 кн. / укл. Л. М. Салавей, Т. А. Дубкова. Кн. 1. Мінск, 1977. Кн. 2. Мінск, 1978.

Беларускі эпас. / укл. С. І. Васілёнак, М. Я. Грынблат, К. П. Кабашнікаў. Мінск, 1959.

Сіпакоў, Я. Веча славянскіх балад. Мінск, 1973.

Народные баллады / сост. Д. М. Балашов. М., Л. 1963.

Русские народные баллады / сост. Д. М. Балашов. М., 1983.

Исторические песни. Баллады / сост. С. Н. Азбелев. М., 1991.

Даследаванні

Гурскі, А. І. Пазаабрадавая паэзія / А. І. Гурскі, Г. А. Пятроўская, Л. М. Салавей. Мінск, 2001.

Салавей, Л. М. Беларуская народная балада / Л. М. Салавей. Мінск, 1978.

Тарасюк, Л. Вернасць вытокаў : фальклорныя традыцыі ў сучаснай беларускай паэзіі. Мінск, 1985.

Коўтун, В. Баладная паэзія Купалы. Полымя, 1981. № 4.

Кулагіна, А. В. Русская народная баллада / А. В. Кулагіна. М., 1977.

Балашов, Д. М. История развития жанра баллады / Д. М. Балашов. Петрозаводск, 1966.

Вучэбнае выданне

БАЛАДНЫЯ ПЕСНІ (БАЛАДЫ)

**Метадычныя ўказанні і ілюстрацыйны матэрыял
да правядзення фальклорнай практыкі
студэнтаў I курса філалагічнага факультэта**

Аўтары

**Кавалёва Рыма Мадэстаўна,
Каратай Віктар Канстанцінавіч,
Лук'янава Таццяна Валер'еўна,
Жэгала Ганна Віктараўна**

Рэдактар *Г. В. Мыцык*
Мастак вокладкі *Т. Ю. Таран*
Тэхнічны рэдактар *Т. К. Рамановіч*
Карэктар
Камп'ютэрная вёрстка

Падпісана да друку...